1933- يىلىدىن 1937- يىلىغىچە قەشقەر، خوتەن ، ئاقسۇلاردا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر

ئېلكىتاب ياسىغۇچى : <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>>دىن ئۇيغۇر ئوغلى
ئېلكىتاب تارقاتقۇچى : ئۇيغۇر ئېلكىتاب تورى
www.uyebook.com ياكى www.uyebook.cn
ماتېرىيال مەنبەسى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتى
http://www.orkhun.com
تورغا يوللىغۇچى : ئورخۇن ئۇيغۇر تارىخى تور بېتىدىن iltebir ئەپەندى

1933- يىلىدىن 1937- يىلىغىچە قەشقەر، خوتەن ، ئاقسۇلاردا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەر

ئابدۇقادىر ھاجى

تەھرىردىن:

قادىر ھاجىنىڭ بۇ ئەسلىمىسىدە 1933- يىلى ئوسمان ئېلى (قىرغىز) نىڭ سوغۇندا ئىسيان كۆتۈرۈپ ئاتۇشقا كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىسيانچى قوشۇنىغا قوشۇلۇپ 1933- يىلىدىن 1937- يىل 9- ئايغا قەدەر قەشقەر، خوتەن، يەكەن، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا تۆمۈر سىجاڭ، سابىت داموللا، خوجىنىياز ھاجى، مامۇت سىجاڭ، ئابدۇنىياز، شامەنسۇر ۋە باشقىلار بىلەن بىرگە بولۇش جەريانىدا كۆرگەن- ئاڭلىغان، بېشىدىن كەچۈرگەن ئەھۋاللار خاتىرىلەنگەن. بۇنى تەھرىرلەش جەريانىدا بىر

قىسىم تەھلىللەر ئېلىپ تاشلانغاندىن تاشقىرى قادىر ھاجىنىڭ شۇ جەرياندىكى ۋەقەلەرگە تۇتقان كۆز قارشى، نۇقتىئىنەزەرلىرىنى ئاساسىي جەھەتتىن ساقلاپ، يېزىش ئۇسلۇبىغا ھۆرمەت قىلىندى. چۈنكى ھەر بىر كىشىنىڭ تارىخىي ۋەقەلىكلەرگە تۇتقان كۆز قارشى ۋە تارىخىي كەچۈرمىشلىرى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن مەلۇم تارىخىي ۋەقەنى، مەلۇم تارىخىي شەخسلەرنى ئوخشاش بولمىغان نۇقتىدا بايان قىلىدۇ ياكى ئەسلەيدۇ، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ بىۋاستە سەرگۈزەشتىلىرىنى يېزىش ئارقىلىق تارىخنىڭ ئىچكى ئەھۋالىنى يېشىپ بېرىدۇ.
دېمەك، ھەر بىر شەخسنىڭ ۋەقەلەرنى تەھلىل قىلىشى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن مەلۇم تارىخىي ۋەقەگە قارىتا ئوخشاش بولمىغان چۈشەنچە ۋە كۆز قاراشنىڭ پەيدا بۇلىشىدىن ساقلانغىلى بولمايدۇ. خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش، قادىر ھاجىنىڭ بۇ ئەسلىمىسىدىمۇ تارىختا ئۆتكەن شەخسلەرگە قارىتا ئوخشاش بولمىغان كۆز- قاراش ۋە نۇقتىئىينەزەرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇنىڭغا قارىتا ئوخشىمىغان پىكىرلەرنىڭ بۇلىشى مۇمكىن. لېكىن بۇ تارىخىي ماتېرىيال، بۇ ھەرگىز تارىخىي يەكۈن ئەمەس. شۇڭا ئۇنىڭ شاكىلىنى چىقىرىۋېتىپ، مېغىزىنى ئېلىش، يالغىنىنى چىقىرىۋېتىپ راستىنى قالدۇرۇپ تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئوبيېكتىپ تارىخىي قانۇنىيەتتىن ئاشكارىلاپ چىقىشىمىز كېرەك.
قىسقىسى، بۇ خىلدىكى ئوخشاش بولمىغان چۈشەنچە ۋە كۆز قاراشلار، ئىجابىي ۋە سەلبىي جەھەتتىكى ماتېرىياللار تارىخ تەتقىقاتچىلىرىمىزنىڭ تارىخنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشى، تەھلىل قىلىشى ۋە ئىزدىنىشىگە ياردەم بېرىشى مۇمكىن.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ مارالبېشىغا كېلىشى ۋە سۇغۇن قوزغىلىڭى

1932- يىلىنىڭ ئاخىرى، 1933- يىلىنىڭ باشلىرىدا تۇرپاندىن باشلانغان قوزغىلاڭ غەلىبە قىلىپ كورلىغىچە قانات يايدى. تۆمۈر ئېلى (دەسلەپتە تۆمۈر تۈەنجاڭ دەپ ئاتىلاتتى) كورلىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا يۈزلىنىپ قەشقەرگە قاراپ يۈرۈش قىلدى. بۇ چاغدا قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئۆلكە ئارمىيىسىنىڭ دىۋىزىيە باشلىقى جىن شۇجۇ (جىن شۇرېننىڭ 4- ئىنىسى) قورقۇپ كېتىپ دورا يەپ ئۆلۈۋالدى. ئۇنىڭ ئورنىغا قەشقەر دوتيىي ماشاۋۇ (مادوتەي دەپمۇ ئاتىلىدۇ) قۇشۇمچە دىۋىزىيە سىجاڭلىقىغا تەيىنلەندى.
تۆمۈر ئېلى كۇچارنى ئېلىپ ئاقسۇغا قاراپ يولغا چىقتى. ياقا ئېرىقتا بىر مەيدان غەلىبىلىك جەڭ قىلىپ ئاقسۇنى ئىشغال قىلدى، بۇ چاغدا مادوتەي خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇلاردىن بىرەر مىڭچە ئەسكەر تەشكىللەپ ياڭ چىڭمىن ئىسىملىك بىر خۇيزۇنى (ئۇنى ياڭ دارىنمۇ دېيىشەتتى) تۈەنجاڭ قىلىپ تۆمۈر ئېلىنى توسۇش ئۈچۈن مارالبېشىغا ئەۋەتتى. ياڭ تۈەنجاڭ ۋە لى دېگرۇڭ دېگەن تۈەنجاڭلار ئەسكەرلىرىنى باشلاپ مارالبېشىنىڭ شەرىق تەرىپىدىكى تۇمشۇق دېگەن يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشتى.

تۆمۈر ئېلى ئاقسۇ تەرەپتىن كېلىپ تۇمشۇقنىڭ شەرق تەرىپىدىكى تەختوغراق دېگەن يەرگە ئورۇنلاشتى. تۇمشۇق بىلەن تەختوغراقنىڭ ئارىلىقى 20 كىلومېتىردەك كېلىدۇ. بۇ چاغدا قارا شەھەردىكى ماشىمىڭ ئەۋەتكەن مازىخۇي (ماجەنساڭ) مۇ بىر تۈركۈم ئەسكەرلىرى بىلەن كېلىپ ئورۇنلاشتى. شۇنىڭ بىلەن تۇمشۇق ئۇرۇشى باشلاندى. بۇ ئۇرۇش 3- ئاينىڭ ئاخىرىدا باشلىنىپ 47 كۈن داۋام قىلدى. ئۇرۇش ناھايىتى قاتتىق بولدى. نەتىجىدە ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى كۆپ چىقىم تارتىپ ئىلاجسىزلىقتا سۈلھ قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ ۋەكىل ئەۋەتتى. ۋەكىللەردىن ئەۋەتكەن خېتىدە:«بىز ھەر ئىككى تەرەپ مۇسۇلمان، ئۇرۇشنى توختىتىپ تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزەيلى. مادۇتەيىنىڭ پىكرىمۇ شۇنداق !» دېيىلگەن. ئۇنىڭ مەقسىتى ماجەنساڭ بىلەن بىرلىشىۋېلىپ تۆمۈر سىجاڭنى چەتكە قاقماقچى. تۆمۈر ئېلى ئۇنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشمەي ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرىۋەردى .

ئەمدى بۇ ئۇرۇشنى مۇشۇ يەردە توختىتىپ، ئوسمان ئېلى (قىرغىز) ۋەقەسىدە بىر ئاز توختىلىمىز:

1933- يىلى 3- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مادۇتەيى ئۈچتۇرپان قاقشال يولىنى توسۇش ئۈچۈن سوغۇن چازىسى (قاراۋۇللۇق ئورنى) غا ئەسكەر ئەۋەتمەكچى بولىدۇ. بۇ چاغدا ئوسمان ئېلى (قىرغىز) قەشقەر دوتەيى يامۇلىدا نەزەربەنت ئىدى. مادۇتەيى خەنزۇ، ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قىرغىزلاردىن تەركىب تاپقان 400 چە ئەسكەر تەشكىللەپ جىك تۇغلىقنى يېڭىجاڭ، ئوسمان ئېلىنى نەزەربەنت بوشىتىپ لىيەنجاڭلىققا تەيىنلەپ سوغۇنغا ئەۋەتىدۇ. (سوغۇن- ئاتۇشتىن ئۈچتۇرپانغا بارىدىغان تارجىلغىنىڭ ئاغزىغا جايلاشقان بولۇپ ئۇزۇندىن بىرى ئەسكەر تۇرۇپ كېلىۋاتقان چازا) ئوسمان ئېلىنىڭ قول ئاستىدا ئورازبەگ، ئابلابەگ، توختى بەگ قاتارلىق بىر قانچە داڭلىق سەركەردىلەر بار ئىدى. ئۇلارغا ۋە ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى ئەسكەرلەرگە سوغۇنغا يېتىپ بارغىچە تازا ئىشەنچ قىلالماي قورال تارقىتىپ بەرمەيدۇ. بۇ 400 دەك ئەسكەر 3- ئاينىڭ 10- كۈنى ئاتۇشقا كېلىپ بىر كېچە قونۇپ ئەتىسى سوغۇنغا يېتىپ بارىدۇ. ئاندىن قىرغىز ئەسكەرلەرگە قورال تارقىتىپ بېرىدۇ. شۇ چاغدا مارالبېشى تۇمشۇقتا تۆمۈر سىجاڭ مادۇتەيى ئەۋەتكەن ياڭ تۇەنجاڭ بىلەن (ياڭ چېڭمىن) ئۇرۇش قىلىۋاتاتتى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئوسمان ئېلى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى ئابلابەگ، ئورازبەگلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈپ تۆمۈر سىجاڭ تەرەپكە ئۆتىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈپ خەت ئەۋەتىدۇ.

خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: «ھۆرمەتلىك تۆمۈر سىجاڭ، سىلى بولسا ئاتا، بىز بولساق بالا، بىز سىلى ئارقىلىق خوجىنىياز ھاجىغا بەيئەت قىلىمىز. ئەگەر سىلى رۇخسەت قىلسىلا بىز سوغۇندا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، مادۇتەيى ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋېلىپ، سىلىگە ياردەمدە بولساق ......»

ئوسمان ئەۋەتكەن ئىككى كىشى تۆمۈر سىجاڭنىڭ قېشىغا يېتىپ بېرىپ خەتنى تاپشۇرىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ بۇنىڭدىن بەك خوش بولۇپ ئۇلارغا بىر پارچە جاۋاب خەت يازىدۇ. خەت بىلەن بىرگە «فى

سەبىلىلا» دەپ يېزىلغان بىر بايراق ئەۋەتىدۇ. ئۇلار خەت بىلەن بايراقنى ئېلىپ سوغۇنغا يېتىپ كېلىدۇ. شۇ كېچىسى ئوسمان ئېلى قول ئاستىدىكى ئوراز بەگ، ئابلا بەگ، توختى بەگ قاتارلىقلار بىلەن بىرلىكتە ئىسيان كۆتۈرۈشنىڭ پىلانىنى تۈزۈپ تاڭغا يېقىن چىن تۈگۈلىن ئەسكەرلىرى ياتقان گازارمىنى قورشىۋېلىپ، ئۇلارنى قۇرال تاپشۇرۇشقا مەجبۇر قىلىدۇ. ئۇلار قورشاۋدىن چىقىپ كېتىشنىڭ ئامالىنى قىلالماي تەسلىم بولىدۇ. ھەم قوراللىرىنى تاپشۇرىدۇ. بۇ خەۋەر چاقماق تېزلىكىدە ئالتۇشقا ۋە تاغقا تارقىلىدۇ. بىز ئالتۇش خەلقى ئوسماننىڭ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ غەلىبە قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ چاپسانراق ئالتۇشقا يېتىپ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتۇق (ئۇنداق بولۇشتىكى سەۋەب، شۇ چاغدا ھۆكۈمەت تەرەپتىن خەلققە بولغان زۇلۇم ۋە ئالۋاڭ- ياساق بەك كۆپىيىپ كەتكەنىدى .)

شۇ چاغدا مەن (ئابدۇقادىر ھاجى) ئالتۇشتا ئىدىم، ئوسماننىڭ ئالتۇشقا كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، يۈسۈپ ئاخۇن، ئابدۇشۈكۈر مەخسۇم، سايىت ئاخۇن، ئابلىراخۇن قاتارلىق بەش كىشى يۈسۈپ ئاخۇننىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ ئوسماننى قانداق كۈتۈۋېلىشنى ھەم ئۆزىمىزنىڭمۇ ئوسمانغا ئەسكەر بولىدىغانلىقىمىزنى مەسلىھەتلەشتۇق. 33- يىلى 3- ئاينىڭ 29- كۈنى ئوسماننىڭ ئالتۇشقا يېتىپ كېلىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتۇق.

شۇ كۈنى ئۇنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن پۈتۈن ئالتۇش خەلقى دېگۈدەك شور ئېرىقنىڭ بېدىلىك دېگەن يېرىگە چىقىپ، ئوتۇن، سامان، بېدە، نان قاتارلىق تەمنات بۇيۇملىرىنى تەييارلاپ ئون نەچچە قوي سويۇپ، چوشكۈن راسلاپ داغدۇغا بىلەن قارشى ئالدۇق.

ئوسمان ئېلىنىڭ بىر بۆلۈك ئەسكەرلىرى ھەممىنىڭ ئالدىدا يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوسمان ئېلى ئۆزى كېلىپ خەلقنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشتى. بىز ھەممىمىز يۇقىرى ئاۋاز بىلەن «ئامىن» دەپ ئۇنى تەبرىكلىدۇق. ئوسمان ئۈچىسىغا بەقەسەم تون، پۇتىغا مەسە- كالاچ كىيگەن بولۇپ بېشىغا يېشىل سەللە ئورىۋالغانىدى .

ئوسمان بەگنىڭ ئالتۇشقا كەلگەن ئەسكىرى 600- 700 دەك بولۇپ، ئۇلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى يېڭىدىن قوشۇلغان قىرغىزياشلىرى ئىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە قۇرالى بار ئەسكەرلەر 400 دىن ئاشمايتتى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئات ئۈستىدە ئۇزۇقلاندى. شۇ كۈنى ئوسمان ئېلى شور ئېرىقتا قونماي، بىخەتەررەك جاي (تاغنىڭ ئىچى) بوغۇزغا يۈرۈپ كەتتى. بوغۇز ئالتۇشتىن ئارغۇغا بارىدىغان ئىككى تاغنىڭ ئارىسىدىكى جىلغا بولۇپ، ھاۋاسى ياخشى، مەنزىرىلىك جاي ئىدى. دادام (ياقۇپ) باشلىق بىر تۈركۈم كىشىلەر ئوسمان تۇەنجاڭ بىلەن كۆرۈشكىلى بوغۇزغا چىقىپ كەتتى. دادام قايتىپ كىرگەندىن كېيىن مەن چىقتىم. مەن، يۈسۈپ ئاخۇن، ئابدۇشۈكۈر مەخسۇم، سايىت ئاخۇن تۆتىمىز بىرلىكتە ئوسمان تۇەنجاڭنىڭ چېدىرىغا باردۇق. ئۇ چېدىرىنىڭ ئالدىدا ئىككى ئەسكەر پوستتا تۇرغانىكەن، خەۋەر قىلىنغاندىن كېيىن بىزنى قوبۇل قىلدى. بىز ئوسمان تۇەنجاڭغا ئۆزىمىزنىڭ ئىنقىلابقا قاتنىشىپ ئەسكەر بولىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتۇق. ئوسمان تۇەنجاڭ بىزنىڭ ئىلتىماسىمىزنى

قۇبۇل قىلىپ، ئىسمىمىزنى يېزىۋالدى ھەمدە ماڭا بىر دەپتەر، بىر قېرىنداش بېرىپ، يەنە ئەسكەر بولىدىغانلارنى تىزىملاشنى، ئۆزىنىڭمۇ ئەتە ئاتۇشقا بارىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا تىزىملانغان ئەسكەرلەرنى ئېلىپ ئۈستۈن ئاتۇش، ئۈچ مىرۋانغا بېرىشىمىزنى تاپشۇردى. بىز ئۇ يەردىن قايتىپ كېلىپ مەھەللىلەردە ئەسكەر بولىدىغانلارنى تىزىملاشقا كىرىشتۇق. شۇ بىر كۈندە 18 ياشتىن 30 ياشقىچە بولغان ياشلاردىن 120 كىشى ئۆزىنى ئەسكەرلىككە تىزىملاتتى. بۇ 3- ئاينىڭ 29- كۈنىدىكى ئىش ئىدى. مەن ئەتىسى ئۆيگە بېرىپ بىر پاختىلىق چاپان، بىر كۆرپە، بىر ئاز نان ھەمدە ئۆيدە ساقلاپ يۈرگەن بىر دانە كونا تاپانچىنى ئېلىپ (3- ئاينىڭ 30- كۈنى) ئەتتىگەندە ئاتلىق ئاچچىقيارغا يېتىپ باردىم. مەن بارغاندا بىر ئاز ئادەم بار ئىكەن. بىرەر سائەتتىن كېيىن ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە بۇلۇپ 150 دىن ئارتۇق ئادەم توپلاندى. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىدىن تىزىلىپ، ئۈچ مىرۋانغا قاراپ يولغا چىقتۇق. شۇ ئوتتۇرىدا بىزنى تەبرىكلەپ 100 دەك ئوقۇغۇچى ئالدىمىزغا چىقتى. ئۇلارنى كۆرۈپ بىز ئۇلاقتىن چۈشتۇق. ئۇلار ئىنقىلابنى مەدھىيىلەيدىغان ناخشا تەييارلىغان ئىكەن ئۇنى ئوقۇپ بەردى. بىز ئۇلاردىن ئايرىلىپ ئۈچ مىرۋانغا يېتىپ بېرىپ، ئوسمان تۆەنجاڭ بىلەن كۆرۈشتۇق. تۆەنجاڭ بىزنى قانچە كىشى بىلەن كەلدىڭلار، دەپ سورىدى. بىز 150 دىن ئارتۇق ئادەم بىلەن كەلگەنلىكىمىزنى ئېيتتۇق. ئوسمان تۆەنجاڭ قۇلىغا قەلەم، قەغەز ئېلىپ مىنى ئۆزىگە تۆەنجاڭ قىلغانلىقى توغرىسىدا بۇيرۇق يېزىپ بەردى. يۈسۈپ ئاخۇن، ئابدۇشۈكۈر مەخسۇم، سايىت ئاخۇنلارغا لىيەنجاڭلىق خىزمىتىنى بەردى. بۇندىن كېيىن، ئىككى ئاتۇشتىن (ئۈستۈن ئاتۇش، ئاستىن ئاتۇش) ئەسكەرلىككە يېزىلىدىغانلارنى سىز تىزىملاپ، ماڭا ئۇمۇمىي ساننى مەلۇم قىلىڭ، دەپ تاپشۇردى. شۇنىڭ بىلەن مەن ھەركۈنى ئەسكەرلىككە كەلگەنلەرنى تىزىملاپ ماڭدىم. ئۈستۈن ئاتۇشتىن ئىدرىس 70- 80 دەك ئادەمنى، غوپۇر داموللام 50- 60 دەك ئادەمنى باشلاپ ئوسمان تۆەنجاڭنىڭ قېشىغا بارغان ئىكەن. ئۇلارنىمۇ مەن تىزىمغا ئالدىم. شۇنداق قىلىپ ئەسكەرلىككە يېزىلغان كىشىلەرنىڭ سانى بىر ھەپتە ئىچىدىلا 350 دىن ئېشىپ كەتتى. ئوسمان تۆەنجاڭ بۇنى ئاڭلاپ، قورال، تەمنات مەسلىسىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئەسكەر ئېلىشنى توختىتىشنى تاپشۇردى. دېمىسىمۇ ئەسكەر 1000 دىن ئېشىپ كەتكەنىدى. لېكىن قۇرال 500 گە يەتمەيتتى. بىر ياخشى يېرى بەشكېرەم، ئاتۇش دېھقانلىرى ئاتلىرىمىزنى بېدە، سامان، بىزنى ئاش- نان بىلەن يېتەرلىك تەمىنلەپ تۇردى. بىزمۇ مەخسۇس ئادەم بەلگىلەپ، دېھقانلار ئېلىپ كەلگەن ئوتۇن، سامان، يەم- بوغۇز، ئۇن، نان قاتارلىقلارنى تىزىملاپ ھەرقايسى لىيەنلەرگە ئادەم بېشىغا قاراپ تەقسىم قىلىپ بېرىپ تۇردۇق. بىزنىڭ شۇ چاغدا تۇرغان ئورنىمىز تۆتۈرگە ئىدى.

شۇ چاغدا بىزنىڭ ھەربىي مەشقىمىزنى باۋۇدۇن باينىڭ ئۈستۈن ئاتۇشتا ئاچقان يېڭى مەكتىپىدە ئوقۇپ چىققان ئوقۇغۇچىلار بېرەتتى. بىز تۆتۈرگىدىكى ۋاقتىمىزدا 4- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى مادوتەي 60- 70 دەك ئەسكەرگە جەنرال (گېنىرال) ساھىب دېگەن بىر ئاۋغاننى باشلىق قىلىپ بىز بىلەن

سىناق تەرىقىسىدە ئۇرۇش قىلىشقا چىقاردى. جەنرال ساھىب ئەسكەرلىرىنى باشلاپ توققۇز ھۆجرا بار تاغنىڭ ئاغزىغا كەلگەندە بىزنىڭ ئۇ يەردە رازۋېدكىغا چىقارغان ئەسكەرلىرىمىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇ ھەمدە يېرىم سائەتتەك ئۇرۇشدۇ. بىزنىڭ رازۋېتكا ئەسكەرلىرىمىز چەنلەپ ئېتىپ جەنرال ساھىبنىڭ بەش ئادىمىنى ئاتتىن موللاق ئاتقۇزۋېتىدۇ، ئۇنىڭدىن ئىككىسى شۇ مەيداندىلا جان ئۈزىدۇ، ئۈچى ياردار بولىدۇ. بىز بۇنى شۇ جايدىكى دېھقانلارغا ئۆلگەنلەرنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ كۆمۈپ قويۇشنى، ياردارلارنى داۋالاپ ساقايتىشنى تاپىلاپ تاپشۇرۇپ بەردۇق ھەم بىر ئەسكەرنى ئەسىر ئالدۇق.

ئۇ چاغدا بىزدە كېسەللەرگە بېرىدىغان دورا ياكى تاڭىدىغانغا بىرەر تال ماتا مۇ يوق ئىدى. شۇنىڭدىن كىيىن دورا، ماتا تەييارلاپ قويىدىغان بولدۇق. شۇ كۈنى قولىمىزغا چۈشكەن بىر ئەسىر: قەشقەر شەھرى يۇملاق شەھەر كۆلبېشىدىكى سېپىل ئىچىدە مادوتەينىڭ خەنزۇ، خۇيزۇ بولۇپ 1000 ئەسكىرى بار. دوتەي يامۇلدا مادوتەينى ساقلايدىغان 200 دەك ئەسكەر بار. يېڭىشەھەردە 1000 دەك ئەسكەر بار. شەھەر دەرۋازىلىرى ئېتىكلىك، مۇھاپىزەت ناھايىتى كۈچلۈك، ئۇنىڭدىن باشقا مەھەممەتخان بېك باشچىلىقىدا 200 دەك ئۇيغۇر ئەسكەر بار. ئۇلار سېپىلنى ساقلاۋاتىدۇ، دەپ سۆزلەپ بەردى.

تۆمۈر سىجاڭ مارالبېشىنىڭ تۇمشۇقىدا ياڭ چىڭمىن بىلەن 40 نەچچە كۈن سوقۇشتى. تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى ناھايىتى پىداركارلىق كۆرسەتتى. نەتىجىدە، ياڭ تۆەنجاڭ يېڭىلىپ، پۇتىغا ئوق تېگىپ يارىلاندى. ئۇلار ناھايىتى پاراكەندە، چۇۋۇالچاق ھالدا تۇمشۇقتىن قېچىپ سېرىقبۇيا، تېرىم، خانئېرىق ئارقىلىق يېڭىشەھەرگە كېلىپ دەرۋازىنى تاقىۋالدى. تۆمۈر سىجاڭ ياڭ چىڭمىننى يېڭىپ، تۇمشۇقتىن بارالبېشىغا كېلىپ بىر قانچە كۈندىن كېيىن، قەشقەرگە قاراپ يول ئالدى .

تۆمۈر سىجاڭ پەيزاۋاتقا كەلگەندە ئوسمان ئېلى ئاتۇشتىن پەيزاۋاتقا كېلىپ تۆمۈر سىجاڭ بىلەن كۆرۈشتى. بۇ چاغدا مەنمۇ بار ئىدىم. شۇ ئاخشىمى بۇلار ئۇزاق پاراڭ سېلىشتى. تۆمۈر سىجاڭ سۇغۇندىكى قوزغىلاڭنى ھەمدە ئوسمان ئېلىنى ئالاھىدە ماختىدى. تۆمۈر سىجاڭ:«مەن مادوتەيگە ۋەكىل ئەۋەتتىم، تىنچلىق بىلەن قورال تاپشۇرۇشۇش ياكى ئۇرۇشۇش توغرىسىدا ئەتە- ئۆگۈن جاۋاب كېلىدۇ. ماجەنساڭ (مازىخۇيمۇ) ئىككى-ئۈچ كۈن ئىچىدە پەيزاۋاتقا يېتىپ كىلىدۇ، شۇ چاغدا مادوتەينىڭ جاۋابىغا قاراپ ماخۇي بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قەشقەر مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىمىز، شۇنىڭغىچىلىك سىلەر يەنىلا قەشقەر ئەتراپىدا، شەھەرگە تەگمەي تۇرۇڭلار، قەشقەر شەھرىدە ئادەم كۆپ، ئۇرۇش بولۇپ قالسا، كۆپ ئادەم قىرىلىپ كېتىدۇ، شۇڭا مۇمكىن قەدەر ئۇرۇش قىلماي تىنچلىق بىلەن كىرگىنىمىز تۈزۈك» دېدى. ئوسمان ئېلى بۇ پىكىرگە قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن سۆھبەت ئاياغلىشىپ ئەتىسى (4- ئاينىڭ 30- كۈنى) ئەتتىگەندە يولغا چىقىپ ئاخشىمى ئاتۇشقا يېتىپ

كەلدۇق.

ئوسماننىڭ ئىلىنىڭ شەھەرگە كىرىشى

ئوسمان ئىلى ئەتىسى قىرغىز لىيەنجاڭلار يىغىنى ئېچىپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ كېلىشىنى كۈتمەي شەھەرگە ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىپتۇ. بىزگە شۇ ئاخشىمى ئۇقتۇرۇش قىلدى. 33- يىل 5- ئاينىڭ 2- كۈنى (1352- يىل مۇھەررەم ئېيىنىڭ 7- كۈنى) سائەت 10 لاردا قەشقەر شەھرىگە يىتىپ كەلدۇق. كەلسەك، شەھەرنىڭ ھەممە دەرۋازىلىرى تاقاقلىقكەن، سېپىلنىڭ ئۈستىدە خەنزۇ، ئۇيغۇر ئەسكەرلەر بەك كۆپ ئىكەن، بىزنىڭ كېلىشىمىزگە بىزگە قارىتىپ ئوق چىقاردى. بىزمۇ ئوق چىقاردۇق، بىر ئاز ئۇرۇشتۇق، ئاخىرى بولماي، يار باغ، تۆشۈك دەرۋازىلىرىغا كىرسىن چېچىپ ئوت قويدۇق. بۇ چاغدا سېپىل ئۈستىدىكى ئەسكەرلەر سېپىلدىن چۈشۈپ كەتتى. خەنزۇ ئەسكەرلەر يۇملاق شەھەرگە كىرىپ دەرۋازىنى ئېتىۋالدى. مەھەممەتخان بېك باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر ئەسكەرلەر ئوردا ئالدىدىكى قازىخانىغا كىرىۋاپتۇ. شۇ ئارىلىقتا يار باغ دەرۋازىسى كۆيۈپ، ئۆرۈلگىچە دەرۋازىغا قارايدىغان بىر ئۇيغۇر ئاقساقال دەرۋازىنى ئېچىۋەتتى. دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن تەڭ قىرغىز ئەسكەرلەر سېپىلغا چىقىپ، يۇملاق شەھەرنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرىگە ۋەكىل كىرگۈزۈپ قورال تاپشۇرۇشقا قىستىدى ھەمدە ئۇلارنىڭ جېنىغا ۋە مال- مۈلكىگە دەخلى قىلمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

بىز ئاتۇشتىن قوشۇلغان ئەسكەرلەر تۆشۈك دەرۋازىنىڭ بىر قانىتى كۆيۈپ، دەرۋازا ئۆرۈلگەندىن كيىن شەھەرگە بېسىپ كىرىپ ئۇدۇللا ئوردا ئالدى قازىخانىغا يېتىپ كىلىپ، ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى مۇھەممەتخان بېك بىلەن كۆلۈشۈپ قورال تاپشۇرۇشنى ئېيتتۇق. شۇنىڭ بىلەن مەھەممەتخان بېك بۇيرۇق قىلىۋىدى، 200 تالدەك مىلتىق، بىر قانچە ساندۇق ئوق-دورىنى قازىخانىنىڭ ھويلىسىغا دۆۋىلىدى، مەھەممەتخان بېكنىڭ ئېيتىشچە: ئۇلارنىڭ تەشكىل قىلىنغىنىغا تېخى بىر ئايمۇ بولمىغان. ئۇلارغا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپە پەقەت سېپىل ئۈستىدە كۆزەت قىلىشتىن ئىبارەت ئىكەن. بىز ئۇلارنىڭ ئۇقۇشماسلىقتىن ئوق چىقىرىپ تاشلىدۇق دېگەن ئۆزرىخاھلىقىنى ئاڭلاپ كەچۈرۈم قىلىپ قويۇۋەتتۇق. ئۇلارمۇ خۇرسەن بولۇپ كېتىشتى.

مادوتەينىڭ سېپىلغا ئەسكەر چىقىرىشى بىز بىلەن ئۇرۇشۇش بولماستىن، ماجەنساڭ كەلگىچە ئىككى-ئۈچ كۈن توسۇپ تۇرۇپ ۋاقتنى قولغا كەلتۈرۈپ، ماجەنساڭ كەلگەندە قورالنى شۇنىڭغا تاپشۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەن. كيىنكى ئەمەلىيەتمۇ شۇنى ئىسپاتلىدى. چۈنكى ماجەنساڭ، تۆمۈر سىجاڭنىڭ بىزنى شەھەرگە تەگمەڭلار، دوتەي يامۇلغا كىرمەڭلار. دېگەن بۇيرۇقىدىن مادوتەينى خەۋەردار قىلىپ تۇرغانىكەن. لېكىن كيىنكى ئەھۋال مادوتەينىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقمىدى. شۇ ئارىلىقتا كىچىك ئاخۇن، سېتىۋالدىجانلار بىر ئاز ئادەم تولاپ، قىرغىز ئەسكەرلىرىنىڭ ھىمايىسىدە يۇملاق شەھەرگە بېسىپ كىرىپ، كىچىك ئاخۇن 200 دەك قورالغا ئىگە بولغان. ئەتىسى ئۇلار ئوسمان ئىلىنىڭ

ئالدىغا چىقىپ ئۆزلىرىنىڭ ئوسمان ئېلىغا بويسۇنىدىغانلىقلىرىنى ئىپتىقاندا، ئوسمان ئېلى قۇبۇل كۆرۈپ، سېتىۋالدىجاننى لىيەنجاڭلىققا، يۈسۈپجاننى مۇئاۋىن لىيەنجاڭلىققا تەيىنلىگەنلىكى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. دېمەك تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ماجەنساڭ كەلگىچە قەشقەر شەھەر ئىچىدە دوتەي يامۇلىدىن باشقا جايلارنىڭ ھەممىسى ئېلىنىپ بولدى. دوتەي يامۇلىدا مادوتەي 200 دەك ئەسكەر بىلەن بېكىنىپ ياتقاندى. چۈنكى تۆمۈر سىجاڭ، مادوتەيگە تەگمەڭلار، ئۇنى ماجەنساڭ (چولاق زىخۇي دەپمۇ ئاتىشىدۇ) بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر تەرەپ قىلىمىز، دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن ئىدى.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ قەشقەرگە كىرىشى

5- ئاينىڭ 4- كۈنى تۆمۈر سىجاڭ پەيزاۋاتتىن قەشقەرگە يېتىپ كېلىدىكەن دېگەن خەۋەر كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىش ئۈچۈن دۆلەتباغقا چۈشكۈن (چاجاڭ) راسلاندى. شەھەرگە ئوراز لىيەنجاڭ بىلەن يۈسۈپ لىيەنجاڭنى مەسئۇل قىلىپ قالدۇرۇپ، ئوسمان ئېلى باشچىلىقىدا 400 دەك ئەسكەر ئىستىقبالغا چىقتۇق. دۆلەتباغدا چۈشكۈن راسلىغان يەردە شەھەردىن چىققان ئادەم ئىنتايىن كۆپ ئىدى. ئۇ يەردە 200 دەك ئەسكەرنى قالدۇرۇپ دەريادىن ئۆتۈپ ئارابا غ دېگەن يەردە ئالدىغا باردۇق. ئۇ يەردىمۇ چۈشكۈن راسلانغان بولۇپ بۇ يەردىمۇ ئالدىغا چىققان ئادەم بەك كۆپ ئىدى. بىز ئۇ يەردە بىردەم كۈتۈپ تۇرىشىمىزغا تۆمۈر سىجاڭ يېتىپ كەلدى. بىز ئاتتىن چۈشۈپ ئۇنىڭ ئالدىغا باردۇق، بىزنى كۆرۈپ تۆمۈر سىجاڭمۇ ئاتتىن چۈشۈپ بىز بىلەن كۆرۈشتى. ئاندىن چۈشكۈنگە باشلاپ كىردۇق، بىز ئازدىن كېيىن زىياپەت بېرىلدى. ئاندىن ئوسمان ئېلى شەھەردە دوتەي يامۇلىدىن باشقا جايلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تىنجىغانلىقىنى دوكلات قىلدى. سىجاڭ «ياخشى بوپتۇ» دەپ بېشىنى لىڭشىتقان بولسىمۇ، ئۇنىڭ چىرايىدىن ئۆزىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش قىلىمىغانلىقىغا رەنجىگەن ئالامەت چىقىپ تۇراتتى.

تۆمۈر سىجاڭ زىياپەتتىن كېيىن شەھەرگە قاراپ ئاتلاندى. ئۇنىڭ 1500 دەك ئەسكىرى بولۇپ، ئۇلار ئىككىدىن تىزىلىپ ماڭدى. دۆلەتباغدىكى چۈشكۈنگە كەلگەندە يەنە ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇ يەردىكى ئالدىغا چىققان ئاممىا بىلەن كۆرۈشتى. دۆلەتباغدا زىياپەت بېرىلىپ بولغاندىن كېيىن، سىجاڭ باشلىق ھەممە باشلىقلار ئاتلىنىپ تۆشۈك دەرۋازىسىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. تۆشۈك دەرۋازىسىغا كەلسەك، شەھەر ئاھالىسى ئىستىقبالغا چىققانىكەن، ئۇلار كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ «ئامىن، ئامىن» دەپ ئۈنلۈك توۋلىشىپ قارشى ئالدى. شەھەر ئاھالىسى (ئۇچاغدا ئامىن دېگەن سۆز چاۋاك ئورنىدا ھەم ياشىسۇن دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلەتتى). تۆشۈك دەرۋازىسىدىن تۆمۈر سىجاڭ چۈشۈشكە

راسلانغان قۇم دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى ماموتخان بايۋەچچىنىڭ بېغىچە بولغان تۆت كىلومېتىر يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇپ قارشى ئالدى. سجاڭ باغقا ئورۇنلاشتى. ئەسكەرلەر شۇ ئەتراپتىكى سارايلارغا ئورۇنلاشتى. ئوسمان ئېلى بىلەن بىز يۇملاق شەھەرگە كىرىپ كەتتۇق. مەن يار باغدىكى تېرەكلىك دېگەن جايغا ئورۇنلاشتىم. تۆمۈر سجاڭ ئورۇنلاشقان باغنىڭ ئالدىدا ھەر كۈنى ئەتىگەندىن كەچكىچە ناغرا-سۇنايىنىڭ ئاۋازى ئۈزۈلمىدى. بازار ناھايىتى قىزىپ كەتكەن ئىدى. ھەر كۈنى تەرەپ- تەرەپتىن سجاڭنى تەبرىكلەپ كەلگەن يۇرت ئاقساقاللىرى، ئاخۇنلار، بايلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. 5- ئاينىڭ 6- كۈنى ماجەنساڭنىڭ پەيزاۋاتتىن قەشقەرگە كېلىدىغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلدى. شۇ كۈنى تۆمۈر سجاڭ 200 ئەسكەر بىلەن، ئوسمان ئېلىمۇ 200 ئەسكەر بىلەن ئىستىقبالغا چىقتۇق. ئۇنىڭغىمۇ دۆلەتباغقا چۈشكۈن راسلىدۇق. ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى 300 دەك بۇلۇپ، ئات، قورالLIرى خىل، ھەممىسى يېڭى كىيىم كىيگەنىدى. ئۇنىڭغا ئاقسۇدىكى باي ئاخۇننىڭ كىيىمچىلىك كارخانىسىدا تىكتۈرگەن كىيىملەر بېرىلگەنىكەن. ئۇلار مىلتىقلىرىنى دولىسىغا ئاسماي ھەممىسى ھازىر ئۇرۇشىدىغاندەكلا قوللىرىغا ئېلىۋالغان. ئۇنىڭ ئالدىغا مادوتەيمۇ ئىككى ۋەكىل چىقارغانىكەن (تۆمۈر سجاڭنىڭ ئالدىغا ۋەكىل چىقارمىغانىدى). ئۇلار ماجەنساڭ بىلەن كۆرۈشتى. زىياپەتتىن كېيىن مادوتەي چىقارغان ۋەكىل بىلەن مادوتەينىڭ قېشىغا (دوتەي يامۇلغا) كىرىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا شەھەر ئاھالىسى چىقمىدى. ئاڭلىشىمىزچە، ماجەنساڭ دوتەي يامۇلغا كىرىپ مادوتەي بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەن. بۇنى ئاڭلىغان شەھەر ئاھالىسىدا ماجەنساڭغا قارىتا بىر خىل گۇمان ۋە غەزەپلىنىش كەيپىياتى كۆرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ماجەنساڭنىڭ 300 دەك ئەسكىرى مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قوشۇلۇپ 500 دىن ئېشىپ كەتتى. 200 دەك ئەسكەر دوتەي يامۇلدا مادوتەينى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇردى. 300 دەك ئەسكەر ئۇنىڭ ئەتراپىنى قوغدىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ تۆمۈر سجاڭ بىلەن ئوسمان ئېلى ئوتتۇرىسىدا ئىتتىپاقسىزلىق كۆرۈلۈشكە باشلىدى. بۇنىڭغا دوتەي يامۇلدىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى يېڭىشەھەرگە چىقىرىۋېتىش- چىقارماسلىق ئۈستىدىكى تالاش- تارتىش سەۋەب بولغانىدى.

تۆمۈر سجاڭ بىلەن ئوسمان ئېلى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت

1933-يىلى 5- ئاينىڭ 10- كۈنى ئاخشىمى ئوسمان ئېلى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى لىيەنجاڭلاردىن ئورازبېك، ئابلابېك، توختى بېك، يۈسۈپجان ۋە مېنى يىغىپ، ماجەنساڭ مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلدى. ئوسمان ئېلى مۇنداق دېدى :«تۆمۈر سجاڭ ماجەنساڭنى دوست تۇتۇپ يېنىغا ئېلىۋېلىپ بىزگە يامان كۆز بىلەن قاراۋاتىدۇ، ئاخىرى بېرىپ ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى بىزگە سالامدۇ- قانداق؟ ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭ ئالدىنى ئالمىساق بولمايدۇ. بۇ ھەقتە تۆمۈر سجاڭغا بىر نىمە دېسەك رەنجىپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ ئادەم ئۆزۈن يەردىن ئىنقىلاب قىلىپ كەلدى. ئۇ بىزنى قانچە يامان كۆرسىمۇ بىز ئۇنى ھۆرمەت قىلىشىمىز لازىم. شۇڭا تۆمۈر سجاڭغا ئۇقتۇرماي مادوتەي

بىلەن ماجەنساڭنى ئايرىۋېتىشىمىز ھەم ئۇنى دەرھال بىر تەرەپ قىلىشىمىز كېرەك. سىلەر قانداق قارايسىلەر؟» دېدى. بىز ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلىدىغانلىقىمىزنى، مادوتەي بىلەن ماجەنساڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ، شەھەرنىڭ ئامانلىقىنى ساقلىغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھەم شەھەرنى ئازات قىلدۇق دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈردۇق .

5- ئاينىڭ 11- كۈنى تاڭ سەھەردە ھەرىكەتكە كېلىپ ئوراز ليەنجاڭ دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىدىكى سارايغا، ئابلا بېك ئامبال يامۇلىغا، توختى لیەنجاڭ بۇتخانا ئارقىسىدىكى مالىيە ئىدارىسىگە، يۈسۈپ لیەنجاڭ دوتەي يامۇلىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە، ئابدۇقادىر ھاجى مەھكىمىنىڭ ئارقىسىدىكى گۇڭگاڭغا تېگىش قارار قىلىندى. 5-ئاينىڭ 11- كۈنى سەھەردە ھۇجۇم باشلىدۇق. ماجەنساڭنىڭ باشقا ئورۇنلار بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلىدۇق. شۇنىڭ بىلەن ئۈچ- تۆت سائەت ئۇرۇش قىلىپ، دوتەي يامۇلىنىڭ سىرتىدىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋالدۇق. تېخى يېڭىلا دوتەي يامۇلىنىڭ ئىچىگە ھۇجۇم باشلىۋىدۇق، تۆمۈر سىجاڭدىن ئۇرۇشنى توختىتىش توغرىسىدا ئادەم كەلدى ھەمدە تۆمۈر سىجاڭ ئوسمان ئېلىنى چاقىرتىپ نېمە مەقسەت بىلەن دوتەي يامۇلىغا تېگىسەن، دەپ كايىدى. ئوسمان ئېلى بىزنىڭ مەقسىتىمىز، بىرىنچىدىن، مادوتەي ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋېلىپ دوتەي يامۇلىنى ئازات قىلىش. ئىككىنچىدىن، يېڭىشەھەرنى ئازات قىلىپ، ئۇ يەردىكى ئەسكەرلەردىنمۇ قورال تارتىۋېلىش دەپ جاۋاب بەردى. تۆمۈر سىجاڭ، بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ، بۇ ئىش ئۇنچىۋىلا ئاسان ئەمەس، ئۇنى ماجەنساڭ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بىر تەرەپ قىلىمىز، دېدى. شۇنىڭ بىلەن ماجەنساڭغا ئادەم كىرگۈزىۋىدى، ماجەنساڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆزى كىرىشنى ئېيتىپتۇ. تۆمۈر سىجاڭ كىرىدىغان بولدى. بۇ چاغدا ئوسمان ئېلى: ماجەنساڭغا ما دوتەينىڭ ئەسكەرلىرى ھەم دوتەي يامۇلىدىكى قۇراللارنى قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىرىنىلا ئېلىپ يېڭىشەھەرگە چىقىپ كەتسۇن، ئىككىنچى يېڭىشەھەردىكى ئامباردا ساقلىنىۋاتقان قۇرال- ياراق، ئوق- دورىلارنى ماجەنساڭ بىلەن بىز تەڭ بۆلىشىۋالىمىز. ئۇنىڭدىن باشقا ھۆكۈمەتكە قاراشلىق مەنقۇلاتلارنىمۇ تەڭ تەقسىم قىلىۋالىمىز دېگەن تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئوق چىقىرىشنى توختاتقان بولسىمۇ، لېكىن مادوتەي ئەسكەرلىرى ئېتىشنى توختاتمىدى. شۇ كۈنى ئۇرۇشتا ئۇيغۇر ئەسكەرلەردىن ئۈچ كىشى ئۆلدى. يەتتە كىشى يارىدار بولدى.

تۆمۈر سىجاڭ شۇ كۈنى دوتەي يامۇلىغا كىرىپ، ماجەنساڭ بىلەن سۆھبەت باشلىدى.

سۆھبەت ناھايىتى ئۇزۇن تالاش- تارتىشلاردىن كېيىن تۆۋەندىكى كېلىشىمگە كەلگەن:

(1) ماجەنساڭ ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىرىنى ۋە مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى قوراللىرى بىلەن قوشۇپ يېڭىشەھەرگە ئېلىپ چىقىپ كېتىش؛

(2) دوتەي يامۇلىنىڭ ئامبىرىدىكى قورال ۋە باشقا مەنقۇلاتلارنى قالدۇرۇپ كېتىش؛

(3) يېڭىشەھەردىكى قۇرال ۋە باشقا مەنقۇلاتلارنى تۆمۈر سىجاڭ بىلەن تەڭ بۆلۈشۈش؛

(4) مادوتەيىنى يېڭىشەھەرگە بىرگە ئېلىپ چىقىپ كېتىش؛

(5) مادوتەيي بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ئوسمان ئېلى قولغا چۈشۈرگەن قورالLارنى قايتۇرۇپ بېرىش.

بۇ توختامنى ئوسمان ئېلى كۆرگەندىن كىيىن قوشۇلمايدىغانلىقنى بىلدۈردى. لېكىن تۆمۈر سىجاڭ ئىمزا قۇيۇپ بولغانلىقتىن توختامنى بۇزالمىدى. مادوتەيىنىڭ ماجەنساڭ بىلەن يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىشكە يول قويماي، ئۇنى بالا- چاقىلىرى بىلەن ئۆزىنىڭ لەنگەردىكى بېغىدا تۇرۇشقا؛ ئۇنىڭ مال- مۈلۈكى، ھاياتىغا كاپالەتلىك قىلىشقا ۋەدە قىلدى.

مادوتەيي بىلەن بولغان ئۇرۇشتا قولغا چۈشۈرگەن قورالنىڭ ھەممىسنى ئەمەس، بىر قىسمى (200 دەك ئات، 50- 60 مىلتىق تال) قايتۇرۇپ بېرىلدى.

شۇنىڭدىن كىيىن 5-ئاينىڭ 14-، 15- كۈنلىرى ماجەنساڭ يېڭىشەھەرگە كۆچۈشكە باشلىدى. 15- كۈنى مادوتەيي ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىۋاتقاندا، ئوسمان تۆەنجاڭ ئۆي سايمانلىرى بېسىلغان بىر ھارۋىنى تاسادىپىي تەكشۈرىۋىدى، ئۇنىڭدىن قۇرال چىقتى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ھارۋىلارنى تەكشۈرۈپ 200 دەك يېڭى مىلتىق، ئون نەچچە ساندۇق ئوق تېپىۋالدى. دېمەك توختام بويىچە دوتەيي يامۇلىدىكى قورالLارنى قالدۇرۇپ كېتىش كېرەك ئىدى. لېكىن توختامغا خىلاپلىق قىلىنغانلىقتىن قورال توغرۇلۇق ماجەنساڭ گەپ قىلالماي قالدى. بىراق يېڭىشەھەردىكى تەڭ تەقسىم قىلىۋالىمىز دېگەن قۇرالنى بەرمىدى. بۇنىڭغا تۆمۈر سىجاڭمۇ گەپ قىلمىدى.

ماجەنساڭ يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىپ ئەسكىرنى 1500 گە يەتكۈزۈپ، ئۇلارنى تۇلۇق قوراللاندۇرۇپ، ھەربىي مەشقنى كۈچەيتىۋەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن يېڭىشەھەر ئامبىلنى ئىشقا سېلىپ، زاپاس ئاشلىق توپلاشقا كىرىشتى. ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كەتكەندىن كىيىن تۆمۈر سىجاڭ دوتەيي يامۇلىغا كۆچۈپ كىردى.

زىددىيەتنىڭ ئۆتكۈرلىششى

ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشقنى كۈچەيتتى. تۆمۈر سىجاڭ بولسا، ناغرا- سۇناي چالدۇرۇپ قۇيۇپ، باغدا مېھماندارچىلىق بىلەن بەخىرامان يۈردى. ماجەنساڭ يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىش ئالدىدا ئۆزلۈكىدىنلا تۆمۈر ئېلىگە سىجاڭلىق ئۇنۋانىنى بېرىپ مادوتەيىنىڭ تامغىسىنى تۇتقۇزۇپ قويدى. ئوسمان ئېلى، ھاپىز بېك، ئەخمەتجان، ھامۇتخان، ھەمدەم بەگ ھاجى قاتارلىق بەش كىشىگە لۈيجاڭلىق ئۇنۋانىنى بېرىپ تامغا ئويدۇرۇپ كىرگۈزۈپ بېرىپ ئۇلارنى ئۆزىنىڭ ئۆستۈرگەنلىكىنى نامايىش قىلدى. بۇنىڭغا ئوسمان ئېلى قاتتىق نارازى بولدى، نېمە ئۈچۈن بىزگە تۆمۈر سىجاڭ بەرمەي ماجەنساڭ بېرىدۇ؟ تۆمۈر سىجاڭغا سىجاڭلىقنى بىز ھەربىيلەر بەرمەي نېمە ئۈچۈن ماجەنساڭ بېرىدۇ؟ بىز يەنە ماجەنساڭغا قارامدۇق؟ بۇنىڭغا يول قۇيۇشقا بولمايدۇ، دەپ نارازىلىق بۈلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن تۆمۈر سىجاڭ، ئوسمان لۈيجاڭلار ئوتتۇرىسدا سۈركىلىش

بولىشۋەردى. مۇشۇنداق بىر شارائىتتا تۆمۈر سىجاڭ ئېلى ھاجىمنى قارا شەھەرگە خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەمگە ئەۋەتتى، ھاپىز لۈيجاڭنى يەكەنگە، ئەخمەتجان لۈيجاڭنى يېڭىسارغا ئەۋەتتى. تۆمۈر سىجاڭنىڭ قېشىدا پەقەت ھامۇتخان لۈيجاڭ، ھەمدەم بەگ ھاجى لۈيجاڭ، سېتىۋالدىجان، يۈسۈپجان، كىچىك ئاخۇنلار قالدى. بۇلارنىڭ ئۇمۇمى ئەسكەر سانى 1200 دىن ئاشمايتتى، ئىنتىزامىمۇ ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. ئوسمان لۈيجاڭنىڭ قارىمىقىدىكى ئوراز تۈەنجاڭ، ئابلا تۈەنجاڭ، توختى تۈەنجاڭ، ئابدۇقادىر ھاجىملارنىڭ قولىدا 1100 دەك ئەسكەر بار ئىدى. دېمەك شۇ چاغدىمۇ تۆمۈر سىجاڭنىڭ قەشقەردىكى ئەسكىرى 2300 دەك كېلەتتى، يەنىلا ماجەنساڭغا قارىغاندا تۆمۈر سىجاڭ ئۈستۈنلۈكتە ئىدى ھەم ماجەنساڭنى ئاسانلا بىر تەرەپ قىلىپ كېتەلەيتتى. چۈنكى ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى شەھەردە زەربە يەپ بەك قورقۇپ كەتكەنىدى، بۇ چاغدا بۇنىڭغا تۆمۈر سىجاڭ پەقەت كۆڭۈل بۆلمىدى، بۇ پۇرسەتتىن ماجەنساڭ پايدىلىنىپ كەتتى. ئوتتۇرىغا پىتنە-پاسات تېرىدى، شۇنىڭ بىلەن تۆمۈر سىجاڭ ئۇلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن ئىش قىلدى.

بىر قاتار ئىشلار ئوسمان لۈيجاڭ بىلەن تۆمۈر سىجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى كەسكىنلەشتۈرىۋەتتى. ئۇنىڭ سىرتىدا تۆمۈر سىجاڭ كۈچادىن ئالغاچ كەلگەن نىزامىدىن ئەپەندى دېگەن كىشى بەك ھاكاۋۇر، سوغۇق چىراي ئادەم بولۇپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ مەسلىھەتچىسى ئىدى. ئۇ ئادەم ھە دېسىلا ئوسمان لۈيجاڭ ۋە باشقا تۈەنجاڭلارنى تۆمۈر سىجاڭغا چېقىپ، ئىشەنمەسلىك ئۇرۇقنى تېرىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئەتراپىنى پۈتۈنلەي باي ئاخۇنلار قاپلاپ كەتكەنىدى. تۆمۈر سىجاڭ باي ئەۋلادلىرىدىن ئابدىرىم بايۋەچچە، ئابدۇللا بايۋەچچىلەرگە تۈەنجاڭلىق ئۇنۋانىنى بېرىپ، ئۇلارنى ئەسكەر ئېلىشقا رۇخسەت قىلدى. ئىبراھىم لوزۇڭغىمۇ ئەسكەر ئېلىشقا قەغەز قىلىپ بەردى. ئەسكەرلەرنىڭ تەمىناتىنى ھۆكۈمەت بېرىدىغان، كىيىم-كىچەك ۋە باشقا چىقىمنى بايلار ئۆزى كۆتۈرىدىغان بولۇپ توختام قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ھەدەپ ئۆز ئالدىغا ئەسكەر ئېلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ئوسمان لۈيجاڭنىڭ ئارىسىنىڭ ئاشكارە بۇزۇلۇشى

بىر كۈنى ئوسمان لۈيجاڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ قېشىغا بارغاندا، تۆمۈر سىجاڭ ئۇنىڭغا مۇنداق دەيدۇ: خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن قارا شەھەرگە ئەسكەر ئەۋەتىش لازىم ئىدى، كېچىكىپ قېلىۋاتىدۇ، بالدۇرراق ئەۋەتسەك بولاتتى، بۇنىڭغا سىز قانداق قارايسىز؟ ئوسمان لۈيجاڭ ئۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب بېرىدۇ: سىلى دىگەندەك قارا شەھەرگە ياردەمگە جەزمەن ئەسكەر ئەۋەتىش لازىم. لېكىن قەشقەر يېڭى شەھەر مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ، قەشقەردىن ئەسكەر يۆتكەش خەۋپلىك، چۈنكى ماجەنساڭ دوتەي يامۇلىدىكى كېلىشىمگە ئەمەل قىلماي مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى قۇراللىرى بىلەن قوشۇپ ئەپچىقىپ كەتتى. دوتەي يامۇلىدا قالدۇرىدىغان

قوراللىرىنىمۇ ئوغۇرلۇقچە ھارۋىغا بېسىپ ماڭغاندا تۇتۇۋالدۇق. بۇنىڭدىن ئۆزلىرىنىڭ خەۋىرى بار، بىزگە يېڭىشەھەردىن بېرىمىز دېگەن قوراللىرىنىڭ بىرسىنىمۇ بەرمىدى، مۇشۇ بىر قاتار ئەھۋاللار ماجەنساڭنىڭ بىزگە دوست بولماستىن بەلكى يامان نىيەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بىرىدۇ. شۇڭا بىز ئاۋۋال يېڭىشەھەر مەسلىسىنى بىر تەرەپ قىلىپ (يېڭىشەھەرنى ئۇرۇش بىلەن ئېلىپ دېمەكچى- ت) خاتىرجەم بولغاندىن كىيىن ئاندىن خوجىنىياز ھاجىمغا ئەسكەر ئەۋەتسەك ياخشى بۇلارمىكىن.

تۆمۈر سىجاڭ ئوسمان لۈيجاڭنىڭ پىكرىگە قارىتا مۇنداق دەيدۇ: ماجەنساڭ بولسا قارا شەھەردىن قەشقەرگە كەلگۈچە بىزگە ياردەملىشىپ كەلدى. ھازىر ئۇنىڭ 2000 چە مۇنتىزىم قۇراللىق ئەسكىرى بار (ئوسمانىغا تەھدىت سېلىش ئۈچۈن كۆپتۈرۈپ ئېيتقىنى.) ئىككىنچى ماجۇڭيىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجىم بىرلىكتە ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، بىز بۇ يەردە ئۇلارغا تېگىپ قويساق ماجۇڭيىڭ بىلەن ھاجىمنىڭ ئارىسى بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ماجەنساڭ مەسلىسىدە خوجىنىياز ھاجىمدىن بۇيرۇق كۈتىشىمىز كېرەك.

بۇ ئىككەيلەن ئوتتۇرىسىدا يۇقۇرىدىكى مەسىلىلەر ئۈستىدە ئۇزۇن تالاش- تارتىش بولىدۇ، بىر پىكىرگە كېلەلمەي ئوسمان لۈيجاڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىدىن قايتىپ چىقىدۇ. شۇنىڭدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكۈزۈپلا ئوسمان لۈيجاڭ مىنىڭ بىلەن (قادىر ھاجى) سېتىۋالدىجاننى چاقىرىپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىغا يەنە ئەۋەتتى. ئۇ مۇنداق دېدى: سىجاڭغا ئېيتىڭلار. سىجاڭ، مەجەنساڭ بىزگە ياردەملىشىپ كەلدى دەپ يۈز خاتىرە قىلىدىغان بولسا، ئۇقماسلىققا سالسۇن، ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلاي.

بىز بۇ گەپنى سىجاڭغا ئېيتتۇق، تۆمۈ سىجاڭ بىزگە: مەن ئۆتكەندە ئوسمان لۈيجاڭغا ئېيتقان، ماجەنساڭ مەسلىسى كىچىك مەسىلە ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈچۈن سەۋر قىلسۇن. ماجەنساڭغا تېگىپ قويۇپ، ئۇنى بىر تەرەپ قىلالماي، ئۆزىمىزگە يۇغان بىر بالا تېپىۋالمىز. شۇنداقلا خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭ ئوتتۇرىسدا ماجىرا تۇغدۇرۇپ قويىمىز، شۇڭا سىلەر ئوسمان لۈيجاڭغا ئېيتىڭلار، يېڭىشەھەر مەسلىسىنى ھازىر ھەل قىلغىلى بولمايدۇ، دەپ گېپىنى ئۆزىۋەتتى.

بىز ئوسمان لۈيجاڭغا تۆمۈر سىجاڭنىڭ پىكرىنى يەتكۈزىۋىدۇق، ئوسمان لۈيجاڭ خاپا بۇلۇپ: «سىجاڭ دوست- دۈشمەننى ئايرىيالمايۋاتىدۇ، ماجەنساڭنىڭ سۆزىگە ئىشىنىپ بىزگە ئىشەنچىسىز قاراۋاتىدۇ. ماجەنساڭنى دوست تۇتۇۋاتىدۇ. يامان غەرەزلىك ئادەملەر (ۋالىي يۇنۇس بېك بىلەن نىزامىدىن ئەپەندىنى دېمەكچى.ت) سىجاڭ بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزنى بۇزىۋاتىدۇ. مەن ئەسلىدە خاتا قىلغان. باشتىلا سىجاڭدىن سورىمايلا، شەھەرنى ئېلىش بىلەن تەڭلا دوتەي يامۇلىنىمۇ ئېلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرىنى قورالسىزلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ ئارقىدىنلا يېڭىشەھەرگە تېگىپ، يېڭىشەھەرنى ئېلىۋەتكەن بولسا بوپتىكەن، شۇ چاغدا مادوتەيمۇ قورقۇپ، قۇرال تاپشۇرۇشقا تەييار تۇرغانىدى.

يىگىشەھەردىمۇ ھېچقانچە كۆچ يوق ئىدى. (500- 600 دەك) ئەمدىلىكتە بولسا ماجەنساڭ بىلەن مادوتەيىنىڭ ئەسكەرلىرى قوشۇلۇپ 1500 گە يەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەلىم- تەربىيىنى كۆچەيتىپ، خېلى مۇنتىزىملىشىشۋالدى. شۇنداقتىمۇ ماڭا ھازىر رۇخسەت قىلسا، يەنە بىر تەرەپ قىلىپ كەتكىلى بۇلاتتى» دېدى.

بۇ يەردە تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرۇۋېلىشىدىكى سەۋەب مۇنداق: ئوسمان مىنىڭ گېپىمگە كىرمىدى. پەيزاۋاتتا، شەھەرگە كىرمەڭلار دېسەم، شەھەرگە بېسىپ كىردى، دوتەي يامۇلغا ئۆزى بىلگەنچە ھۇجۇم قىلدى، يەنە يېڭى شەھەر مەسىلىسىنى داۋاملىق تەكىتلەيدۇ. ئۇ، يىگىشەھەرنى ئېلىپ ھەممە قۇرال- ياراقنى ئىگە بولماقچى، ئۇ چاغدا بويسۇنماسلىقى، بەلكى قارشىلىق كۆرسىتىش مۇمكىن، دېگەن قاراشتىن ئىبارەت. شۇڭا سىجاڭنىڭ ئوسمانغا ئىشەنگۈسى كەلمىدى.

خوتەن قوزغىلىڭى

1932-يىلى 1- ئايدا (ھىجرىيە 1352- يىلى شەھبان ئېيى) مەمتىمىن داموللام (1946- يىلى بىتىدە تەمرات نازارىتىگە نازىر بولغان مەمتىمىن ھەزرەت) ۋە ئۇنىڭ ئىنىلىرى ئابدۇللا ئاخۇن (خوتەن ئىنقىلابىدا شا مەنسۇر دەپ ئاتالغان)، نۇر مەھەممەت ئاخۇن (خوتەن ئىنقىلابىدا ئەمىر ساھىب دەپ ئاتالغان) ھەم مەھەممەت نىياز ئەلەم باشلىق تۆت كىشى ۋە باشقا خوتەنلىك مۆتىۋەرلەردىن ئون نەچچە ئادەم بىلەن باش قوشۇپ قۇمۇل ئىنقىلابىنى قوللاش يۈزىسىدىن خوتەندە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى مەسلىھەتلىشىدۇ ھەمدە مەمتىمىن ھەزرەتنىڭ ئىنىسى شا مەنسۇر (ئابدۇللا) نى 1932- يىلى 2- ئايدا قۇمۇل ئىنقىلابىنىڭ مەقستى، ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىنىڭ كۈچ- قۇدرىتىنى بىلىپ كېلىشكە ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىدۇ. شامەنسۇر ئۈرۈمچىگە بېرىپ ھۆكۈمەتنىڭ كۈچ- قۇدرىتىنى ۋە قۇمۇل ئىنقىلابىنىڭ مەقستىنى ئىگىلەپ قەشقەرگە كەلگەندە ئۇنىڭ بىلەن مەن (ئابدۇقادىر ھاجى) قەشقەر شەھىرى ئەلچىخانىدىكى چوڭ بىر ئاشخانىدا ئۇچرىشىپ قالدىم (بۇ ئۇچرىشىش تاسادىپىي بۇلۇپ قالدى، چۈنكى ئۇ ئادەمنىڭ مىجەز- خۇلقى سىلىق- سىپايە، گەپ سۆزلىرى مەنىلىك، خۇش پېئىل بولغانلىقى، مېنىڭمۇ ساقال بۇرۇتۇمنى چۈشۈرۈۋەتكەن، كىيىم- كېچەكلىرىم يېڭى پاسوندا يەنى شىم- كەمزۇل، پۇتۇمدا روسچە ئۆتۈك بولغانلىقى ئۈچۈن شامەنسۇرمۇ ماڭا قىزىققان بولسا كېرەك) ئۇ ھېچقانداق تارتىنماي مېنىڭ ئىسمى- زاتىمنى، يۇرتۇمنى، ئوقۇغان مەكتىپىمنى ۋە قەشقەرنىڭ جەمئىيەت ئەھۋالىنى تەپسىلى سوراشقا باشلىدى. مەنمۇ تارتىنماي ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سورىدىم. شامەنسۇر خوتەنلىك بۇلۇپ مەدرىستە ئوقۇغانلىقىنى بۇ قېتىم ئۈرۈمچىنى كۆرۈپ كېلىش ئۈچۈن بارغانلىقىنى ئېيتتى. مەن ئۇنىڭدىن ئۈرۈمچىنىڭ ئەھۋالىنى قۇمۇل ئىنقىلابىنى سورىدىم. ئۇ: «مەن قۇمۇل ئىنقىلابىنىڭ غەلىبە قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن، ئەگەر بۇ ئىنقىلاب جەنۇبقا كېڭەيسە بەك ياخشى بولاتتى، ھەممە ئادەم قوزغىلىپ ئىنقىلابقا قاتناشقان بۇلاتتى، مېنىڭ تىبابەتچىلىكتىن خەۋرىم

بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ قېتىم ئۈرۈمچىدە تېۋىپلىق قىلىپ يۈرۈپ نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن ئۇچراشتىم، نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلىۋالدىم. ئەمدى خوتەنگە قايتماقچىمەن» دېدى. لېكىن ئۇ ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنى، ئۈرۈمچىگە بېرىشتىكى مەقسىتىنى ۋە ئۆزىنىڭ تەشكىل تەرەپتىن ئەۋەتىلگەنلىكىنى ئېيتمىدى .

شامەنسۇر (ئابدۇللا)، (تۆۋەندە شامەنسۇر دەپ ئاتايمىز) 1932- يىلى 9-ئايدا قاراقاشقا يېتىپ بېرىپ ئاكىسى مەمتىمىن ھەزرەت بىلەن كۆرۈشۈپ ئۈرۈمچىنىڭ ۋەزىيىتىنى سۆزلەپ بەرگەندىن كېيىن مەمتىمىن ھەزرەت باشچىلىقىدا 20 نەچچە كىشىدىن تەركىب تاپقان قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش تەشكىلاتى قۇرۇلىدۇ. ئۇلار شۇ كۈندىن ئېتىبارەن مەخپىي تەييارلىققا كىرىشىدۇ، لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ تەشكىلات پاش بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان قاراقاش ھاكىمى خوتەن ۋالىيسىغا خەۋەر قىلىدۇ، خوتەن ۋالىيسى دەرھال چېگرا ساقلاۋاتقان ئەسكەردىن 60 دەك كىشىنى تاغدىن قايتۇرۇپ كېلىپ قاراقاش ھاكىمى ئىدارىسىگە ئورۇنلاشتۇرىدۇ. ئاندىن ۋالى بۇ تەشكىلاتنىڭ باشلىقلىرىنى يىغىنغا چاقىرىپ يىغىن ئۈستىدىلا قولغا ئېلىپ ئۆلتۈرۈشنى قارار قىلىدۇ. بۇ قاراردىن خەۋەر تاپقان تەرجىمان بۇنى يىغىنغا كىلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن تەشكىلاتقا يەتكۈزۈپ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىردىنلا قوزغىلىپ شۇ كۈنى كېچىسىلا 200 دىن ئوشۇق تالپىنى ئورغاق، قىلىچ، توقماقلار بىلەن قوراللاندۇرۇپ قاراقاش ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە تېگىدۇ ھەمدە شەنجاڭ باشلىق بىر نەچچە كىشىنى تۇتۇۋېلىپ شۇ مەيداندىلا ئۆلتۈرىۋېتىدۇ. تاغدىن قايتۇرۇپ كېلىنگەن ئەسكەرلەر قوزغىلاڭچىلار تەرەپكە ئۆتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قاراقاش ناھىيىسى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن بولىدۇ. شۇ كۈنىلا ئىشان قادىرخان غوجىنى 500 دەك پىدائىي بىلەن گۇمىغا ماڭدۇرىدۇ. ئۇلاردا پەقەت 20 نەچچە تاللا مىلتىق بولۇپ قالغانلىرىدا چوماق- كالتەكلا بار ئىدى.

مەمتىمىن ھەزرەت قارا قاشقا ھاكىم تەيىنلەپ قويۇپ ئۆزى 1000 دەك پىدائىينى باشلاپ خوتەنگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. بۇ 1933- يىلى 3- ئاي (رامىزان) ئىدى. ئۇلار قارىقاشتىن 200 دەك مىلتىق غەنىيمەت ئالغان بولسىمۇ قالغانلىرىدا قىلىچ، چوماق قاتارلىق قوراللار بار ئىدى. ئۇلار شۇ كېچىسى ئاتلىق، ئېشەكلىك ھەم پىيادە خوتەن كونا شەھرىنى ئىگىلەيدۇ. ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە كىرىپ دەرۋازىنى تاقاپ سېپىلغا چىقىرىۋالىدۇ. قوزغىلاڭچىلار سېپىلنى قورشىۋېلىپ ئوق چىقىرىشقا باشلايدۇ. ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىدا خېلى قاتتىق ئۇرۇش بولىدۇ. تۆۋەندە پىدائىيلار ئىنتايىن كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ۋەھىمىگە چۈشىدۇ. قوزغىلاڭچىلار پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ دەرھال شەھەر ئىچىگە ۋەكىل كىرگۈزۈپ ئۇلارنى قورال تاپشۇرۇشقا، خوجىنىياز ھاجىم ئەسكەرلىرىنىڭ خوتەنگە كىلىپ بولغانلىقىنى، قورال تاپشۇرغانلارنىڭ مال- مۈلۈكى ۋە ھاياتىغا دەخلى يەتكۈزمەيدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ۋەھىمە ئىچىدە قالغان ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ شەرتلىرىنى قوبۇل قىلىپ تەسلىم بولۇپ قورال تاپشۇرىدۇ.

خوتەن شەھرى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. بۇ خەۋەر چاقماق تېزلىكىدە لوپ، چىرىيە، كېرىيە ناھىيىلىرىگە يېتىپ باردى. ئۇ جايلاردىكى خەلقلەرمۇ بىردەك قوزغىلىپ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەرگە ھۇجۇم قىلىپ (ئۇچاغدا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە 20- 30 دەك ئەسكەر بولاتتى) ئەسكەرلەردىن قورال تارتىۋېلىپ ناھىيىنى ئازاد قىلدى ھەمدە دەرھال خوتەنگە خەۋەر يەتكۈزۈپ ئۆزلىرىنىڭ خوتەنگە بويسۇندىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشدى. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خوتەن ۋىلايىتى قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. مەمتىمىن ھەزرەت ئەمىر كېبىرى بولۇپ ھەربىي ئىشلارغا، مەھەممەت نىياز ئەلەم ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى.

خوتەن قوزغىلىڭىدىن خەۋەر تاپقان قەشقەردىكى ماشاۋۇ دوتەي قاغىلىقتا تۇرۇشلۇق ئىككى لىيەن ئەسكەردىن بىر لىيەننى خوتەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىگە ياردەمگە ئەۋەتتى. ئارقىدىنلا قەشقەردىن خۇيزۇ، قىرغىزدىن تەركىب تاپقان ئىككى لىيەن ئەسكەر تەشكىللەپ ئۇلارنى قاغىلىققا ئەۋەتتى. خوتەنگە قاراپ يولغا چىققان ئەسكەرلەر قاغىلىقتىن چىقىپ گۇمىغا كىرمەيلا ئۇدۇل خوتەنگە مېڭىپ زاۋىغا كەلگەندە خوتەننىڭ قوزغىلاڭچىلار قولىغا ئۆتۈپ بولغانلىقىنى ئاڭلاپ خوتەنگە كىرمەي قايتىپ كېلىدۇ.

قاغىلىقتىكى قوزغىلاڭ

قاغىلىقتا سابىرخان خوجا ئىسىملىك بىر ئىشان بولۇپ، شۇ ۋاقىتلاردا قاغىلىق بويىچە نوپۇزلۇق ئىدى. بۇ كىشى خوتەن، قۇمۇل تەرەپتە كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭلاردىن خەۋەر تېپىپ تۇراتتى. شۇڭا ئۇ خوتەن قوزغىلىڭىنى قوللاپ ئۆزى بىلەن بىر پىكىردىكى كىشىلەرنى توپلاپ قەشقەردىن كەلگەن قىرغىز ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قوللاشنى تەلەپ قىلىدۇ. قىرغىز لىيەننىڭ باشلىقى ئۇنى قوبۇل قىلىپ قوزغىلاڭچىلارنىڭ شەھەرگە بۆسۈپ كىرىشىنى، ئۇلار بېسىپ كىرگەندە ئۆزلىرىنىڭ ملتىقنى ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىپ ئەمەلىي قارشىلىق كۆرسەتمەي شەھەرگە كىرىشكە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن قوزغىلاڭچىلار شەھەرگە بىخەتەر بېسىپ كىرىپ قىرغىز ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ، قاغىلىقتىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىدىن قورال تارتىۋالىدۇ. شۇنداق قىلىپ قاغىلىق قوزغىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتتى. قوزغىلاڭچىلار 300 دىن ئارتۇق قوراللىق قىسىم تەشكىللەپ 100 ئادەمنى گۇمىغا، 100 ئادەمنى پوسكامغا ئەۋەتتى. مادوتەيىنىڭ خوتەن قوزغىلاڭچىلىرىنى باستۇرۇشقا قاغىلىقتىن ئەۋەتكەن بىر لىيەن ئەسكىرى خوتەنگە كىرەلمەي قايتىپ گۇمىنى ۋەيران قىلىپ يەنە قاغىلىققا قاراپ كېلىۋاتقانىدى. ئۇلار يول ئۈستىدە قاغىلىقنىڭ قوزغىلاڭچىلار قولىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئوسمان، ھىسامىدىن دېگەن ئىككى كىشىگە يول باشلىتىپ قاغىلىققا كىرمەي ئۇششاق باش،

كۆكيار ئارقىلىق كاچۇڭغا ئۆتۈپ، ئۇ يەردىن يەكەنگە كىرىۋالدۇ. گۇمىغا ماڭغان 100 ئادەم مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى توسيالماي قاغىلىققا قايتىپ كىلىپ ئۇ يەردىن پوسكامغا كىلىپ دەريا بويىغا ئورۇنلىشىدۇ. دېمەك، شۇنىڭ بىلەن مەتمىن ھەزرەت باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار پوسكامدىن تارتىپ چەرچەنگىچە بولغان جايلارنى ئىگىلەيدۇ. ھەممە ناھىيىلەرگە ھاكىملار بەلگىلىنىپ بىر قەدەر تىنچلىق ئورنىتىلىدۇ.

شامەنسۇرنىڭ يەكەنگە كېلىشى

مەتمىن ھەزرەت ئىنىسى شامەنسۇرنى 500 دەك ئەسكەر بىلەن يەكەننى ئىگىلەشكە ئەۋەرتىدۇ. شامەنسۇر گۇمىغا كەلگەندە گۇمىدىكى مەھەممەتنىياز ئەلەم 200 دەك پىدائىي بىلەن قوشۇلىدۇ. ئىشان قادىرخاننى گۇمىغا ھاكىم قىلىدۇ.

شامەنسۇر گۇمىغا كەلگەندە شەھەر ھاكىمى سابىرخان خوجا باشلىق خەلق ۋە پىدائىيلار ئالدىغا چىقىپ دەبدەبە بىلەن قارشى ئالىدۇ. شامەنسۇر قاغىلىقتا ئىككى- ئۈچ كۈن تۇرۇپ ئەسكەرلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ قۇراللىق ۋە قورالسىز بۇلۇپ 800 دەك پىدائىينى باشلاپ پوسكامغا كىلىدۇ. ئۇ يەردىكى 200 دەك ئەسكەر بىلەن قوشۇلىدۇ. بۇ چاغدا شامەنسۇرنىڭ قۇراللىق ۋە قورالسىز ئەسكەرلىرى 1000 دىن ئېشىپ كېتىدۇ، 33- يىلى 4- ئاينىڭ ئاياغلىرىدا يەكەنگە يېتىپ كېلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشىدۇ. جەڭ ناھايىتى قاتتىق بولىدۇ. بىر نەچچە كۈنلۈك جەڭدىن كىيىن مادوتەي ئەسكەرلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي كونىشەھەرنى تاشلاپ يېڭىشەھەرگە كىرىۋالىدۇ. ئابدۇللاغا شامەنسۇر دېگەن ئۇنۋان شۇ قېتىمقى يەكەننى ئېلىش جېڭىدە بېرىلگەن(بۇ ئۇنۋاننى ئەمىر كېبىر بەردىمۇ ياكى ئۆزى قۇيىۋالغانمۇ ئېنىق ئەمەس). يەكەن كونىشەھەر ئېلىنغان كۈنى 1933- يىلى 5- ئاينىڭ 8- كۈنى ئىدى.

يەكەن ۋەقەسى

شامەنسۇر يەكەن كونا شەھەرنى ئىگىلەپ، يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىپ مادوتەي ئەسكەرلىرىنى ھالسىزلىتىۋاتقان بىر پەيتتە يەنى 33- يىلى 5- ئاينىڭ 20- كۈنلىرى قەشقەردىن تۆمۈر سىجاڭ ئەۋەتكەن ھاپىز لۈيجاڭ 300 چە ئەسكەر بىلەن يەكەنگە يىتىپ كېلىدۇ. بۇ ئىككى ئەسكەر باشلىقى چىرايلىق كۆرۈشكەن بولسىمۇ، بىر قانچە كۈن ئۆتمەيلا ئوتتۇرىدا زىددىيەت تۇغۇلىدۇ. سەۋەبى: شامەنسۇر خەلققە بەك زۇلۇم سالغان مىشا بىگنى قولغا ئېلىپ خەلقنىڭ تەلىپى بويىچە ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بەرگەن ئىدى. ھاپىز لۈيجاڭ بۇنى تۆمۈر سىجاڭنىڭ رۇخسىتىنى ئالماي قىپسىلەر، دەپ ئاشكارە نارازىلىق بىلدۈرگەندىن تاشقىرى خەت ئارقىلىق تۆمۈر سىجاڭغا مەلۇم قىلىدۇ. بۇ چاغدا

شامەنسۇر، بىزمۇ خوتەندىن ئىنقىلاب قىلىپ كەلدۇق، بىزنىڭ رەھبىرىمىز خۇجىنىياز ھاجىم، خوجىنىياز ھاجىمدىن بىزگە تۆمۈر سىجاڭغا بويسۇنۇڭلار دېگەن يولىيورۇق يوق، دەپ ھاپىز لۈيجاڭنىڭ نارازىلىقىنى ئېتىبارغا ئالمايدۇ. ئىككىنچى بىر سەۋەب، ھاپىز لۈيجاڭ كىلىپ پېشقەدەر مۇھاسىرىسىنى بوشاشتۇرۇپ قويىدۇ. ئۈچىنچى بىر سەۋەب، قەشقەر پېشقەدەردىكى ماجەنساڭمۇ ھاپىز لۈيجاڭنىڭ ئارقىسىدىن 200 دەك ئەسكەرنى يەكەنگە ئەۋەتىدۇ. ئۇلار يەكەنگە كىلىپ كونىشەھەرگە ئورۇنلىشىپ، بىر قانچە كۈندىن كىيىن غىپپىدە يېڭىشەھەردىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىگە قوشۇلۇۋالىدۇ. بۇ ئەھۋالنى ھاپىز لۈيجاڭ بىلىسمۇ، ئۇلارنى توسماي بەلكى ئۇ بىزنىڭ ئىتتىپاقچىمىز دەيدۇ. شۇنداق قىلىپ يەكەن يېڭىشەھەردىكى مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرى 600 گە يىتىدۇ.

بۇ چاغدا شامەنسۇر بۇ ئىشلارغا ھەيران بولۇپ، ئۇلار بىزنىڭ قانداقچە ئىتتىپاقچىمىز بولسۇن، بىزنىڭ دۈشمەنلىرىمىز بىلەن بىرگە بولۇۋالغانلار قانداقمۇ بىزنىڭ ئىتتىپاقچىمىز بولالايدۇ، دەپ ھاپىز لۈيجاڭ بىلەن تىركىشىپ قالىدۇ ھەم بۇ ھەقتە بىر قارارغا كېلىش ئۈچۈن شامەنسۇر تۆمۈر سىجاڭغا ئادەم ئەۋەتىدۇ.

ساۋۇت داموللامنىڭ يەكەنگە كېلىشى

ساۋۇت داموللام خوتەندە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشتىن بۇرۇن يەنى 32- يىلى 12- ئايلاردا ھەرەمدىن قايتىپ قاغىلىققا كىلىپ ئاندىن خوتەنگە بارغان. داموللام قاراقاشتا قوزغىلاڭچىلار تەشكىلاتىدىن 33- يىلى 1- ئايدا خەۋەر تاپىدۇ. خوتەن ئازات قىلىنغاندىن كىيىن، خوتەندە قوزغىلاڭچىلار ھۆكۈمىتى ساۋۇت داموللامنى شەيخۇل ئىسلام قىلىپ ئەڭ يۇقىرى دىنىي مەرتىۋە بىرىدۇ، شۇ ئوتتۇردا داموللامنىڭ نىمە ئىش قىلغانلىقى مەلۇم ئەمەس. لىكىن بۇ ئادەم شەيخۇل ئىسلام بولغاندىن كىيىن يەكەندىكى شامەنسۇر بىلەن ھاپىز لۈيجاڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپتىن خەۋەر تېپىپ، ئۇلارنى ياراشتۇرۇش ئۈچۈن يەكەنگە كېلىدۇ. بۇ چاغدا يەكەندىكى شامەنسۇر باشلىق ھەربى ۋە خەلقتىن بىر قانچە مىڭ كىشى يەكەن دەرياسىنىڭ بويىغا چىقىپ داموللامنى كۈتۈۋالىدۇ (ھاپىز لۈيجاڭ ئالدىغا چىقمايدۇ) داموللام شامەنسۇر بىلەن سۆھبەتلىشىش ئارقىلىق بۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ تۈگىنى مادوتەي ئەسكەرلىرى مەسىلىسى ئىكەن دەپ تونۇيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ساۋۇت داموللام، شامەنسۇر، ھاپىز لۈيجاڭ قاتارلىقلارنى بىر يەرگە جەم قىلىپ كېڭەش ئاچىدۇ. كېڭەشتە ساۋۇت داموللام سۆزلەپ «يەكەندىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى ئۇرۇش بىلەن ياكى سۆھبەت ئارقىلىق قورالسىزلاندۇرۇپ يەكەننى تىنجىتىپ، خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتىشىمىز كېرەك. يەكەندىكى مادوتەينىڭ ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ ئۇرۇمچىگە ئەسكەر ئەۋەتكىلى بولمايدۇ. بۇنىڭغا قانداق قارايسىلەر» دەيدۇ. بۇ چاغدا ھاپىز

لۈيجاڭ: «بۈنىڭغا مىنىڭ پىكرىم يوق، تۆمۈر سىجاڭ قانداق بۇيرۇق قىلسا شۇنى ئىجرا قىلىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەربىرلىرى تۆمۈر سىجاڭغا خەت يېزىشاملا، ياكى ئۆزلىرى (ساۋۇت داموللامنى دېمەكچى) بارامىلا، شۇ كىشىدىن سوراپ بىر تەرەپ قىلىشسىلا» دەيدۇ.

شۇ ئارىلىقتا قەشقەردىن تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئابدۇغۇپۇر ھاجىم شاپتۇل باشچىلىقىدىكى تۆت ۋەكىلى يەكەنگە يېتىپ كېلىدۇ. ئۇلار تۆمۈر سىجاڭنىڭ:«ماجەنساڭ بىزنىڭ ئىتتىپاقچىمىز ۋە ياردەمچىمىز، ھازىر ئۈرۈمچىدە خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭ بىرلىكتە ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، بىز بۇ يەردە ماجەنساڭنى قورالسىزلاندۇرۇپ قويساق، ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقىغا تەسىر يېتىدۇ. شۇڭا خوجىنىياز ھاجىمدىن خەۋەر بولمىغىچە ئۇلارغا تەگمەسلىكىمىز كېرەك» دېگەن پىكرىنى يەتكۈزىدۇ. بۇ چاغدا ساۋۇت دامولла باشچىلىقىدىكى خوتەن قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ رەھبەرلىرى: «يەكەن، قەشقەردىكى مادوتەي، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى قورالسىزلاندۇرماي تۇرۇپ، خوجىنىياز ھاجىمغا ئەسكەر ئەۋەتكىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە جەنۇب ئازات بۇلۇپ بولدى، شۇڭا بىز قەشقەردە ھۆكۈمەت تەشكىل قىلىپ (شەرقىي تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى دېمەكچى) خەلقنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتىشىمىز كېرەك، كونا تۈزۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشىمىز كېرەك، بۇ پۇل- مال مەسىلىسى ئەمەس، چوڭ ھەق چوڭ ناھەق مەسىلىسى. ئۇنداق قىلمىساق، ئىنقىلاب قىلىپ نېمە قىلىمىز» دەيدۇ ھەمدە ۋەكىللەرگە مۇشۇ كېڭەشتە بولۇنغان سۆزلەرنى تۆمۈر سىجاڭغا يەتكۈزۈشنى تاپشۇرىدۇ. ۋەكىللەردىن ئابدۇغۇپۇر ھاجىم شاپتۇل يەنىلا تۆمۈر سىجاڭنىڭ ماجەنساڭنى قورالسىزلاندۇرۇشقا قارشى ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن كېڭەش ئاياغلىشىدۇ. لېكىن كېڭەشتىن قايتقاندىن كېيىن ئابدۇغۇپۇر ھاجىم شاپتۇل: ئۇلارنىڭ جۇمھۇرىيەت قۇرىمىز دېگىنى نېمىسى، ماجەنساڭلارغا كۈچى يېتەمدىكىن؟ دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى قىلىپ، ساۋۇت دامولامنىڭ كەينىدىن غەيۋەت قىلىدۇ.

ۋەكىللەرنى كۈتۈشكە مەسئۇل بولغان بىرسى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ قېلىپ شامەنسۇرغا ئېيتىپ قويىدۇ.

قەشقەردىن كەلگەن ۋەكىللەر ئەتىسى قايتماقچى بولغاندا شامەنسۇر، ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ئېلىپ قېلىپ نەزەربەند قىلىپ قويىدۇ. ۋەكىللەر قەشقەرگە كېلىپ يەكەندىكى كېڭەشتە بولۇنغان سۆزلەرنى، ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ئېلىپ قالغانلىقىنى، تۆمۈر سىجاڭغا يەتكۈزىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ بۇنىڭغا خاپا بۇلۇپ ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن قەشقەر ئۆلىمالىرىدىن تەشكىللەپ يەنە ۋەكىل ئەۋەتىدۇ. شامەنسۇر ۋەكىللەرگە: ئابدۇغۇپۇر ھاجىمنى ھازىر قوشۇپ بېرىمىز، مۇندىن كېيىن مۇنداق پىتنە- پاسات تارقاپ كەتمىسۇن! دەپ جېكىلەيدۇ.

يەكەندىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش مەسىلىسى

خوتەن، قاغىلىق قوزغىلاڭلىرى مۇۋەپپەقىيەت قازانغاندىن كېيىن خوتەن، قاغىلىق تەرەپلەردىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى يەكەنگە توپلىنىپ يەكەن يېڭىشەھەرگە ئۇرۇنلىشىۋالىدۇ. خوتەن

قوزغىلاڭچىلىرى ئىمىر ئابدۇللا بەگنى يەكەننى پاتىھە قىلىشقا ئەۋەتىدۇ. قەشقەر تەرەپتىن تۆمۈر سىجاڭ ھاپىز لۈيجاڭنى ئۈچ- تۆت يۈز ئەسكەر بىلەن يەكەنگە ئەۋەتىدۇ. بۇ ئىككى كۈچ بىرلىشىپ يەكەن يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلغان بولسىمۇ لېكىن بىر تەرەپ قىلالمايدۇ.

بۇ چاغدا قەشقەردىكى ماجەنساڭ، يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى ئەپلەپ ئۆزىگە ئەل قىلىۋېلىش ئۈچۈن مارۇلۇڭ ئىسىملىك تۇڭگانجاڭنى 100 ئاتلىق ئادەم بىلەن يەكەنگە ئەۋەتىدۇ. مارۇلۇڭ يەكەنگە كۆرۈنۈشتە شامەنسۇر ۋە ھاپىز لۈيجاڭلارغا ياردەم كۆرسەتكىلى كەلگەندەك قىلىپ كېلىدۇ. لېكىن ئۇ پۇرسەت تېپىپ يېڭىشەھەرگە كىرىپ ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىشىۋالىدۇ. ئۇنىڭ مەقسىتى شەھەردىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى ۋە قورال- ياراقلىرى بىلەن قەشقەرگە ئېلىپ كېتىپ ماجەنساڭ قىسىملىرىنى تولۇقلاش ئىدى. ئەمما خوتەن قوزغىلاڭچىلىرى ۋە تۆمۈر سىجاڭ ئەسكەرلىرىمۇ يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ قوراللىرىنى تارتىۋېلىشنى مەقسەت قىلاتتى. دېمەك، يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ قورال- ياراقلىرىغا ئۈچ تەرەپنىڭ كۆزى تەڭ چۈشكەنلىكتىن يەكەن ۋەزىيىتى مۇرەككەپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى.

بۇ چاغدا ماشياۋۋۇ بىلەن ماجەنساڭ ئىككىسى يەكەندىكى ھۆكۈمەت كۈچلىرىنى قەشقەرگە ئېلىپ كېلىۋېلىشنىڭ ئامالىنى مەسلىھەتلىشىپ تۆمۈر سىجاڭغا: «يەكەندىكى ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى قايتۇرۇپ كېلىپ ئۇلارنىڭ قورالىنى تۆمۈر سىجاڭغا تاپشۇرۇش» دەيدىغان بىر يولنى تەكلىپ قىلىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭ بۇ تەكلىپكە بىنائەن ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى يۈسۈپجان (قۇر بېشى)، كىچىك ئاخۇنلارنى 100 دىن 200 ئەسكەر بىلەن، يېڭىساردىكى ئەخمەتخان لۈيجاڭنى 200 ئەسكەر جەمئىي 400 ئەسكەر بىلەن يەكەندىكى مادوتەي ئەسكەرلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئەپكىلىشكە بەلگىلەيدۇ. بۇنى ئوسمان لۈيجاڭ ئاڭلاپ بىزدىن ئادەم بارمامدۇ؟ دەپ سورىغاندا ئۇنىڭغىمۇ ئىككى لىيەن بېرىشقا قوشۇلىدۇ. ئوسمان ئوراز تۇەنجاڭ بىلەن مېنى (قادىرى ھاجى) 300 ئەسكەر بىلەن يەكەنگە بېرىشقا بۇيرۇق قىلدى. بىز تۆمۈر سىجاڭنىڭ، ئوسماننىڭ بولۇپ 500 دەك ئەسكەر يەكەنگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ئەخمەتجان لۈيجاڭ 200 دەك ئەسكەر بىلەن يېڭىساردا قالدى. بۇ ھەقتە تۆمۈر سىجاڭ ھاپىز لۈيجاڭ بىلەن شامەنسۇرغا يەكەن يېڭىشەھەردە قامىلىپ قالغان ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىگە دەرۋازىنى ئېچىپ بېرىش، ئۇلارغا چېقىلماسلىق توغرىسىدا خەت ئەۋەتكەن ئىدى. خەت يېتىپ بارغان كۈنى ئۇلار قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىپ شۇ كۈنى كۆك راۋاتقا كېلىپ قونىدۇ. ئەتىسى يېڭىسارغا قاراپ يولغا چىقىپ ھېمىتنىڭ سېيىغا كەلگەندە ئەمىر ساھىب باشچىلىقىدا 1000 دەك خوتەن پىدائىيلىرى ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىپ كېلىدۇ. بىز شۇ چاغدا ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئەپكېتىش ئۈچۈن قىزىلدا كۈتۈپ تۇراتتۇق. مادوتەي

ئەسكەرلىرى ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنى كۆرۈپ توختاپ قالدى. بىز ئۇلارنىڭ قورقماي كېلىۋېرىشىنى ئېيتىپ ۋەكىل ئەۋەتتۇق. شۇ ئەسنادا ئارقا تەرەپتىن ئوق چىقىپ قالدى. ئۇلار قورشاۋدا قالغان ئوخشايمىز دەپ چۈشەنسە كېرەك، بىز تەرەپكە قاراپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋېتىپ بىزگە قارىتىپ ئوق چىقاردى. بىزمۇ ئوق چىقاردۇق. ئوتتۇرىدا بىر قەپەس ئېلىشتۇق. ئۇلار يىقىلغانلىرىنى تاشلاپ يېڭىسارغا قاراپ قاچتى. ئەمىر ساھىب ئەسكەرلىرى ئارقىسىدىن قوغلاپ كەتتى. مادوتەي ئەسكەرلىرى 600 دەك ئادەم بولۇپ، ئۇلاردىن 500 دەك ئادەم قورالliq، قالغىنى ئائىلە- تاۋابىئاتلار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان 400 دەك قېرى- چۆرى، ئۇششاق باللارمۇ بار ئىكەن. بىز قاچقانلارنى قوغلىماي ئارقىسىدا قالغان يارىدار ۋە قېرى- چۆرى، ئۇششاق باللارنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئېلىپ كەلدۇق.
قىزىلدا بىزگە ئوق چىقىرىپ يېڭىسارغا ئۆتۈپ كەتكەن مادوتەي ئەسكەرلىرى 200 چە بولۇپ، ئۇلار يېڭىسارنىڭ قايىراق دېگەن يېرىگە كەلگەندە ئەخمەتجان لۈيجاڭ ئەسكەرلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ ئۇلارنى قىرىپ تاشلىغان. بىز قىزىلدىن يولغا چىقىپ 3- كۈنى توققۇزاققا يېتىپ كەلسەك، ئوسمان لۈيجاڭ 200چە ئەسكەر بىلەن ئالدىمىزغا چىقىپ تۇرغانىكەن. ئەتىسى بىز تۆمۈر سجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ يولدا بولغان ۋەقەنى سۆزلەپ بەردۇق. تۆمۈر سجاڭ، بىزنىڭ قىزىلدا قولغا چۈشۈرگەن مادوتەي ئەسكەرلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە- تاۋابىئاتلىرىنى ساق- سالامەت ئەپكەلگەنلىكىمىزگە خوش بولدى. ئەخمەتجان لۈيجاڭنىڭ مادوتەي ئەسكەرلىرىنى قىرىپ تاشلىغىنىغا رەنجىدى. يەكەندىن كەلگەن ئەمىر ساھىب 100 دەك قورالنى غەنىيمەت ئېلىپ يەكەنگە قايتىپ كەتتى. بىزمۇ قولغا چۈشۈرگەن قوراللارنى ئۆزىمىز ئىگىلىدۇق. بىز قەشقەرگە كېلىپ بەش- ئالتە كۈندىن كېيىن تۆمۈر سجاڭ سىتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنغا ۋە ماڭا (قادىر ھاجى) تۆەنجاڭلىق ئۇنۋان بەردى ھەم تامغا ئويدۇرۇپ بەردى (خەنزۇچە). بىز قىزىلدىن مۇھاپىزەت قىلىپ ئېلىپ كەلگەن 400 دەك ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ بالا- چاقىلىرىنى قەشقەر يېڭىشەھەرگە (ماجەنساڭغا) ئۆتكۈزۈپ بەردۇق. بۇ، 33- يىل 6- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ئىدى. ماجەنساڭ يېڭىشەھەردە، تۆمۈر سجاڭ كونىشەھەردە ئىدى. ماجەنساڭنىڭ 1700 دەك ئەسكىرى بولۇپ، كىچە- كۈندۈز مەشىق قىلاتتى. تۆمۈر سجاڭنىڭ قولىدىكى ئىككى لۈيدە 1600 دەك، ئوسماننىڭ قولىدىكى تۆت تۈەندە 1200 دەك ئەسكەر بار ئىدى. ئەگەر ئىككى تەرەپ بىرلىشەلىدىغان بولسا، ناھايىتى زور كۈچ ئىدى. يېڭىشەھەر مەسىلىسىنىمۇ بىر تەرەپ قىلغىلى بولاتتى.

ساۋۇت داموللام بىلەن شامەنسۇرنىڭ قەشقەرگە كېلىشى

ساۋۇت داموللام بىلەن شامەنسۇر قەشقەر يېڭىشەھەر مەسىلىسىنى يەكەندە تۇرۇپ ھەل قىلغىلى

بولمايدىكەن دەپ 33- يىل 7- ئاينىڭ 13- كۈنى قورالىق، قورالسىز بۆلۈپ 1000 دەك پىدائىينى باشلاپ قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. 17- كۈنى تۆمۈر سىجاڭ يېنىك ماشىنا بىلەن كۆرۈنۈشتە ئالدىغا چىققان بۆلۈپ، ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى يەنە يەكەنگە قايتۇرۇشنى كۆزلەپ يېڭىسارغا كېلىدۇ. يېڭىسارغا كېلىشتىن بۇرۇن تۆمۈر سىجاڭ قەشقەر يېڭىشەھەردە ماجەنساڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ماڭىدۇ. يېڭىساردا تۆمۈر سىجاڭ ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار بىلەن چىرايلىق كۆرۈشۈپ سۆھبەت ئۆتكۈزىدۇ. سۆھبەتتە تۆمۈر سىجاڭ خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتىشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. ساۋۇت داموللام تەرەپ: قەشقەرگە يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ، ئاندىن خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەمگە ئەسكەر ئەۋەتەيلۇق دېگەن تەكلىپنى بېرىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ بولسا بۇ پىكىرگە قوشۇلمايدۇ. ئۇ يەنە ھازىر خوجىنىياز ھاجىم ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ ئۆرۈمچىگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتىدۇ، ئەگەر بىز بۇ يەردە ئۇلارنى بىر تەرەپ قىلىپ قويساق (قورالسىزلاندۇرۇپ قويساق) خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ ئىتتىپاقى بۇزۇلۇپ كېتىدۇ دېگەن كونا پىكرىنى تەكرارلايدۇ. ئەمەلىيەتتە بولسا شۇ كۈنلەردە خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماجۇڭيىڭنىڭ ئىتتىپاقى بۇزۇلۇپ، بىر- بىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋاتقان؛ ئاقسۇدا باي سىجاڭ ماجۇڭيىڭ قىسىملىرىنى قورالسىزلاندۇرۇپ بولغان؛ ھەتتا خوجىنىياز ھاجىمدىن تۆمۈر سىجاڭغا توخسۇنلۇق شېرىپ ئاخۇن ئارقىلىق قەشقەردىكى ماجەنساڭ قىسىملىرىنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىش توغرىسىدا بۇيرۇق كېلىپ بولغان چاغ ئىدى. شۇنىڭدەك ساۋۇت داموللامنىڭ شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش، يېڭىچە غەللە- پاراق ئېلىش، بايلارنىڭ يەرلىرىنى قايتا ئۆلچەش، كەمبەغەللەرگە غەمخورلۇق قىلىش، كونا ھۆكۈمەت تۈزۈملىرىنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدىكى پىكىرلىرىگە قوشۇلمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ساۋۇت داموللام تەرەپ تۆۋەندىكى تۆت تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ:

1. ماجەنساڭ مەسىلىسنى تېزلىكتە بىر تەرەپ قىلىش؛

2. ھەربىي- مەمۇرىي ئىسىملارنى مۇسۇلمانچە ئاتاش؛

3. تامغىنى ئۇيغۇرچە ئويدۇرۇش؛

4. دېھقانلاردىن ئالىدىغان غەللە- پاراقنىڭ يېرىمىنى ۋەخپە كىرىمدىن تولدۇرۇش؛

بۇ تەكلىپلىرىگە تۆمۈر سىجاڭ ئويلىشىپ كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ماجەنساڭ مەسىلىسىگە كەلگەندە: ئۇنىڭ 2000 چە مۇنتىزىم ئەسكىرى بار، ئۇنى ئاسانلا بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدۇ. ئەگەر ھەربىرلىرى قەشقەرگە بېرىش ئارزۇلىرى بولسا، ئازراق ئادەم بىلەن بېرىپ زىيارەت قىلىپ قايتىشسىلا بولىدۇ، ئەسكەرلەرنىڭ تەمىنات مەسىلىسىنى ھەل قىلماق قىيىن، دەيدۇ.

ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار ئۆز پىكرىدە قېلىپ قەشقەرگە بارىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنداق قىلىپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئارقىسىدىن ساۋۇت داموللام شامەنسۇرلار قەشقەرگە كېلىدۇ. بۇ 33- يىل 7- ئاينىڭ 20- كۈنى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا سەككىز تاشقا چوڭشكۈن راسلاپ ھامتخان لۈيجاڭ،

ھەمدەم بەگ ھاجىم لۈيجاڭ، سېتۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلار 600 دەك ئەسكەر بىلەن ئىستىقبالىغا چىقىدۇ. ئوسمان لۈيجاڭ، ئوراز تۈەنجاڭلارمۇ 400 دەك ئەسكەر بىلەن ئالدىغا چىقىدۇ. شۇ كۈنى شەھەردىن چىققان ئادەم بەك كۆپ ئىدى، ئۇلارنىڭ ئالدى قالماق كۈۋرۈككىچە يېتىپ باردۇ. چۈشكۈن ئىككى جايغا راسلانغانىدى. بىرسى سەككىز تاشتا، بىرسى قالماق كۈۋرۈكتە، ساۋۇت داموللاملار چۈشكۈن راسلىغان جايغا پېشىن بىلەن يېتىپ كەلدى. يەكەندىن كەلگەن ئەسكەرلەرنىڭ 600 ى ئاتلىق بۇلۇپ، ھەممىسى قورالliq ئىدى، 400 ى پىيادە بۇلۇپ قوللىرىدا كەكە، پالتا، توقماق قاتارلىقلار بار ئىدى. ئۇلار ئىككىدىن تىزىلىپ كېلىشتى. بىزنى كۆرگەندىن كېيىن ساۋۇت داموللام باشلىق ئەمەلدارلار ئاتتىن چۈشۈشتى، ئەڭ ئاۋۋال ئوسمان بېرىپ داموللام، شامەنسۇرلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. ۋالىي مەھكىمىسىدىن بىر پوچتا چىقارغان ئىكەن. ئۇنىڭغا ساۋۇت داموللام بىلەن زىرىپ قارى ھاجىم چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن ئالدىدا پوچتا ماڭدى، ئارقىسىدىن بىز ماڭدۇق. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى ئىستىقبالغا چىققان شەھەر ئاھالىسى «ئامىن» دەپ ئۇنلۈك توۋلاشتى. ساۋۇت داموللام جاۋابەن ئۇلارغا باركاللا ئېيتتى.

سەككىز تاشتىن يولغا چىقۋاتقاندا ۋالىي يۇنۇس بېكنىڭ بىر ئادىمى يۇنۇس بېكنىڭ سالامەتلىكى ياخشى بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن ئىستىقبالغا چىقالمىغانلىقى توغرىسىدىكى خەنزۇچە يېزىلغان بىر پەنزەنى (بۇ شۇ چاغدىكى خەنزۇ ئەمەلدارلارنىڭ چاقىرغان يەرگە بارالماي قالسا ئەۋەتىدىغان قارتىسى ئىكەن) كۆتۈرۈپ كېلىپ ساۋۇت داموللامغا بەردى. قىزىلنىڭ كۈۋرۈكگە كەلسەك، شەھەردىن ۋە يېزىدىن بۇلۇپ ناھايىتى نۇرغۇن ئادەم توپلانغانىكەن، ئۇلارمۇ ئامىن! ئامىن دەپ ئۇنلۈك توۋلاشتى. مېھمانلار جاۋابەن سالام بەردى. ساۋۇت داموللام، شامەنسۇر، زىرىپ قارى ھاجىملارغا ئۇلاغ بازىرىدىكى مۆيدىنجان باينىڭ بېغى راسلانغانىكەن، ئۇلار شۇ باغقا ئورۇنلاشتى. ئەسكەرلەر شۇ ئەتراپتىكى بوش ساراي ۋە باغلارغا ئورۇنلاشتى.

ئەتىسى ئوسمان لۈيجاڭ ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى قىرغىز تۈەنجاڭلارنى باشلاپ داموللام بىلەن كۆرۈشكىلى چىقتى. ئۇنىڭدىن كېيىن مەن (قادىر ھاجى) كىچىك ئاخۇن ئىككىمىز كۆرۈشكىلى چىقتۇق. ئەھۋال ئۇقساق، تۆمۈر سىجاڭ ھەم ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى لۈيجاڭلارمۇ، ۋالىي يۇنۇس بەگمۇ ھاردۇق سوراپ چىقمىغانىكەن. لېكىن ساۋۇت داموللام شەھەرگە كېلىپ ئۈچىنچى كۈنى زىرىپ قارى ھاجىمنى ئېلىپ ئازغىنا ئەسكەر بىلەن سىجاڭ بىلەن كۆرۈشكىلى ۋالىي مەھكىمىسىگە كىرىدۇ. شۇ چاغدا سىجاڭ بىلەن بىرگە يۇنۇس بېك، نىزامىدىن ئەپەندى قاتارلىقلار ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ قورۇسىدا ئۇلارنى كۈتۈۋالىدۇ ھەم مېھمانخانىغا باشلاپ ھال سورايدۇ. ئۇلار تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىدىن خوشلىشىپ چىقىپ يۇمىلاق شەھەر كۆلبېشىدىكى ئوسماننىڭكىگە پاتىھەگە بارىدۇ. ئوسمان ئۇلارنىڭ شەرىپى ئۈچۈن بىر قانچە يۈز ئەسكەرنى تىزىپ مىزگان، داقا- دۇمباقلارنى چالدۇرۇپ قارشى ئېلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن داستىخان سېلىنىپ تاماق تارتىلىدۇ. زىياپەتتىن كېيىن ئۇلار ئۆز ئورنىغا

قايتىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ شۇ كۈنىلا ھامىتخان لۈيجاڭ بىلەن ھەمدەم بەگ ھاجىنى داموللام، شامەنسۇرلارنىڭ قېشىغا ۋەكىل قىلىپ چىقىرىدۇ. ۋەكىللەر سىجاڭنىڭ: ھەر ئىككى تەرەپ 500 دىن ئەسكەر تەشكىللەپ خوجىنىياز ھاجىمغا ياردەمگە ئەۋەتسەك، خوجىنىياز ھاجىممۇ ئەسكەر تەلەپ قىپتۇ، دېگەن پىكرىنى يەتكۈزىدۇ. بۇ يەردە تۆمۈر سىجاڭنىڭ شۇ چاغدا ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار بىلەن دەرھال سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ ئۇلارنى ئەسكەر ئاجرىتىشقا قىستىشى، ئۇلارنىڭ ئوسمان بىلەن بىرلىشىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئىدى. ماجەنساڭنىڭ مەقسىتىمۇ شۇ ئىدى. لېكىن ساۋۇت داموللام، شامەنسۇرلار يەنىلا ماجەنساڭ، مادوتەيلەرنىڭ يېڭىشەھەردىكى ئەسكەرلىرىنى قورالسىزلاندۇرۇپ بولۇپ، ئاندىن خوجىنىياز ھاجىمغا ئەسكەر ئەۋەتىشنى، بولمىسا ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىدىن خاتىرجەم بولۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ مەن (قادىر ھاجى) بىلەن كىچىك ئاخۇننى چاقىرىپ، سىلەر ئاتۇشلۇق، داموللاممۇ ئاتۇشلۇق، سىلەر داموللامغا ئېيتىڭلار، يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ مەسىلىسىنى ئاسان ھەل قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇنى بىر مەزگىل كۈتۈش كېرەك، سىلەر گەپكە كۆندۈرۈڭلار، دەپ چىقاردى. بىز سىجاڭنىڭ سۆزىنى يەتكۈزىۋىدۇق، ئۇلار يەنە ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇردى. بىز قايتىپ كىرىپ ئەھۋالنى يەتكۈزدۇق. بۇ ئوتتۇرىدىكى زىددىيەتلەردىن سائەتلەپ خەۋەر تېپىپ تۇرغان ماجەنساڭ، ۋالىي يۇنۇس بېك ئارقىلىق تۆمۈر سىجاڭغا: «ئوسماننىڭ پەيلى بۇزۇق، ئۇ، شامەنسۇر بىلەن بىرلىشىۋېلىپ سىلىگە قول سالىدىغاندەك تۇرىدۇ» دەپ چاقىرىدۇ. ئوسمانغا بولسا: «سەن ھۇشيار بول، بولمىسا سىجاڭ سېنى قولغا ئالىدىغاندەك تۇرىدۇ» دەپ، بىر- بىرىدىن ئۈركۈتۈپ ئىشەنمەسلىك ئۇرۇقىنى تېرىيدۇ.

تۆمۈر سىجاڭ تەرىپىدىن ساۋۇت داموللا ۋە شامەنسۇرنىڭ نەزەربەند قىلىنىشى

ساۋۇت داموللا ۋە شامەنسۇرلار قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن ئوتتۇرىدا گەپ توشۇپ سۇخەنچىلىك قىلىدىغانلارنىڭ كۆپلىكىدىن تۆمۈر سىجاڭ بىلەن خوتەن قىسىملىرى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۈندىن- كۈنگە كەسكىنلىشىدۇ. ئاخىرى تۆمۈر سىجاڭ 33- يىل 7- ئاينىڭ 26- كۈنى ھامىتخان لۈيجاڭ، ھەمدەم بەگ ھاجى، سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلارغا بۇيرۇق بېرىپ، ساۋۇت داموللا ۋە شامەنسۇر تۇرغان ئورۇنلارنى قورشىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى پۈتۈنلەي قورالسىزلاندۇردى. ساۋۇت داموللام بىلەن شامەنسۇرنى ئەسكەرلىرىدىن ئايرىپ يار باغدىكى بىر ھويلىغا نەزەربەند قىلىپ قويىدى. بۇ ۋەقەدىن كېيىن تۆمۈر سىجاڭغا ماجەنساڭدىن تارتىپ ھەممىسى قاتتىق بويسۇنۇپ «سىلىڭ» لىق تامغا تاپشۇردى. تۆمۈر سىجاڭ بۇ تامغىنى بىر كۈن شەھەر ئايلاندۇرۇپ داغدۇغا

قىلدى. ئارىدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكەندە تۆمۈر سىجاڭ مېنى چاقىرتىپ، «سىزنى پەيزاۋاتقا يۆتكىدىم، ئوسماندىن ئايرىلىپ كېتىڭ» دېدى. بۇ ئەھۋالدىن قارىغاندا تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ئوسمان ئېلى ئوتتۇرىسىدىكى زىدىيەتمۇ كۈندىن-كۈنگە كەسكىنلەشكەنلىكىنى چۈشەنگىلى بولاتتى. نەتىجىدە 8-ئاينىڭ 2-كۈنگە كەلگەندە ئوسمان ئېلى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۆز يۇرتى قىزىلبويىغا چىقىپ كېتىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ خوتەنگە ئەسكەر چىقىرىشى

تۆمۈر سىجاڭ شامەنسۇرلارنى قورالسىزلاندۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئەتىسلا يېڭىساردىكى ئەخمەتخان لۈيجاڭغا بۇيرۇق ئەۋەتىپ ئۇنىڭ يەكەندىكى ھاپىز لۈيجاڭغا ھەمكارلىشىپ يەكەندىكى شامەنسۇرنىڭ قويغان ئادىمى ئەمىر ساھىب (نۇر مەھەممەت) نى قورالسىزلاندۇرۇپ بولۇپ، ئاندىن خوتەنگە يۈرۈش قىلىپ خوتەننى ئازاد قىلىشلار، دەيدۇ ھەم شامەنسۇرنى قولغا ئالغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئارقىدىنلا سېتىۋالدىجان بىلەن كىچىك ئاخۇننىمۇ ئىككى تۈەن ئەسكەر بىلەن ياردەمگە ئەۋەتىدۇ. ھاپىز لۈيجاڭ بۇيرۇق بويىچە خوتەنگە قاراپ يولغا چىقىپ قاغىلىققا يېتىپ بېرىپ خوتەن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشىدۇ (قاغىلىقتىكى ئەسكەرلەر مەتمىن ھەزرەتكە بويسۇناتتى). قاغىلىقتىكى ئەسكەرلەر بۇ ۋەقەنى پەقەت چۈشىنەلمەي گۇمىغا چېكىنىدۇ. ئۇلارنىڭ سانىمۇ 100 دىن ئاشمايتتى. ئۇلار گۇمىغا بېرىپ مۇداپىئەلىنىدۇ. ھاپىز لۈيجاڭ كېلىپ ئۇرۇشۇپ گۇمىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇلار زاۋىغا چېكىنىدۇ. شۇ چاغدا قەشقەردىن كەلگەن سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلارنىڭ قوشۇلۇپ ھاپىز لۈيجاڭنىڭ ئەسكىرى 800 دىن ئاشاتتى. ئۇلار زاۋىدىمۇ قاتتىق ئۇرۇشۇپ ئاخىرى بولماي خوتەنگە چېكىنىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان مەتمىن ھەزرەت ئەسكەرلىرىنى باشلاپ چىقىپ ھاپىز لۈيجاڭ بىلەن سوقۇشىدۇ. ئىككى كۈنلۈك قاتتىق جەڭدىن كېيىن ھاپىز لۈيجاڭ يېڭىلىپ چېكىنىدۇ. ئۇلار چېكىنىپ زاۋىغا كەلگەندە پۇقرالار كالتەك-توقماق كۆتۈرۈپ چىقىپ ھاپىز لۈيجاڭنىڭ ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم قىلىدۇ. بۇ چاغدا ھاپىز لۈيجاڭ ئەسكەرلەرگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ پۇقرالارنى ئوققا تۇتىدۇ ھەمدە ئۇلارنى بۇلاپ-تالاپ، ئۆلتۈرۈپ گۇمىغا كېلىدۇ. مانا شۇنداق بىر پەيتتە، ئوسماندىن ھاپىز لۈيجاڭغا تۆمۈر سىجاڭنىڭ ماجەنساڭ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ سىجاڭ بولغانلىقىنى، شۇڭا ھاپىز لۈيجاڭنىڭ تېزدىن قەشقەرگە قايتىپ كېلىشى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش كېلىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى

ماجەنساڭنىڭ قورقۇتۇشى تۈپەيلىدىن ئوسمان 2-ئاۋغۇست كۈنى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قىزىلبويىغا كەتكەنىدى. تۆمۈر سىجاڭ بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ھامىتخان لۈيجاڭنى 600 گە يېقىن ئەسكەرلىرى

بىلەن ئوسماننى قوغلاشقا لەشكەرگە چىقىرىدۇ. بۇ چاغدا ئوسمان لەنگەردە مادوتەينى ساقلاۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ قورالىرىنى ئېلىپ مىڭ يول تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ھامىتخان ئوسماننىڭ مىڭ يولغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ تۆمۈر سىجاڭغا خەت يازىدۇ. سىجاڭ ئۇنى قوغلاشقا 600 ئەسكەرنىڭ يېتىشمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، تېلېفون بىلەن ماجەنساڭدىن بىر تۈەن ئەسكەر ياردەم بېرىشنى سورايدۇ. ئۇ بۇنىڭغا ماقۇل بولىدۇ. 3- ئاۋغۇست سىجاڭ ماشىنا بىلەن لەشكەرگە بېرىپ، ئەسكەرلەرنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ، ماجەنساڭنىڭ بىر تۈەن ئەسكىرى ياردەمگە كېلىدىغانلىقىنى ھامىتخانغا ئۇقتۇرۇپ: ئوسماننى تۇتۇش توغرىسىدىكى ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ ماشىنا بىلەن قايتىدۇ. سىجاڭ سەمەن توغراقلىق مازارغا كەلگەندە، ماجەنساڭنىڭ ياردەمگە چىقارغان تۈەنجاڭ كاڭ مازا باشچىلىقىدىكى بىر تۈەن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ. كاڭ مازا تۆمۈر سىجاڭنى كۆرۈپ ھۆرمەت بىلدۈرگەن قىياپەتتە ئەسكەرلىرىنى ئاتتىن چۈشۈشكە بۇيرۇپ تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئالدىغا دوكلات بېرىشكە بارىدۇ. تۆمۈر سىجاڭ ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ كېچىكىپ قالغانلىقىنى، ئۇلارغا ئورۇن راسلاپ قويغانلىقىنى، دەرھال لەشكەرگە يېتىپ بېرىشنى تاپشۇرۇپ، ماشىنىغا چىقاي دەۋاتقاندا كاڭ مازىنىڭ يېنىدىكى ئەسكەر تۆمۈر سىجاڭنى ئاتىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ ئارقىسىدىكى ئادەملەردىن تۆتنى ئېتىپ تاشلايدۇ. ئىككىسى قېچىپ كېتىدۇ. تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى كېسىۋېلىپ قەشقەر شەھرىدە سازايى قىلىدۇ. شۇ چاغدا شەھەر مۇھاپىزىتىدە يۈسۈپجان تۈەنجاڭ، توختى لىيەنجاڭ، ئىدرىس لىيەنجاڭلار قالغانىدى. ئۇلار يار باغ دەرۋازىسىدا بولۇپ، ھەممە ئەسكىرى 400 دىن ئاشمايتتى.

ئۇلار ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنىڭ تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسىنى سازايە قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ئاڭلاپ دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ، ئۇلارغا قارشى ئوت ئاچىدۇ. شۇ ئوتتۇرىدا ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قاتتىق ئۇرۇش بولۇپ، يۈسۈپجانلار يۈك تايلىرىدىن بارىگاھ ياساپ، ھېيتگاھنى ئىگىلىۋالىدۇ. شۇ چاغدا ئۆستەڭ بويى، قۇم دەرۋازىسى، يېڭى دەرۋازا ماجەنساڭنىڭ قولىدا بولۇپ، ئىككى تەرەپ شەھەر تالىشىپ قاتتىق ئۇرۇشلارنى قىلىدۇ.

ئوسماننىڭ قايتىپ كېلىشى

تۆمۈر سىجاڭنىڭ مەجەنساڭ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئوسمان ئېلى دەرھال قەشقەرگە كېلىپ يۇملاق شەھەر كۆلبېشىغا ئورۇنلىشىدۇ. شۇ ھامان ماجەنساڭ 100 دەك ئەسكەر بىلەن ئوسمانغا سىجاڭلىق ئۇنۋان بىلەن تامغا كىرگۈزۈپ بېرىدۇ. لېكىن ئۇ ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىنى ئۆز يېنىغا كىرگۈزمەيدۇ، ھەتتا ماجەنساڭغا خەت يېزىپ قەشقەر كونىشەھەردىكى ئەسكەرلىرىنى دەرھال يېڭىشەھەرگە ئېلىپ چىقىپ كېتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن ماجەنساڭ ئېغىزىدا ماقۇل دەپ قويۇپ، ھە دەپ ئارقىغا سۈرىدۇ. ئوسمان ماجەنساڭنىڭ يەنە بىر سۇيقەست

پىلانلاۋاتقانلىقىنى سىزىپ قەشقەردىكى ئۇيغۇر، ئۆزبېك ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ ماجەنساڭغا قارشى ئۇرۇش ئاچىدۇ، شۇنداقلا تۆمۈر سىجاڭنىڭ خوتەنگە كەتكەن، يېڭىساردىكى، لەڭگەردىكى ئەسكەر باشلىقلىرىغا خەت يېزىپ ئۇلارنى چاقىرتىدۇ. ئۇلار يېتىپ كەلگۈچە ئوسمان يۇسۇپجان قۇر بېشى، توختى لىيەنجاڭ، ئىدرىس لىيەنجاڭلارنىمۇ ھەرىكەتلەندۈرۈپ ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپ ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى يېڭىشەھەرگە چېكىنگەندە، ئوسمان 100 دەك ئەسكەرنى سۇگەل مازارغا مۆكتۈرۈپ قويۇپ، چېكىنگەن ئەسكەرلەرنى نۇرغۇن چىقىمغا ئۇچرىتىدۇ. بۇنىڭدىن قورقۇپ كەتكەن ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى ھېچ يەردە توختىيالماي ئۇدۇل يېڭىشەھەرگە قېچىپ دەرۋازىنى تاقىۋالىدۇ. شۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا ئوسماننىڭ ئىنىسى ئۆمەر ئۆلىدۇ.

تۆمۈر سىجاڭنىڭ كاللىسى ئېلىنغاندا لۈيجاڭ ھەمدەم بەگ ھاجى تۆمۈر سىجاڭنىڭ كۈچادىن كېلىۋاتقان بالا- چاقىلىرىنىڭ ئالدىغا پەيزاۋاتقا كەتكەنىدى. ھامتىخان لۈيجاڭ بولسا، ئوسماننى قوغلاپ چىقىپ لەڭگەردە تۇرۇپ قالغانىدى. ھاپىز لۈيجاڭ بولسا گۇمدا ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسگە خەت يېزىپ: «بۇ سەۋەنلىكلەرنىڭ ھەممىسى تۆمۈر سىجاڭدىن ئۆتتى. مەن ھېچقانداق ئاداۋەت ساقلىمايمەن، سىلەر دەرھال قايتىپ كېلىڭلار. ھەممىمىز بىرلىكتە ئىتتىپاقلىشىپ، ماجەنساڭغا قارشى ئۇرۇش قىلايلى، تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئىنتىقامىنى ئالايلى» دەپ ۋەدە بەردى. ئۇلار ئارقا- ئارقىدىن قەشقەرگە قايتىپ كىلىپ يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىگە قاتناشتى. شۇنداق قىلىپ ھامتىخان لۈيجاڭ، ھەمدەم بەگ ھاجى لۈيجاڭ، ئوسماننىڭ بۇلۇپ، يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشقا 1400 دەك ئەسكەر قاتنىشىدۇ (شۇ چاغدا يېڭىشەھەردە 1700 دەك ئەسكەر بار ئىدى). ئۇنىڭ كەينىدىن يېڭىساردىن ئەخمەتخان لۈيجاڭ 200 دەك ئەسكەر بىلەن كېلىپ ئۇمۇ يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشقا قاتنىشىدۇ. ھاپىز لۈيجاڭ قورالسىزلاندۇرۇپ نەزەربەند قىلىپ قويۇلغان ئەمىر ساھىب نۇرمۇھەممەدمۇ بوشاپ ئۆزىنىڭ 500- 600 دەك ئەسكىرىنى توپلاپ يەكەنگە قايتىپ كېتىدۇ.

ھاپىز لۈيجاڭ، سېتىۋالدىجان، كىچىك ئاخۇنلار 800 دەك ئەسكەر بىلەن گۇمدىن قايتىپ يەكەنگە چۈشكەندە شامەنسۇر ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارغا: ئۆتكەنگە سالىۋات، سەۋەنلىك تۆمۈر سىجاڭدىن ئۆتتى. شۇڭا بىر- بىرىمىز بىلەن ئۇرۇشۇپ كۆپ قان تۆكۈلۈپ كەتتى. ئەمدى ئالدىمىزغا قاراپ، قەشقەرگە بارغاندىن كېيىن قەشقەر يېڭىشەھەر ئۇرۇشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇڭلار، مەنمۇ خوتەنگە بېرىپ ئەسكەر ئېلىپ كېلىمەن. دەپ ئۇلارنى قەشقەرگە يولغا سېلىپ قويىدۇ. (بۇ سۆزنى قادىر ھاجىغا شامەنسۇر يېڭىساردا سۆزلەپ بەرگەن.)

ئابدۇقادىر ھاجىنى ئوسماندىن ئايرىۋېتىش

تۆمۈر سىجاڭ ئوسماننىڭ قولىدىكى ئەسكەرلىرىنى پارچىلاپ تاشلاش ئۈچۈن مىنى (ئابدۇقادىر

ھاجىنى) ئەسكەرلىرىم بىلەن ئۆزگە قاراشلىق 7- تۈەن قىلىپ پەيزاۋاتقا يۆتكىدى. مەن 1933- يىل 7- ئاينىڭ 28- كۈنى پەيزاۋاتقا يېتىپ بېرىپ تۇرۇشۇمغا تۆمۈر سىجاڭدىن: ئەسكەرلىرىمنى ئېلىپ ئاقسۇغا بېرىپ خوجنىياز ھاجىمغا ياردەم بېرىشكە بۇيرۇق كەلدى. مەن بۇيرۇققا بىنائەن ئەسكەرلىرىمنى ئېلىپ 7- ئاينىڭ 30- كۈنى پەيزاۋاتتىن ئاتلىق، ھارۋىلىق، پىيادە بولۇپ 300 دەك ئەسكەر بىلەن يولغا چىقىپ 8- ئاينىڭ 7- كۈنى ئاقسۇغا يېتىپ باردىم. شەھەرگە يېقىن قالغاندا باي سىجاڭ، ۋالىي ئايۇپ بەگلەر بىرقانچە يۈز ئەسكەر بىلەن ئالدىمىزغا چىقتى.
بىزگە راسلىغان تائاملاردىن غىزالىنىپ، ئۇلارنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە بىزگە تەييارلىغان ئاقسۇدىكى سارايغا ئورۇنلاشتۇق. مېنىڭ بىلەن ئاقسۇغا بارغانلار ئىچىدە فۇ تۇەنجاڭ يۇسۇپ ئاخۇن، ليەنجاڭلاردىن سايىت ئاخۇن، ئابدۇشۇكۇر ئاخۇن مەخسۇملار بار ئىدى. بىز پەيزاۋاتتا ماڭىدىغان چاغدا ئوسمان بىزنىڭ تۈەندىن ئىدرىس ليەنجاڭنى ئېلىپ قالغان ئىدى.
خوجنىياز ھاجىم شۇ چاغدا بۈگۈردە ئىكەن. بىز بېرىپ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن باي سىجاڭ بىلەن ۋالىي ئايۇپ بېك بىزنىڭ سارايغا كېرىپ كەلدى. قارىسام قولىدا بىر پارچە ئالاقە تۇرىدۇ. ئۇ، ئوسمان سىجاڭنىڭ باي سىجاڭغا يازغان ئالاقىسى ھەم مېنىڭ قەشقەرگە قايتىپ كېلىشىم توغرىسىدىكى بۇيرۇق ئىكەن. (ئۇچاغ تۆمۈر سىجاڭ ئۆلتۈرۈلۈپ ئورنىغا ئوسمان ئېلى دەسسىگەن چاغ بولۇپ، ئالاقىگە تۆمۈر سىجاڭنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىك ۋەقەسى قىستۇرۇلغانىكەن.) بىز بۇيرۇق بويىچە قايتايلۇق دېدىم. باي سىجاڭ بىلەن ۋالىي ئايۇپ بېكمۇ قوشۇلدى. شۇنداقلا، قەشقەر مەسىلىسى ھازىر قارا شەھەر مەسىلىسىدىنمۇ مۇھىم. خوجنىياز ھاجىمغا ياردەمگە بىز ئەسكەر ئەۋەتمىز، سىز ھايال بولماي قەشقەرگە قايتىڭ، دېدى ھەم بىرقانچىمىزنى ۋالىي مەھكىمىسىگە چۈشلۈك تاماققا تەكلىپ قىلدى بىز بېرىپ ئىككى سائەتتەك پاراڭلاشتۇق. پاراڭنىڭ مەزمۇنى، قارا شەھەر ۋەقەسى، قەشقەر ۋەقەسى، تۆمۈر سىجاڭ، شامەنسۇر ۋەقەسى ۋە ئوسمان سىجاڭ ئۈستىدە بولدى. بايسىجاڭ:«بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقسىزلىقتىن بولغان. تۆمۈر سىجاڭ دوست- دۈشمەننى پەرق ئىتەلمىگەن، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىگە سەل قارىغان، ئەگەر قەشقەر يېڭىشەھەر مەسىلىسى بۇرۇنلا ھەل بولغان بولسا، خوجنىياز ھاجىممۇ بۈگۈرگە چېكىنمىگەن بولاتتى. ماجۇڭيىڭمۇ قەشقەردە ھەربى كۈچى بولمىغان بولسا، ئۇ بۇياققا ئۆتۈشكە جۈرئەت قىلالمىغان بولاتتى. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىن ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ بىرلىكتە ھەركەت قىلايلى» دېدى.
بىزئاقسۇدىن 8- ئاينىڭ 10- كۈنى يولغا چىقتۇق. 18- كۈنى قەشقەرگە يېتىپ كېلىپ، قەشقەر يېڭىشەھەرنىڭ ئاربىاغ دېگەن يېرىگە ئورۇنلۇشۇپ يېڭىشەھەر ئورۇشىغا قاتناشتۇق. 8- ئاينىڭ 20- كۈنى ئوسمان سىجاڭ بىلەن كۆرۈشكىلى كىردىم. ئوسمان مەن بىلەن قىزغىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ھەمدە مەندىن ئايرىلغاندىن بۇيان بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى، ئىنىسى ئۆمەرنىڭ ئورۇشتا ئوق تېگىپ ئۆلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. يېڭىشەھەر ئۇرۇشى تۇرۇپ جىددى، تۇرۇپ بوشاپ قالاتتى.

قىسقىسى، قالايمىقان ئىدى. ھەر بىر تۆەن لۈيلەرنىڭ باشلىقلىرى ئۆز ئالدىغا ئۇرۇش قىلاتتى. ئۆزى بىلگەنچە ئىش كۆرەتتى، ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرى دەرۋازىدىن چىقىپ ھۇجۇم قىلسا قاچاتتى، چېكىنسە قوغلىمايتتى. ئىشقىلىپ ئۇرۇش توغرىسىدا تۈزۈكرەك پىلانمۇ يوق ئىدى، يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىمۇ يوق ئىدى. پەقەت مۇھاسىرە قىلىش ئۈچۈنلا قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى، شۇ ئەھۋالدىن قاراپ يېڭىشەھەرنى ئېلىشتىن ئۈمىد يوق دەپ قارىدىم.

بىر كۈنى ئوسمان سىجاڭنىڭ ئالدىغا كىرىپ ئۆزۈمنىڭ سالامەتلىكىمنىڭ ناچارلىشىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ مەمۇريي خىزمەتكە يۆتكەپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدىم. جىق تالاش- تارتىشتىن كېيىن ئىلتىماسىمنى قوبۇل قىلدى ھەم ئورنۇمغا كىمنى قويۇشنى سورىدى. مەن فۇ تۈەنجاڭ يۈسۈپ ئاخۇننى كۆرسىتىۋىدىم قوبۇل كۆردى.

8- ئاينىڭ 28- كۈنى ئوسمان سىجاڭدىن مىنىڭ يېڭىسارغا ھاكىم بولغانلىقىمنى، تۈەنجاڭلىقنى يۈسۈپ ئاخۇنغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشىم توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشتى. مەن خىزمەتنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، يېڭىسار ناھىيىسىگە ماڭدىم.

ساۋۇت داموللامنىڭ ئاتۇشتىن قەشقەرگە قايتىپ كىرىشى، خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەر ئىش باشقۇرۇش ئورنىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە زىددىيەت

تۆمۈر سىجاڭ ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن ساۋۇت داموللام نەزەربەنتتىن قۇتۇلۇپ ئاتۇشقا چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئوسمان ئېلى سىجاڭ بولغاندىن كېيىن دوموللام ئاتۇشتىن قايتىپ كىلىپ، ئوسمان بىلەن كۆرۈشىدۇ. ئوسمان قىزغىن كۈتۈۋالىدۇ ھەم بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپ، ئىتتىپاقلىششىنىڭ لازىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئاندىن ساۋۇت دامولام ئوسمانغا قەشقەردە خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ بىر ئىش باشقۇرۇش ئورنىنى قۇرۇشنى، شۇ چاغدىلا خوتەنمۇ قەشقەر يېڭىشەھەر ئۇرۇشغا ئۈنۈملۈك ياردەم بېرەلەيدۇ، دەيدۇ. بۇنىڭغا ئوسمان قوشۇلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن 8- ئاينىڭ 15- كۈنى قەشقەر شەھرىدە خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەر ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلىدۇ. ئىدارىنىڭ باشلىقلىقىغا ساۋۇت دامولام، مۇئاۋىنلىقىغا زىرىپ قارى ھاجىم، باش كاتىپلىقىغا مۇساجان، مالىيە ئىشىغا سۇلتان بېك تەيىنلىنىدۇ. ئۇبۇلھەسەن ھاجىم ئوراز بېك، يۈسۈپجان، مۇختەر قاتارلىق تۆت كىشى ھەيئەت ئەزالىقىغا بەلگىلىنىدۇ. بۇ ئىدارىنىڭ دەسلەپكى ۋەزىپىسى خوتەندىن كەلگەن پۇل، ماددى نەرسىلەرنى ھەربىي قىسىملارغا تەقسىم قىلىپ بېرىشتىن ئىبارەت بولىدۇ.

خوتەندىن كەلگەن پۇل- پىچەكلەر ئوسماننىڭ سەمىگە سېلىنمايلا بىراقلا خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسىدىن قىسىملارغا بىۋاستە تارتىلغاچقا بۇنىڭغا ئوسماننىڭ بىر ئاز قورسىقى كۆپىدۇ. لېكىن بۇ ئىدارە ئۇنىڭغا پىسەنت قىلماي ئۆز ئىشىنى ئاۋۋالقىدەكلا داۋاملاشتۇرىۋېرىدۇ. شۇنداقلا كىينىكى چاغلاردا ئوسماننىڭ مىجەزى چۇسراق بولۇپ قالغانلىقتىن، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى لۈيجاڭ،

تۇەنجاڭلارمۇ ئۇنىڭدىن يىراقلىشىپ قالدى. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئۇششاق- چۈششەك ئىشلار ئوسمان بىلەن ساۋۇت داموللام، ئوسمان بىلەن ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەر ئوتتۇرىسىدا مەلۇم دەز پەيدا قىلدى.

ئوسمان بىلەن خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسى ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت تۇغۇلغانلىقىنى سەزگەن ھاپىز لۈيجاڭ بىلەن كىچىك ئاخۇنلار ھە دەپ ھەربىي باشلىقلار ئوتتۇرىسىدا، خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئىشەنمەسلىك ئۇرۇقى تېرىيدۇ ھەمدە بىر قىسىم پىتنە- پاساتلارنى تارقىتىپ بۇ ئىدارىنى تارقىتىۋېتىشكە ھەركەت قىلدى، لېكىن بۇ ئىدارە بارغانسېرى راۋاجلىنىپ، شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق كۆرۈش ئورگىنى بولۇپ قالدى.

شۇنداق قىلىپ نۇرغۇن تەييارلىقلار ئارقىلىق 1933- يىل 9- ئاينىڭ 10- كۈنى خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەر ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسى ئەمەلدىن قېلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇلدى. جەمئىيەتنىڭ رەئىسلىكىگە ساۋۇت داموللام، ھەيئەت ئەزالىقىغا زىرىپ قارى ھاجىم، شەمشىدىن داموللام، ئوراز بېك لۈيجاڭ، ئابلاخان، سۇلتان بېك، يۈسۈپجان قۇر بېشى، مۇساجان، ئۇبۇلھەسەن ھاجىم، قاسىمجان ھاجىم، ئابدۇقادىر ھاجى قاتارلىق11 كىشى سايلاندى. جەمئىيەت قۇرۇلۇپ ئىككى كۈندىن كېيىن جەمئىيەتنىڭ يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىندا ساۋۇت داموللام سۆز قىلىپ، بۇ جەمئىيەتنىڭ نىشانىسى شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشتىن ئىبارەت دەپ كۆرسەتتى.

يىغىنغا قاتناشقان ھەربىي، مەمۇرى باشلىقلار بىردەك بۇ جەمئىيەتنى قوللايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا يېقىندىن ياردەمدە بولىدىغانلىقىنى، يېڭى شەھەر ئۇرۇشىنى بالدۇرراق ئاخىرلاشتۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشقا يول ئاچىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

بۇ قېتىمقى يىغىنغا ئوسمان سىجاڭ، ھاپىز لۈيخاڭ، كىچىك ئاخۇن تۇەنجاڭلار كەلمىدى. (ئەمما تەكلىپ قىلىنغان) شۇنىڭدىن بىر قانچە كۈن ئۆتكۈزۈپ ئۇزار بېك لۈيجاڭنى ئوسماننىڭ ئالدىغا ئەۋەتىپ ئۇنىڭغا ئىستىقلال جەمئىيتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى، بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلىدىغانلىقىنى، بۇنىڭغا قارىتا ئوسمان سىجاڭنىڭ قانداق پىكرى بارلىقىنى سورايدۇ.

ئوسمان: بۇ توغرىدا مىنىڭ پىكرىم يوق. بىزنىڭ ئىنقىلاب قىلىشتىن مەقستىمىزمۇ ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇشتىن ئىبارەت. لېكىن بۇ ھەرىكەتكە مىنى باشتىن ئاخىر قاتناشتۇرمىدى. خوتەن ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مەقستى، مىنى ئارىدىن سقىپ چىقىرىش دېدى. ئۇراز بېك بۇ جەمئىيەتنىڭ مەقستىنى، ئوسماننى چەتكە قاقمىغانلىقىنى چۈشەندۈردى.

بۇ چاغدا ئوسمان مەن بۇنىڭغا قوشۇلىمەن، ھۆكۈمەت باشلىقى كىم بولىدىكەن، دەپ سورايدۇ. ئۇزار بەگ ھازىرچە تېخى ئېنىق ئەمەس، بەلكى خوجنىياز ھاجىم بىرىنچى باشلىق، ساۋۇت داموللام

ئىككىنچى باشلىق بۇلۇشى مۇمكىن دەيدۇ. ئوسمان بۇنى ئاڭلاپ ئويلىنىپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئۇزار بەگ ئوسماننىڭ ئالدىدىن قايتىپ كىلىپ، سابىت داموللىغا ئوسمان بىلەن بولغان سۆھبەتنىڭ مەزمۇننى يەتكۈزىدۇ. سابىت داموللا: ئوسمان سىجاڭ بىلەن يەنە سۆزلىشىمىز دەپ قويىدۇ. شۇ كۈنلەردە، ئوسمان بىلەن ئۇزار بەگنىڭ مۇناسىۋىتى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. سۆھبەتتىن كيىن ئۇزار بېك لۈيجاڭ، ئابدۇللا لۈيجاڭ، قوشمەت تۈەنجاڭلار 600 دەك ئەسكەر بىلەن ئوسماندىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، ئىستىقلال جەمئىيتىنى ھمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىشىدۇ. ئوسمان 300 دەك ئەسكەر بىلەن ئۇنىڭغا قوشۇلماي چەتتە قېپ قالىدۇ. ھاپىز لۈيجاڭ، كىچىك ئاخۇن تۈەنجاڭلار ئاغىزىدا ھە دەپ قۇيۇپ ئەمەلىيەتتە ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي پېڭشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشتا تۇرىۋېرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن خوجىنياز ھاجىمغا خەت يېزىپ ساۋۇت داموللام، خوتەن قوزغىلاڭچىلىرى بىلەن بىر بۇلۇۋېلىپ ئۆزلىرىنى خاپا قىلارمىكىن دەپ ئوتتۇرىدا گۇمان پەيدا قىلىدۇ. (مۇنداق خەتتىن بىر پارچىسى تۇتۇلۇپ قالغان) لېكىن ساۋۇت داموللام مۇنداق خەت يازغانلارنى جازالىمىدى، ئىنقىلاب مەزگىلدە مۇنداق ئەھۋاللار بۇلۇپ تۇرىدۇ دەپ قارىدى.

مەسلەن: خوجىنياز ھاجىم مافۇيەندىن يېڭىلىپ ئاقسۇغا چېكىنىپ كەلگەن بولسمۇ، ئۇنى يەنىلا ئىنقىلابنىڭ داھيىسى دەپ تونۇپ شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيتىنىڭ رەئىسلىكىگە، خوجىنياز ھاجىمنىڭ يېقىن ئادەملىرىدىن ئېلى ھاجىمنى مالىيە نازىرلىقىغا، ئابدۇكىرىم خاننى جۇمھۇرىيەتنىڭ باش كاتىپلىقىغا، ماخمۇت مۇھىتنى ئەركان ھەربىي رەئىسلىكىگە، يۇنۇسبېكنى ئىچكى ئىشلار نازىرلىقىغا سايلىدى. ساۋۇت داموللامنىڭ شۇ چاغدىكى مەقستى ئىلاج قىلىپ ھەربىي، ھۆكۈمەت ۋە پۈتۈن خەلق ئاممىسنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ھۆكۈمەت ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرۇپ دۈشمەنگە بىرلىكتە قارشى تۇرۇش ئىدى.

كۆتۈلمىگەن مېھمان

33- يىلى 9- ئاينىڭ باشلىرىدا قەشقەردە ھىندىستان تەرەپتىن كەلگەن ئەخمەت تەۋپىق دېگەن بىر كىشى پەيدا بۇلۇپ قالدى. ئۆزىنىڭ ئېيتىشچە، تۈركىيە سۇلتانلىقىدا بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىغا قاتناشقان بۇلۇپ، سۇلتان مەغلۇپ بۇلۇپ، تۈركىيە جۇمھۇرىيتى قۇرۇلغاندا، ئۇ، ئىراققا قېچىپ كەتكەن. ئۇ قەشقەردە كۆتۈرۈلگەن قوزغىلاڭنى ئاڭلاپ كەلگەنىكەن. ئۇنى ھۆكۈمەت مامۇتخان بايۋەچچىنىڭ بېغىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ. ئۇ باغدىكى چاغدا، قەشقەردىكى نۇرغۇن ھەربىي، مەمۇرىي باشلىقلار ۋە بايلار كۆرۈشكىلى چىقىدۇ. كۆرۈشكىلى چىققان ئادەملەرگە: يېڭشەھەر ئۇرۇشىنى بۇنداق ئۇرۇش بىلەن بىر تەرەپ قىلالمايسىلەر، ئەگەر ئەسكەرلەرنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بەرسە، قەشقەر

يېڭىشەھەرنى بىرنەچچە كۈندىلا ئالاتتىم دەيدۇ ھەمدە قەشقەر يېڭىشەھەرگە چىقىپ ئۇرۇشۇۋاتقان ئەسكەرلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ كىلىپ، ئوسمان سىجاڭنىڭ قېشىغا كىرىدۇ ھەمدە ئوسمانغا: «ماڭا رۇخسەت بەرسىڭىز، ئەسكەرلەرنى باشقىدىن تەشكىللەپ، ھەربىي مەشقنى كۈچەيتىپ، كوماندىرلارغا قۇماندانلىق قىلىش دەرىسى ئۆتىمەن، شۇنداق قىلىپ قەشقەر يېڭىشەھەرنى بىر ھۇجۇم بىلەنلا بىر تەرەپ قىلىمەن» دەيدۇ. ئوسمان بۇنى ئاڭلاپ، ئويلىنىپ جاۋاب بېرەي، دەپ قايتۇرۇۋېتىدۇ. ساۋۇت داموللام تەۋپىق ئەپەندىنىڭ بۇ سۆز ھەرىكىتىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا خەت يېزىپ ئۇنىڭ ھەربىي ۋە ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا ئارىلاشماي، مېھمان سۈپىتىنى ساقلاشنى تەۋسىيە قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەخمەت تەۋپىق بىر ئاز جىمىققان بولىدۇ. لېكىن ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇلغاندا ئۇ يەنە ئۇنىڭغا قاتنىششنى تەلەپ قىلىدۇ، بۇ چاغدا ساۋۇت داموللام قەتئىي رەت قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن تەۋپىق ئەپەندىمۇ يوقاپ كېتىدۇ.

ئوسمان سىجاڭنىڭ ئىككىنچى قېتىم تاغقا چىقىپ كېتىشى

ئىستىقلال جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ نۇرغۇن ھۆكۈمەت ئىشلىرى شۇ جەمئىيەت ئارقىلىق يۈرۈشۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى بىر قىسىم ئەسكەر باشلىقلىرى، ئەسكەرلىرى بىلەنلا ئىستىقلال جەمئىيىتىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىن، ئوسمان ئېلى ئۆزىنى چەتكە قېقىلىپ قالغاندەك ھېس قىلىپ بىر قىسىم گۇمان- ئەندىشىلەرگە بېرىلىپ، 33- يىلى 10- ئاينىڭ باشلىرىغا كەلگەندە قول ئاستىدىكى 300 دەك ئەسكەرلىرىنى باشلاپ قىزىلبويىغا چىقىپ كېتىدۇ.

ئىستىقلال جەمئىيىتى يۈسۈپجان قۇر بېشى ۋە قوشمەتلەرنى 400 دەك ئەسكەر بىلەن ئوسماننى چاقىرىپ كېلىشكە چىقىرىدۇ ھەم ئۇنىڭغا بىر پارچە خەت يازىدۇ. خەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق:« ئوسمان سىجاڭغا سالام، ۋاقىپ بولساق، سىز ئۆزىڭىزچە ھېچگەپ يوق، قېيداپ تاغقا چىقىپ كېتىپسىز، بەلكى بىر قىسىم يامان نىيەتلىك ئادەملەرنىڭ پىتنە- پاسات گەپ- سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كەتكەن بولۇشىڭىز مۇمكىن، جەمئىيىتىمىز مۇزاكىرە قىلىپ يۈسۈپجان بىلەن قوشمەتنى چىقاردى.شۇلار بىلەن بىرگە قايتىپ كىرىپ، ئۆز ئورنىڭىزدا ئولتۇرۇڭ، سىز ئىنقىلابقا كۆپ تۆھپە قوشتىڭىز، ئۇنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق. سىزگە ھېچقانداق دەخلى- تەرۇز قىلىنمايدۇ، بەلكى ھۆكۈمەتكە قاتناشتۇرۇلىسىز، مەن(ساۋۇت داموللا) سىزنىڭ ھاياتىڭىزغا جەمئىيەت نامىدىن كاپالەتلىك قىلىمەن».

يۈسۈپجان، قوشمەتلەر ئەسكەرلىرىنى قىزىلبۇيىغا باشلاپ بېرىپ ساۋۇت داموللامنىڭ ئوسمانغا يازغان خېتىنى كۆرۈپ ئىككى كىشىدىن ئەۋەتىپ بىرىدۇ. ئوسمان خەتنى كۆرۈپ ئىككى كۈندىن كىيىن جاۋاپ بېرىدىغانلىقنى ئېيتىپ ۋەكىللەرنى قايتۇرىدۇ ھەمدە مۇداپىئەنى كۈچەيتىدۇ. ئىككى كۈنمۇ توشىدۇ، ئوسماندىن جاۋاپ بولمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپجان، قوشمەتلەر ئوسماننى قىستاپ مۇھاسىرە قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ. ئوسمان بۇنى كۆرۈپ ئۇلارغا قارىتا ئوق چىقىرىدۇ، ئوتتۇرىدا بىر ئاز

ئۆرۈشمۇ بولىدۇ. ئاخىردا يەنە ئىككى تەرەپ ۋەكىل چىقىرىپ سۆھبەتلىشىدۇ. ئوسمان ئۇلارغا: ئۆزىنىڭ قۇرال تاپشۇرمايدىغانلىقىنى، يولنى ئېچىپ بەرسە ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ، قەشقەرگە ئۆز ئىختىيارى بىلەن كىرىدىغانلىقىنى، ئەگەر ساۋۇت داموللام قۇرالنى تاپشۇر دىسە، شۇ چاغدا قۇرال تاپشۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن يولنى ئېچىپ بېرىدۇ. ئوسمان شۇ ماڭغانچە ئەسكەرلىرى بىلەن قەشقەرگە كېلىپ يۇمىلاق شەھەر كۆلبېشىدىكى ئۆز ئورنىغا ئورۇنلىشىدۇ ھەمدە ساۋۇت داموللام بىلەن ۋەكىل ئارقىلىق سۆزلىشىدۇ. ساۋۇت داموللام ئوسمانغا بىر قىسىم ئەسكەرلىرىنى يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىش ئۆرۈشىغا قاتناشتۇرۇشنى، بىر قىسمىنى ئۆز يېنىدا ساقلاشنى تاپشۇرىدۇ. ئۇمۇ داموللام ئېيتقاندەك قىلىدۇ. لېكىن ئارىلىقتا ئوسمان بىلەن ئوزارىبېك، قوشمەت، يۇسۇپجانلار ئوتتۇرىسىدىكى كونا زىددىيەت كۈچىيىپ قالىدۇ، بۇ چاغدا ئوسمان ئۆزىنىڭ يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىگە قاتنىشىۋاتقان ئەسكەرلىرىنى قايتۇرۇۋالىدۇ. بۇنى كۆرگەن ئۇزارىبېك، قوشمەت، يۇسۇپجانلار ئىستىقلال جەمئىيىتىگە ئوسماننىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىدۇ ھەمدە ئوسماننى مۇھاسىرىسىگە ئېلىشنى تەلەپ قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەتنىڭ ماقۇللىقىنى ئالغان يۇسۇپجان 400 دەك ئەسكەر بىلەن يۇمىلاق شەھەر سېپىلىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئوسماننى مۇھاسىرىگە ئالىدۇ. بۇ چاغدا زىددىيەت ئۆتكۈرلىشىپ ئۆز- ئارا ئۆرۈشۈپ قالىدىغاندەكلا ۋەزىيەت يۈز بېرىدۇ.

ساۋۇت داموللام ئوسمان بىلەن ئوزارىبېك، يۇسۇپجانلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ چوڭقۇرلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئوسمانغا خەت يېزىپ، ئۇنى قۇرال، ئەسكەرلەرنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ،دەم ئېلىشنى ئۇنىڭ ھاياتى، مال- مۈلكىگە كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىنى، بولمىسا، بۇ ئوتتۇرىدىكى سۈركىلىشنىڭ چوڭىيىپ كېتىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ. ئوسمان بۇ خەتنى كۆرۈپ، جەمئىيەتنىڭ بىر ھەيئەت تەشكىل قىلىپ ئەسكەر ۋە قورالارنى ئۆتكۈزۈۋېلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىستىقلال جەمئىيىتى بىر ھەيئەت تەشكىل قىلىپ ئۇنىڭ ئەسكەر ۋە قوراللىرىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۇنى ئىبراھىم لوزۇڭنىڭ بېغىدا دەم ئېلىشقا ئورۇنلاشتۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوسماننىڭ ھەربىي خىزمىتى ئاياغلىشىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ھەربىيلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىر ئاز پەسلەپ يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسى كۈچەيتىلىدۇ. شۇ مەزگىلدە ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ ئىختىيارىدا ئالتە لۇي، 12 تۇەن بۇلۇپ، ئۇمۇمي ئەسكەر سانى 3000 دەك ئىدى، ئۇنىڭدىن 2400 دەكى يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىگە قاتنىشاتتى، يۇسۇپجاننىڭ قول ئاستىدىكى 400 دەك ئەسكەر قەشقەر كونىشەھەرنى مۇھاپىزەت قىلاتتى، قەشقەر يېڭىشەھەردە ماجەنساڭنىڭ 2000 دەك ئەسكىرى بار ئىدى.

شۇ مەزگىلدە يەكەندىن چەرچەنگىچە بولغان 12 ناھىينى خوتەن ئەمرى مەمتىمن ھەزرەت ئىدارە قىلاتتى. قەشقەر ۋىلايىتىگە قاراشلىق توققۇز ناھىينى شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى ئىدارە قىلاتتى؛ ئاقسۇ ۋىلايىتىگە قاراشلىق توققۇز ناھىينى باي سىجاڭ ئىدارە قىلاتتى. (كېيىنرەك ئاقسۇغا

خوجنىياز ھاجىم كەلدى). مۇشۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەممىسى خوجنىياز ھاجىمنى ئىنقىلابنىڭ يېتەكچى دەپ تونۇيتتى ھەم ھاجىمغا بەيئەت قىلاتتى.

8- ئايدىن 10- ئايغىچە بولغان يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىش ئۇرۇشىدا ھېچقانداق نەتىجە كۆرۈلمىدى، ھەتتا ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرى كۆپكۆندۈزدە يېزىلارغا چىقىپ دېھقانلارنى بۇلاپ- تالاپ كىرىپ كېتەدىغان بولدى. بۇنى ئىستىقلال جەمئىيىتى بىر تەرەپ قىلالمىدى.

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشى

يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتۈلگەن ئاۋۋال قۇرۇلغان خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەردىكى ئىش باشقۇرۇش ئىدارىسى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن قورۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتى دېگەن تەشكىلاتلار شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇشنىڭ دەسلەپكى تەييارلىق ئورگانلىرى ئىدى، بۇ ئورگانلار قەشقەر شەھرىدە بىر مەزگىل ھەربىي ۋە خەلق ئارىسىدا خىزمەت ئىشلەپ يۈرۈپ ھەربىيلەرنى ۋە بىر قىسىم كىشىلەرنى ئۆزىگە قارىتىۋالدى، شۇنداقلا بۇ ئورگان ھۆكۈمەت ئورنىدا ھوقۇق يۈرگۈزۈپ، خىزمەتكە بەلگىلەش، خىزمەتتىن قالدۇرۇش، ھەربىيلەرنى يۆتكەش، جازالاش قاتارلىق ئىشلارنىمۇ ئاستا- ئاستا ئىلكىگە ئېلىپ، خەلق ئارىسىدا مەلۇم نوپۇز پەيدا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ تەشكىلات جۇمھۇرىيەت قۇرۇشقا شەرت- شارائىت پىشىپ يېتىلدى، دەپ ھېسابلىسا كېرەك، 1933- يىلى 11- ئاينىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلال جەمئىيىتىنىڭ چوڭ يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىنغا شۇ جەمئىيەتنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى قاتناشقاندىن تاشقىرى خوتەندىن قاسىمجان ھاجىم، پېڭىساردىن مەن (قادىر ھاجى) قاتارلىق 20 نەچچە كىشى قاتناشتۇق. بىر قانچە كۈنلۈك تالاش- تارتىشلاردىن كېيىن 11- ئاينىڭ 7- كۈنى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ دەسلەپكى جازىسى شەكىللەندى ھەم ئۇنىڭ باشلىقلىرى سايلاپ چىقىلدى (بىر قىسىملىرى ئۆزى بولمىغانلىقى ئۈچۈن سىرتىدىن كۆرسىتىلدى).

جۇمھۇرىيەتنىڭ تەشكىلى قۇرۇلمىسى تۆۋەندىكىچە:

ھۆكۈمەت ئىسمى- شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى؛

دۆلەت بايرىقى- ئاي- يۇلتۇزلۇق كۆك بايراق؛

دۆلەت قانۇنى قۇرئان كېرىم ئاساس قىلىندۇ؛

دۆلەت بەلگىسى- ئىككى باش بۇغدايىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئېلىنغان ئاي يۇلتۇز.

ھۆكۈمەتكە سايلىنىدىغانلارغا ھەربىر ئادەم 16 ئادەم كۆرسىتىش. شۇنداق قىلىپ جۇمھۇرىيەتنىڭ رەھبەرلىكىگە سايلانغانلار:

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسلىكىگە: خوجنىياز ھاجىم (قۇمۇل).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش ۋەكىللىكىگە (زۇڭلى) ساۋۇت داموللا (ئاتۇش).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەدلىيە ۋەكىللىكىگە زېرىپ قارى ھاجىم (قەشقەر

ئۆزبېك).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ خارجى ئىشلار ۋەكىللىكىگە قاسىمجان ھاجىم (خوتەندىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىچكى ئىشلار ۋەكىللىكىگە يۇنۇس بېك (تۇرپاندىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مالىيە ۋەكىللىكىگە ئېلى ھاجىم (ئاتۇشتىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مائارىپ ۋەكىللىكىگە ئابدىكېرىمخان مەخسۇم (قەشقەردىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ سەھىيە ۋەكىللىكىگە ئابلاخان (ئۆزبېك).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەۋقاپ ۋەكىللىكىگە شەمشىدىن داموللا (ئاتۇشتىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى سودا ۋە يېزا ئىگىلىك ۋەكىللىكىگە ئۆبۈلھەسەن ھاجىم (ئاتۇشتىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى دۆلەت مۇداپىئە ۋەكىللىكىگە ئوراز بېك (قىرغىز).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھەربىي ئىشلار باش رەئىسلىكىگە ماخمۇت مۇھىتى (تۇرپاندىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى باش ۋاكالەت، باش كاتىپلىقىغا مەھەممەدىن ھاجىم (قەشقەردىن).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ھەربىي تەمنات (ئارقا سەپ) سۇلتان بېك (ئۆزبېك).

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى مەركىزى قوماندانلىق شتابىغا يۇسۇپجان (ئۆزبېك) قاتارلىق 16 ئادەم سايلاندى.

33- يىلى 11- ئاينىڭ 10- كۈنى ماھى رەجەبنىڭ 21- كۈنى شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى ھەم ئۇنىڭ تەركىۋى چوڭ يىغىن ئېچىپ ئېلان قىلىندى. قەشقەر تۈمەن دەرياسىنىڭ شىمال تەرىپىدە ناھايىتى كەڭ كەتكەن بىر تۈزلەڭلىك بولۇپ، شۇ ئورۇنغا سەھنە راسلاندى. پەيشەنبە قەشقەر شەھرىنىڭ بازار كۈنى بولۇپ شۇ كۈنى يېزىلاردىن ناھايىتى كۆپ ئادەم كىرگەندى. پۈتۈن مەيدان ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغاندى. يىغىن مەيدانىنىڭ تۆت ئەتراپى، مەكتەپ، دۇكان، كوچا دوقمۇشلىرىغا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقى ئېسىلغاندى. پۈتۈن مەيدان ھەربىي، خەلق ۋە ئوقۇغۇچىلار بىلەن تولغانىدى.

سائەت 11لەردە ساۋۇت داموللام باشلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى يىغىن مەيدانىغا كىرىپ كەلگەندە، خەلق كۆتۈرەڭگۈ ئاۋاز بىلەن: ئامىن، ئامىن، دەپ توۋلاپ ئۇلارغا تەنتەنە قىلىشتى. يىغىن باشلىنىشتىن بۇرۇن 41 پاي ھۆرمەت توپى ئېتىلدى. شەمشىدىن داموللا يىغىننىڭ ئېچىلغانلىقىنى ئېلان قىلدى ھەمدە شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى، ئۇنىڭ ھۆكۈمەت تەركىبىنى ئېلان قىلدى. بۇ چاغدا پۈتۈن مەيدان «ئامىن» دېگەن ئاۋاز بىلەن تولدى. ئاندىن باش

ۋەكىل (باش ۋەزىر) ساۋۇت داموللام شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ يۈرگۈزىدىغان ئىچكى- تاشقى سىياستى، ئۇنىڭ كەلگۈسى نىشانىسى ئۈستىدە ئۇزۇن نۇتۇق سۆزلىدى.
يىغىن سائەت بىرلەردە ئاخىرلىشىپ ساۋۇت داموللام باشچىلىقىدا پۈتۈن ھەربىي ۋە خەلق ھېيتگاھقا قاراپ (نامايىش قىلىپ) ماڭدى.
ساۋۇت داموللام ھېيتكاھدا توپلانغان جاماەتكە يەنە سۆز قىلدى. سۆزىنىڭ ئاخىرىدا شەھەر ياشلىرىنى پىدائىي بولۇشقا، يېڭى شەھەرنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتنىششقا چاقىردى.
شۇ كۈنى يىغىندىن كىيىنلا ئاقسۇدىكى خوجنىياز ھاجىمغا خوتەندىكى مەتمىن ھەزرەتكە، قەشقەردە شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى، ھۆكۈمەتنىڭ شەكلى، بايرىقى، قانۇنى، دۆلەت بەلگىسى، ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتى، سايلام نەتىجىسىنى مەلۇم قىلىپ خەت يېزىلدى. ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشتىن بۇرۇنمۇ ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلى ۋە ئىسىملىكلەر توغرىسىدا خوجنىياز ھاجىمدىن پىكىر ئېلىنغان، ھاجىممۇ قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۇرگەن.
خوجنىياز ھاجىم، مەتمىن ھەزرەتلىرىدىن ھۆكۈمەتكە قوشۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا جاۋابمۇ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن خوتەن، قەشقەر، يەكەن، ئاقسۇ تۆت ۋىلايەت شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتىنى ئېتىراپ قىلدى ھەمدە شەرقى تۈركىستاننىڭ دۆلەت بايرىقىنى چىقاردى (ئاقسۇ قانداق قىلدى، ئۇنى بىلەلمىدىم).
يىغىننىڭ ئىككىنچى كۈنى يەنى 33- يىل 11- ئاينىڭ 11- كۈنى پۈتۈن ھۆكۈمەت تەركىبىدىكىلەر يىغىلىپ ھەر بىر مەھكىمىنىڭ ئورنىنى ۋە قىلىدىغان خىزمەتلەرنى مۇزاكىرە قىلدى.
باش ۋەكىلنىڭ ئورنى- ۋالىي مەھكىمىسى.
ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ ئورنى- ۋالىي مەھكىمىسىدىكى باغ.
خارجى ئىشلار مەھكىمىسى- ۋالىي مەھكىمىسىدىكى باغ.
ئەدلىيە مەھكىمىسى- گۇڭگا (قۇم دەرۋازا).
مالىيە نازارىتى- كونا مالىيە ئىدارىسى.
مائارىپ نازارىتى- ئۆستەڭ بويىدىكى ئىككى قەۋەتلىك بىنا.
ئەۋقاپ مەھكىمىسى- قۇم دەرۋازىسىدىكى كونا قۇلخانا.
سەھىيە نازارىتى- يار باغرىدىكى دوختۇرخانا.
ھەربىي نازارەت- يۇملاق شەھەر كۆلبېشىدىكى سىبۇ.
سودا- يېزا ئىگىلىك مەھكىمىسى- يارباغدىكى ساپىستىنتورگ ئورنى.
ھەربى تەمىنات ئىدارىسى- يارباغدىكى ساپىستىنتورگ ئورنى.
ھۆكۈمەت تەركىبىدىكى ھەر بىر ئىدارە شۇ كۈندىن تارتىپ يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن ئورۇنلارغا كۆچۈپ ئىش باشلىدى. ئەۋقاپ نازارىتى- مازار، يول، كۆۋرۈك ۋەخپلىرىنىڭ ئىجارە ئاشلىقلىرىنى يىغىپ

دارىلئاجىز قۇرۇپ، ئاجىز، يېتىم، ئىگە- چاقىسىزلار، تۇل خوتۇن، قېرىلارنى ۋە بالىلارنى يىغىپ ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش، تەربىيىلەش ئىشنى باشلىۋەتتى.

سودا نازارىتى- چەتئەل بىلەن سودا قىلىدىغان سودىگەرلەردىن 3% باج ئېلىشنى، چەتكە چىقىرىدىغان ماللارنى تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈشنى، سىرتتىن كەلتۈرىدىغان ماللارنى ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈشنى بەلگىلىدى. بۇ ئىشلارغا باۋۇدۇن باينىڭ بوغالتىرى مۇختەر دېگەن كىشى قويۇلدى.

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن نەشرىيات ئىدارىسى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭغا قۇتلۇق ھاجى (قۇتلۇق شەۋقى) مەسئۇل قىلىندى. نەشرىياتقا لازىملىق باسما ماشىنىلىرى سوۋېت كونسۇلخانىسىدىن ئارىيەت ئېلىندى، ھەرپ تىزىدىغان ئادەملەر تەربىيىلەندى. شۇنداق قىلىپ 11- ئاينىڭ 15- كۈنى (33- يىلى) دىن باشلاپ ھەپتىدە بىر قېتىم گېزىت چىقىرىش يولغا قويۇلدى. گېزىتنىڭ ئىسمى«شەرقى تۈركىستان ھەپتىلىك گېزىتى» بولدى. 12- ئايدا «ئىستىقلال» دېگەن ئايلىق ژورنال چىقىرىلدى. بۇ ژۇرنالغا: (بىرىنچى سانغا) شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتى، ئىسمىلىكى، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ۋە مەقسىتى، نىزامنامىسى بېسىلدى (شۇ كۈنگە قەدەر قەشقەر ۋىلايىتىدە ژورنال يوق ئىدى).

جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغاندىن كېيىن تۈركىيە ھۆكۈمىتى، مۇستاپا كامال، مەخمۇت نادىم ئىسمىلىك ئىككى دوختۇرنى ھۆكۈمەتنىڭ ساقلىقنى ساقلاش خىزمىتىگە ياردەم بېرىشكە ئەۋەتتى.

33- يىلى 11- ئاينىڭ ئاياغلىرىدا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ئۈستۈن ئاتۇشلۇق ئابدۇقادىر ھاجىم ئالتۇن چىش دېگەننى دوختۇر مۇستاپاغا قوشۇپ ھىندىستانغا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى ھىندىستان رادىئوسىدا دۇنياغا ئېلان قىلىشقا ئەۋەتتى. (شۇ چاغدا ھىندىستان رادىئوسىدا ھەم بىر قانچە گېزىتتە شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقى توغرىسىدا خەۋەر ھەم ماقالىلار ئېلان قىلىندى.)

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا، يەنى 1933- يىلى 12- ئايلاردا قەغەز پۇل ۋە مىس پۇل چىقىرىشنى يولغا قويدى. كونا ھۆكۈمەت پۇلى تەڭ قىممەتتە يېڭى پۇلغا ئالماشتۇرۇپ بېرىلدى. يېڭى قەغەز پۇلنىڭ رەڭگى ئاق بولغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى«ئاق تىزا» دەپ ئاتاشتى. خەلق ئارىسىدا بۇ پۇل تەڭگە پۇل بىلەن تەڭ قىممەتتە خەجلەندى (بىر سەر قەغەز پۇلغا بىر سەر كۈمۈش تەڭگە تېگىشىپ بېرىلەتتى.)

شامەنسۇرنىڭ يەكەندىن يېڭىسارغا 2- قېتىم كېلىشى

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا شامەنسۇر بەش- ئالتە يۈزدەك

ئەسكەر بىلەن يېڭىسارغا كەلدى. مەن شۇ چاغدا يېڭىساردا هاكىم ئىدىم.

مەن يېڭىسارنىڭ قايراق دېگەن يېرىگە چۈشكۈن راسلاپ شۇ يەرگە ئىستىقبالغا چىقتىم. ئۇ، شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمهۇرىيىتىنىڭ ئاي يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقىنى كۆتۈرۈپ كەلگەنىكەن. لېكىن ئۆزى ئولتۇرغان ئۆينىڭ ئالدىغا ئىنناپە تەھنا سۇرىسى يېزىلغان يېشىل بايراقنى ئېسىپ قويۇپتۇ. مەن ئۇنىڭدىن بۇ نېمە قىلغانلىرى دەپ سورىسام، جانابى رەسۇلۇللاھ يېشىل بايراق ئىشلەتكەن دېدى.

شامەنسۇر بىلەن مەن بىر كېچە پاراڭلاشتىم. ئۇ، مۇشۇ ئىككى يىل ئىچىدە بېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى ۋە ئۆزىنىڭ كۆز- قارىشىنى سۆزلەپ بەردى. مەنمۇ شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمهۇرىيىتىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە قىلىنغان بىر قاتار ئىسلاھاتلارنى سۆزلەپ بەردىم. مەسىلەن، كونا غەللە- پاراق دەپتەرلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇيغۇر يېزىقىدا يېڭى غەللە- پاراق دەپتىرى ۋە تالونىنى تۈزۈپ چىقتۇق. پاراق ئېلىشتىن بۇرۇن هەر بىر يۇرتتىن ۋەكىل چاقىرىپ، پاراق ئېلىش قائىدىلىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتتۇق. شۇنداقلا ئېلىنىپ كېلىۋاتقان ئۆشرىنىڭ يېرىمىنى پاراققا هېساب قىلىپ ئېلىپ غەللە- پاراقنىڭ يېرىمىنى قىسقارتىۋەتتۇق. ئاندىن، غەللە- پاراق يىغىدىغان دوۋان بېگىنى هەر بىر يۇرت سايلاپ چىقىشنى يولغا قويدۇق، شۇنداقلا ناهىيە بويىچە هەربىر ساهەدىن تەركىب تاپقان 15 كىشىلىك غەللە- پاراق ئېلىشقا نازارەت قىلىش هەيئىتى تەشكىل قىلدۇق. ئۇلار ئۆچتىن بۆلۈنۈپ يېزىلارغا بېرىپ غەللە- پاراق ئېلىشقا نازارەت قىلىپ ماڭدى.

ئىككىنچى، مائارىپ- ئاقارتىش ئىشىنى يولغا قويدۇق. ناهىيە بازىرىدا بىر يېڭى مەكتەپ ئېچىپ، ئۇنىڭغا 100 دەك بالا قوبۇل قىلىپ، يېڭىچە ئوقۇتۇش تۈزۈمىنى ئورناتتۇق، بۇلارنى ئاڭلاپ شامەنسۇر رازى بولغانلىقىنى بىلدۈردى. ئەتىسى شامەنسۇر قەشقەر يېڭىشەھەرنى مۇهاسىرە قىلىش ئۇرۇشىغا يۈرۈپ كەتتى. ئۇ، ئالدىدا 100 دەك ئەسكەرنى ماڭدۇرغانىكەن. ئۇلار يېڭىشەھەر ئەتراپىغا يېتىپ بارغاندا قەشقەر يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، 300 دەك ئەسكىرىنى ئۇرۇشقا چىقىرىدۇ. ئىككى تەرەپ ئۇرۇشۇپ، شامەنسۇرنىڭ ئەسكەرلىرى يېڭىلىپ، يېڭىسارنىڭ سىيتلە دېگەن يېرىگە چېكىنىپ كېلىدۇ، بۇ 33- يىلى 12- ئاي ئىدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان شامەنسۇر يېڭىسارنى تاشلاپ قىزىلغا چېكىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شامەنسۇر ياپچاندىكى ئەسكەرلىرىنى چاقىرتىپ 200 دەك ئەسكىرىنى يېڭىساردا قالدۇرۇپ، ئۆزى يەكەنگە قايتىدۇ، ئارقىدىن يەكەندىن نۇرمۇھەممەت ئەمەر ساھىبنى قۇراللىق- قورالسىز بولۇپ 500 دەك ئەسكەر بىلەن يېڭىساردا تۇرۇشقا ئەۋەتىدۇ.

خوجنىياز هاجىمنىڭ قەشقەرگە كېلىشى

خوجنىياز هاجىم ئاقسۇدا بىر مەزگىل تۇرۇپ، ئۆز قىسىملىرىنى رەتكە سالدى. بۇ جەرياندا ئۈچتۇرپان

قارقۇل ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئاقسۇدىن توپلانغان 80 مىڭ قوي بەدىلىگە 1000 تال بەش ئاتار مىلتىق ئالدى. بۇ قوراللارنى قىسىملارغا تەقسىم قىلىپ بەردى. شۇ كۈنلەردە ماجۇڭيىڭ قىسىملىرى كۇچاردىن چىقىپ ئاقسۇغا كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنى توسۇش ئۈچۈن پۈتۈن قىسىملار قارا يۇلغۇنغا توپلىنىپ، بىر مەيدان جەڭ قىلدى. بۇ ئۇرۇشتا ئاقسۇدىكى باي سىجاڭغا ئوق تەگدى. خوتەن قىسىملىرى نۇرغۇن چىقىمغا ئۇچرىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش ئۇزۇن داۋام قىلالماي ھاجىم تەرەپ چېكىندى. خوجىنىياز ھاجى چېكىنىپ ئۈچتۇرپانغا كېلىپ قاقشال يولى ئارقىلىق قەشقەرگە كەتتى. ساۋۇت داموللام ئاتۇشقا چىقىپ ھاجىمنى قارشى ئالدى.

خوجىنىياز ھاجى 1934- يىلى 1- ئاينىڭ 12- كۈنى ئاتۇشتىن قەشقەرگە كىردى. پۈتۈن ھۆكۈمەت ئەزالىرى ۋە شەھەر ئاھالىسى ناغرا سۇنايلارنى چېلىپ ناھايىتى قىزغىن قارشى ئالدى. چۈنكى ھاجىمنىڭ نامىنى ئاڭلىغان پۈتۈن خەلق ئۆزىنى كۆرۈشنى كۆپ ئارزۇ قىلاتتى.

خوجىنىياز ھاجىمغا خوجا چوڭنىڭ قۇملۇقى دېگەن يەرگە چۈشكۈن (چاجاڭ) راسلانغان بولۇپ، شۇ يەردىن شەھەرگىچە بولغان ئارىلىقتا يولنىڭ ئىككى قاسنىقىغا پۈتۈن شەھەر ئاھالىسى سەپ تارتىپ تۇراتتى. خوجىنىياز ھاجىم باشلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەسكەرلەر يولدىن ئۆتكەندە ئاھالىلەر «ئامىن، ئامىن» دەپ توۋلاپ ئۇلارغا نۇسرەت تىلەشتى. خوجىنىياز ھاجىم قەشقەردە ئىككى كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن، ماخمۇت مۇھىتى پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىش ئۇرۇشىغا چىقىپ كەتتى. خوجىنىياز ھاجىم ئۆزى بىلەن بىرگە ئېلىپ كەلگەن 1300 ئەسكەردىن 300 نى ئۆزىنىڭ مۇھاپىزىتىگە قالدۇرۇپ 1000 ئەسكەرنى يېڭىشەھەرنى مۇھاسىرە قىلىشقا چىقاردى. ئۇلارنىڭ قولىدىكى پىلىمۇت- مىلتىقلار يېڭى بولۇپ ھەممىسى سوۋېت قوراللىرى ئىدى. ماخمۇت مۇھىتى يېڭىشەھەرگە چىقىپ مۇھاسىرە ئۇرۇشىنى غەلىبىلىك ئېلىپ باردى. سېپىلغا خېلى يېقىنلا قالغانىكەن، مېنى ساۋۇت داموللام قوي، قەن- گېزەك قاتارلىق بۇيۇملار بىلەن ماخمۇت مۇھىتىدىن ھال سوراپ كىرىشكە چىقاردى. چىقسام ماخمۇت مۇھىتى ئۆزىنىڭ چېدىرىدا ئىكەن. بىزنى قىزغىن كۈتۈۋېلىپ، ئۇرۇش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى ھەم ساۋۇت داموللامغا رەھمەت ئېيتتى.

روزا ھېيت كۈنى ماخمۇت سىجاڭ باشلىق لۈيجاڭلار قەشقەر شەھىرىگە روزا ھېيت نامىزىنى ئوقۇپ قايتىشقا چاقىرىلدى. نامازدىن كېيىن، ساۋۇت داموللام ئاممىغا نۇتۇق سۆزلەپ پۈتۈن خەلقنى يېڭىشەھەر ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىشكە چاقىردى. خەلق ئارقا- ئارقىدىن ئامىن، دەپ ئۈنلۈك توۋلاپ، داموللامنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىدىن سوۋېت ھۆكۈمىتىگە ۋەكىل بارغانلىقى

1934- يىلى 1- ئاينىڭ ئاياغلىرى ئىدى. شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى بىر ھەيئەت تەشكىللەپ ئۇلارنى تاشكەنتكە ئەۋەتتى. ھەيئەت باشلىقى مۇسۇل ھاجىم (ماخمۇت سىجاڭنىڭ ئاكىسى) مۇئاۋىنى ئەمەت پاختا، ئەزالىرى قەشقەر شەھىرىدىكى ھەر بىر ساھەدىن ئۈچ كىشى (ئۇلارنىڭ ئىسمىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن) قاتارلىق بەش كىشى ئىدى. بۇ ھەيئەتنىڭ مەقستى:

(1) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن شەرقى تۈركستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ قىلىش؛

(2) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قورال سېتىۋېلىش؛

(3) سودا توختىمى ئىمزالاش.

سوۋېت ھۆكۈمىتىگە يېزىلغان خەتكە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەزلۇم مىللەتلەرنى ئىنقىلابىغا خالىسانە ياردەم بېرىمىز دېگەن ئىبارىلىرى كىرگۈزۈلگەن ئىدى ھەم بۇ ھەقتە خوتەنگە مالىيە نازىرى ئېلى ھاجىم، كۈچالىق سادىق ھاجىم (خوجىنىياز ھاجىمنىڭ قېيىن ئاتىسى) ئەۋەتىلىپ مەتمىن ھەزرەتلەر خەۋەردار قىلىندى ھەم قورال سېتىۋېلىشقا 500 سەر ئالتۇن بېرىش تەلەپ قىلىندى (بۇنىڭغا 300 سەر ئالتۇن بېرىپتۇ).

مافۇيەنگە قارشى ئەسكەر چىقىرىش ۋە خوجىنىياز ھاجىمنىڭ شەھەرنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشى ۋە شەھەردىكى قىرغىنچىلىق

خوجىنىياز ھاجىم قەشقەرگە كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا مافۇيەن قىسىملىرىنىڭ ئاقسۇدا بىر مەزگىل تەييارلىق قىلىپ قەشقەرگە قاراپ كېتىۋاتقانلىقىدىن خەۋەر كەلدى. قەشقەر تەرەپ كىچىك ئاخۇن تۆەنجاڭنىڭ قولىدىكى ئابدۇرۇشت لىيەنجاڭنى مافۇيەن ئەسكەرلىرىنى توسۇش ئۈچۈن مارالبېشىغا ئەۋەتتى. ئابدۇرۇشت لىيەنجاڭ مارالبېشى تۇمشۇقىغا بېرىپلا مافۇيەنگە تەسلىم بولۇپ، ئۇنىڭ قوشۇنىغا ئۆتۈپ كەتتى.

ئۇنىڭدىن كېيىن شەرقى تۈركستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى يېڭىساردا تۇرۇۋاتقان ئىمىر سايىتنى 300 ئەسكەر بىلەن مارالبېشىغا ئەۋەتتى. ئۇلار مارالبېشىغا بېرىپ مافۇيەن قىسىملىرى بىلەن بىر مەيدان قاتتىق جەڭ قىلدى. نەتىجىدە تەڭ كېلەلمەي تۇڭگان مازار، ئۇدەكلىك ئارقىلىق چېكىنىپ پەيزاۋاتقا كەلدى. ئىمىر ساھىب- نۇرمۇھەممەتنىڭ نۇرغۇن ئادىمى ئۇرۇشتا ئۆلدى. مۇشۇنداق ھالقىلىق پەيتتە خوجىنىياز ھاجى ئىمىر نۇرمۇھەممەتكە ئۆزى ياردەم بېرىدىغان بولۇپ يولغا چىقتى (بۇ چاغدا ئىمىر ساھىب پەيزاۋاتتا بىر مەيدان ئۇرۇش قىلىپ، ۋاقتىدا ياردەم كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن يېڭىسارغا كەتكەنىدى). خوجىنىياز ھاجىم ئۆز يېنىدىكى 300 چە ئەسكەرنى ئېلىپ، «بۇ لومودىلەرنىڭ

ئەدىبىنى ئۆزۈم بەرمىسەم بولمايدۇ» دەپ چوكانىيارغا كەلدى. بۇ 1934- يىلى 2- ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى. خوجىنىياز ھاجىم شەھەردىن چىقىپ يېڭىئۆستەڭ بىلەن ئاقتاشقا يەتكەندە 100 ئادىمى ئۆز يېنىدا قالدۇرۇپ قالغان، 200 ئەسكەرنى چوكانىيارغا ئەۋەتىدۇ. ئۇلار چوكانىيارغا بېرىپ يولنىڭ ئىككى قاسنىقىغا بۆكتۈرمە بولۇپ چوڭ يول بىلەن كەلگەن مافۇيەن قىسىملىرىغا قاتتىق زەربە بېرىدۇ، لېكىن مافۇيەن قىسىملىرى سان جەھەتتىن كۆپ بولغاچقا ئۇرۇشتا ئۈستۈنلۈكنى ئالىدۇ. خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ئەسكەرلىرى چېكىنىدۇ. مافۇيەن قىسىملىرى چوڭ يول بىلەن ماڭغانچە ئۇدۇل يېڭىشەھەرگە كىرىپ ماجەنساڭ قىسىملىرى بىلەن قوشۇلىدۇ، خوجىنىياز ھاجى چېكىنگەن ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يېڭىئۆستەڭگە كەلگەندە يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىنى بوشىتىش توغرىسىدا ماموت سىجاڭغا خەت ئەۋەتىدۇ. ھەمدە ساۋۇت داموللام باشلىق ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى يار باغقا چاقىرىپ: «مافۇيەن قىسىملىرىنى ئۇرۇش قىلىپ يەڭگىلى بولمىدى. شۇڭا مۇھاسىرىنى بوشىتىپ شەھەر سىرتىدا ئەسكەرلەرنى قايتا تەرتىپكە سالغاندىن كېيىن چەتنەپ يۈرۈپ ئۇرۇش قىلىڭلار. ئۇنداق قىلمىغاندا شەھەردە ئادەم كۆپ، قىيىنچىلىق بۇلۇپ كېتىشى مۇمكىن» دەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن ساۋۇت داموللام ھۆكۈمەت ئورگىنىنى يېڭىسارغا كۆچۈرۈشكە مەجبۇر بولىدۇ.

ھەممىنىڭ ئالدىدا ماموت سىجاڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يېڭىسارغا كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن خوجىنىياز ھاجى يولغا چىقىدۇ، ئۇراز بېك ئەسكەرلىرى بىلەن سەمەن مۇچتا، زەيدىن كارۋان، كىچىك ئاخۇنلار دۆلەت باغ قورغان تەرەپتە، يۇسۇپجان قوربېشى 300 ئەسكەر بىلەن توققۇزاقتا تۇرىدىغان بولىدۇ. ئىشلار مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇلغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئەزالىرى يېڭىسارغا بارساق خوجىنىياز ھاجىم بىلەن ماموت سىجاڭلار پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى باشلاپ يېڭىساردا توختىماي يەكەنگە كېتىپتۇ. يېڭىساردا پەقەتلا ئىمىر ساھىب 200 دەك ئەسكەر بىلەن قالغان ئىكەن.

خوجىنىياز ھاجىم ئەركەشتامغا بارغۇچە بولغان ۋەقەلەر

خوجىنىياز ھاجىم ئەركەشتامغا كېتىۋېتىپ ئاتۇشقا يېتىپ بارغاندا، قەشقەر كونىشەھەردىكى مافۇيەننىڭ ئەسكەرلىرى كەينىدىن قوغلايدۇ. ئۇ كاتتايالاقنىڭ باچاڭ دىگەن يېرىدە مافۇيەن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالىدۇ- دە، ئوتتۇرىدا قاتتىق جەڭ بولىدۇ. خوجىنىياز ھاجىم چېكىنىپ باچاڭ بىلەن ئاغۇنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، ئۇ يەردىن بوغۇز بىلەن كۆكتام دىگەن يەرگە بارغاندا، مافۇيەن ئەسكەرلىرى يەنە يېتىشۋېلىپ، تەڭگە تار تېغىدا ئۇرۇشىدۇ. بۇ چاغدا، خوجىنىياز ھاجى تاغنىڭ ئۇستىگە چىقۋېلىپ، شىراقلىق مىلتىق بىلەن مافۇيەن ئەسكەرلىرىنى بىر- بىرلەپ دومىلىتىپ، ئاخىرى ئۇلارنى چېكىندۇرىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، خوجىنىياز ھاجىم تېرەك، قىزىلبوي، ئۇلۇغچات ئارقىلىق سىمخانىغا يېتىپ بارىدۇ. مافۇيەن ئەسكەرلىرى ئاتۇشقا قايتىپ كېلىپ ساۋۇت دامولام ۋە ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ ئۆيلىرىگە

ئوت قويۇپ، بالا- چاقىلىرىنى ئۆلتۈرۈپ بۇلاڭ- تالاڭ قىلىۋاتقاندا، قەشقەر كونىشەھەردىن ئۇلارنى چاقىرغىلى ئادەم كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مافۇيەن ئەسكەرلىرى ناھايىتى تېز قايتىدۇ.

شەھەردىكى قىرغىنچىلىق

قەشقەر كونىشەھەردىكى مافۇيەن ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمى خوجىنىياز ھاجىنى قوغلاپ ئاتۇشقا كەتكەندىن كېيىن، ئوپال، تاشمىلىقتىكى يۈسۈپجان قۇربېشى قەشقەر كونىشەھەردە ئازغىنە ئادەم قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، 300 ئەسكەر بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىدۇ. مافۇيەن ئەسكەرلىرى تۇيۇقسىز ھۇجۇمدىن قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ، چېكىنىشكە مەجبۇر بولىدۇ. شۇ ئارىلىقتا يۈسۈپجان قەشقەر شەھرىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ، بۇ چاغدا قەشقەر يېڭىشەھەردىكى ماجەنساڭ (مازىخۇي) بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، 1000 دەك ئەسكەر ئەۋەتىپ مافۇيەن قىسىملىرىغا ياردەملىشىپ يۈسۈپجان بىلەن ئۇرۇشىدۇ. شەھەردە قاتتىق ئۇرۇش بولىدۇ. بۇ ئارىلىقتا ئاتۇشقا كەتكەن مافۇيەنىنىڭ 300 دەك ئەسكىرىمۇ قايتىپ كېلىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىدۇ. يۈسۈپجانلارغا باشقا تەرەپتىن كېلىدىغان ياردەم بولمىغانلىقتىن شەھەرنى تاشلاپ چېكىنىپ چىقىپ كېتىدۇ. نەتىجىدە قەشقەر شەھرى پۈتۈنلەي ماجەنساڭ بىلەن مافۇيەنىنىڭ قولىغا قالىدۇ. شەھەردە قىرغىنچىلىق بولىدۇ. بۇ قىرغىنچىلىقنىڭ تەپسىلىي ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

34- يىل 2- ئاينىڭ 6- كۈنى مافۇيەن قىسىملىرى ئۆزىچىلا ئەسكەر تارتىپ ئاتۇشقا ماڭىدۇ. كونىشەھەردە ئازغىنە ئەسكەر قالغاندى. بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان يۈسۈپجان قۇر بېشىنىڭ قوچقار باي دېگەن ئادىمى ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ 100 دەك ئادىمى بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇرۇش قىلدى. ئۇنىڭغا بىرمۇنچە خەلق ئامىن دەپ مەددەت بېرىشتى. مافۇيەن بەشكېرەم ئېغىزىدىكى ئۆزۈن سايغا يەتكەندە، ئۇنىڭ كەينىدىن بىر چاپارمەن كېلىپ شەھەر ئەھۋالىدىن خەۋەر يەتكۈزىدۇ. ئۇ دەرھال شەھەرگە قايتىدۇ. شەھەر ئىچىدە قوچقار باي باشچىلىقىدىكى پىدائىيلار شەھەر ئىچىدىكى مافۇيەنىنىڭ بىرىگادا شتابىنى ئىشغال قىلىپ دوتەي يامۇلىغا ھۇجۇم قىلىۋاتقاندا مافۇيەن باستۇرۇپ كېلىدۇ. يېڭىشەھەردىكى چولاق زىخۇيمۇ مىڭدەك ئادەم ئەۋەتىپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قوچقارباي باشچىلىقىدىكى پىدائىيلارنى مەغلۇپ قىلىپ شەھەرنى قايتا ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ئۇچۇق ھەربىي ھالەت ئېلان قىلىپ قىرغىن (چاپ- چاپ) قىلىدۇ. بۇ ئۈچ كۈنلۈك قىرغىندا 4000 دىن ئارتۇق ئادەم ئۆلتۈرۈلىدۇ.

ئەركەشتامدىكى سۆھبەت

مەن ساۋۇت داموللىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە 3- ئاينىڭ 28- كۈنى ئىككى ئەسكەر بىلەن سىمخانىغا

بىرىپ خوجىنىياز ھاجىم بىلەن كۆرۈشۈپ، ساۋۇت داموللامنىڭ يازغان خېتىنى ۋە ئاغزاكى سۆزىنى ئەگەر (سۆھبەتتە قۇرال ھەل بولۇپ قالسا، ئالتۇن دېسە ئالتۇن، باشقا قانداق نەرسە دېسە شۇنى دەرھال ئەۋەتىپ بېرىمىز دېگەن سۆزىنى) يەتكۈزدۇم، ئۇ خەتنى كۆرۈپ خوشال بولدى. يۈسۈپجاننىڭ ئۆز بېشمچىلىق بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ، قىينچىلىقنىڭ يۈز بېرىشكە سەۋەبچى بولغانلىقىغا ئېچىندى.

مەن بارغىچە خوجىنىياز ھاجىم ئەركەشتام سۆھبىتىنى تېخى ئۆتكۈزۈلمىگەنىكەن. ئەۋەتىلگەن خەتكە ئۇ تەرەپتىن تېخى جاۋاب كەلمىگەنىكەن. شۇڭا مەن بىرىپ ئەتىسى (3- ئاينىڭ 29- كۈنى) مېنى خەت بىلەن ئەركەشتامغا ئەۋەتتى. مەن ئەركەشتامدىكى سوۋېت قاراۋۇللۇق ئورنىغا بىرىپ، ناچالنىك بىلەن كۆرۈشىدىغانلىقىمنى ئېيتتۇپدىم، تېلېفوندا سوراپ، مېنى ناچالنىكنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ قويدى، مەن ناچالنىككە خوجىنىياز ھاجىمنىڭ خېتىنى بەردىم. ئۇنى بىر قىرغىز كىشى تەرجىمە قىلىپ بەردى، ناچالنىك تاشكەنتتىن سوراپ جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى ۋە شۇ ھامان تېلېفوندا سۆزلىشىپ، ماڭا مۇنداق دېدى:«ھازىر سىلەرگە قورال سېتىپ بېرەلمەيمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن بىر مەزگىل كۈتۈپ تۇرۇڭلار، خوجىنىياز ھاجىمغا ئۇرۇمچى تەرەپتىن ياردەمگە ئادەم كېلىدۇ، شۇلارنى ساقلاپ تۇرۇڭلار، سىلەرنىڭ قەشقەردىن تاشكەنتكە ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىڭلار يېقىندا قايتىپ كېلىدۇ، قالغان گەپنى شۇلاردىن ئاڭلاڭلار...»

مەن بۇ جاۋابنى ئېلىپ، ئەركەشتامدىن سىمخانىغا قايتتىم.

3- ئاينىڭ 31- كۈنى تاشكەنتكە كەتكەن مۇسۇل ھاجى، ئەمەت پاختا باشچىلىقىدىكى بەش كىشىلىك ۋەكىللەر قايتىپ كېلىپ، سىمخانىغا چۈشتى. ئۇلارنى خوجىنىياز ھاجىم بار ئۆيگە چۈشۈرۈپ مەخپى سۆھبەت ئۆتكۈزۈشتى، سۆھبەتنىڭ مەزمۇنى مۇنداق بولغان:«خوجىنىياز ھاجىم، ساۋۇت داموللام باشچىلىقىدىكى شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرىنى ئېلىپ ئاقسۇغا قايتسۇن، بىزنىڭ ياردىمىمىز شۇ يەردىن بولىدۇ. ئاندىن بىز جىمسازدا بەرگەن ۋەدىمىزگە ئەمەل قىلالايمىز.»

ئەركەشتامدىن قايتىش

تاشكەنتكە ئەۋەتكەن ۋەكىللىرىمىز ھەم خوجىنىياز ھاجى بىرلىكتە 1934- يىلى 4- ئاينىڭ 1- كۈنى سىمخانىدىن قايتتۇق. بىز ئوپالغا كەلگەن چېغىمىزدا، يۈسۈپجان قۇربېشى 3- ئاينىڭ 27- كۈنى ماجەنساڭنىڭ يېڭىسارغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى، ئەمىر نۇرمۇھەممەتنىڭ بەرداشلىق بېرەلمەي، دەرۋازىنى تاقاپ، سېپىلنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغانلىقىنى، شۇ ئارىلىقتا ماموت سىجاڭ بىلەن شامەنسۇر يېڭىسارغا كېلىپ، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىنى قورشۇۋېلىپ، ئۇلار بىلەن قاتتىق ئۇرۇشۇۋاتقاندا، شامەنسۇرغا ئوق تەگكەنلىكىنى، خوتەن ئەسكەرلىرى ئۇرۇشتىن توختاپ، ئۇنى كۈتۈرۈپ، ئۇرۇش

مەيداندىن چېكىنىپ چىققانلىقىنى، ساۋۇت داموللامنىڭ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ، كېچىلەپ ئوپالدىن يېڭىسارغا يۈرۈپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. ساۋۇت داموللام ئوپالغا ئەھۋال ئىگىلەش ئۈچۈن كەلگەنىكەن. بىزمۇ ئوپالدا توختىماي، يېڭىسارغا كەلسەك ئۇرۇش بولۇۋېتىپتۇ. خوجىنىياز ھاجى كېلىپلا مامۇت سىجاڭ بىلەن بىر سائەتتەك سۆزلەشكەندىن كېيىن (نېمە توغرىلىق سۆزلەشتى، ئۇنى بىلمىدۇق) شۇ كۈنى يەنى 4- ئاينىڭ 7- كۈنى يەنە يەكەنگە يۈرۈپ كەتتۇق. مامۇت سىجاڭمۇ يېڭىسار سېپىل ئىچىدىكى ئەمىر نۇرمۇھەممەتنى 500 ئەسكەر بىلەن قامالدا قالدۇرۇپ يەكەنگە قاراپ يولغا چىقتى.

بىز شۇ كۈنى يېڭىساردىن چىقىپ قىزىلدا قونۇپ، 8- ئاپرىل كۈنى كۆك راۋاتقا يېتىپ كەلدۇق.

خوجىنىياز ھاجىمنىڭ يەكەنگە كېلىشى، شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ئەزالىرىنىڭ نەزەربەند قىلىنىشى

بىز ئەركەشتامدىن ئوپال، يېڭىسارلارنى بېسىپ، كۆك راۋاتقا كەلگەندە، خوتەن- مەتىمىن ھەزرەتتىن ئالتۇن ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتكەن ئېلى ھاجى، كۈچالىق سادىق ھاجىلار شۇ يەردە ئىكەن. ئۇلار مەتىمىن ھەزرەتنىڭ 300 سەر ئالتۇن بەرگەنلىكىنى، يەنە تەييارلاپ بېرىمەن دېگەنلىكىنى، بۇ ئالتۇنلارنى ساۋۇت داموللامنىڭ خوجىنىياز ھاجىمغا ئۆزۈم بېرىمەن دەپ، ئېلىپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بۇنى ئاڭلاپ خوجىنىياز ھاجىم خاپا بولدى ھەم ساۋۇت داموللىنىڭ غەرىزى باشقا دەپ قاتتىق چېچىلىشقا باشلىدى. ۋەكىللەر:«داموللامنىڭ غەرىزى باشقا ئەمەس، مەتىمىن ھەزرەت ئالتۇننى بىزدىن يولغا سېلىۋېتىپ، ئارقىسىدىنلا ساۋۇت داموللىغا ھاجىم سوۋېتتىن قورالنى ئالالماپتۇ، شۇڭا ئالتۇننى ئېلىپ قويسىلا دەپ تاپىلاپتۇ، بەلكىم داموللام شۇ خەتكە ئاساسەن ئېلىپ قويغان بولۇشى مۇمكىن» دەپ چۈشەندۈرسىمۇ، ھاجىم ئۇنىمىدى. مەن ئارلىقتا گەپ قىستۇرۇپ:«داموللىنىڭ سىلىگە ئىخلاسى چوڭ، ھەرگىز سىلىدىن بىسۇراق ئىش قىلمايدۇ، بەتنىيەت ئادەم ئەمەس››دېۋىدىم، سەنلەر ‹‹(ئېلى ھاجىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) ھەممىڭ بىر ئاتۇشلۇق، گېپىڭ بىر.›› دەپ سۆزۈمنى كېسىۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ھەممىمىز شۈك بولۇپ قالدۇق.

ئەتىسى ھەممىمىز سائەت توققۇزلاردا كۆك راۋاتتىن يەكەنگە يۈرۈپ كەتتۇق.

خوجىنىياز ھاجىم يەكەنگە بارغان كۈنىلا ھۆكۈمەت مەھكىمىسىدە: «خوتەنلىك لومودىلار ھەممىڭ يېڭىسارغا بېرىپ ئۇرۇشقا قاتنىشىسەن» دەپ بۇيرۇق قىلدى. شۇ چاغدا يەكەندە قوراللىق- قورالسىز بولۇپ، 500 دەك ئەسكەر بار ئىكەن. بىرسى قالماي، ئاتلىق، پىيادە يۈرۈپ كەتتى (ئۇلار ئەمەلىيەتتە يېڭىسارغا بارماي قاغىلىققا چىقىپ كەتكەن.) ۋەكىللەر باشقا يەرگە ئورۇنلاشتى. مەن، خوجىنىياز ھاجىم ۋە نازىرلار بار ھەربىي ئۇرۇنغا كىرىشىمگە، بىرسى ھاجى ئەپەندىم! دەپ مېنى چاقىردى. قارىسام، زىرىپ قارى ھاجى ئىكەن، بېرىپ كۆرۈشتۈم، ئۇنى ھويلىدىكى بىر ئورۇندۇققا

ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. يېنىدا ئىككى ئەسكەر ئۆرە تۇرۇپتۇ. نېمە بولدى دەپ سورىسام، ئۇ:«خوجىنىياز ھاجىم بىزنى ھازىرلا (زىرىپ قارى ھاجى، شەمشىدىن داموللا، ئابلاخان، سۇلتان بەگ) نەزەربەند قىلىپ قويدى.›› دېدى.

ئۇ يەردىن ئىچكىرىكى قورۇغا- خوجىنىياز ھاجىمنىڭ قېشىغا كىرسەم، ئۇ:«ساۋۇت داموللام ھازىر مەن بىلەن كۆرۈشۈپ چىقىپ كەتتى. مىجەزى يوق ئىكەن، شۇڭا چىقىپ دەپ قويۇڭ، ئۆزىگە راسلانغان باغدا دەم ئالسۇن» دېدى ۋە ئېلى ھاجىمنىڭ قەيەردە قالغانلىقىنى سورىدى. مەن بار يېرىنى دەپ بەردىم. ئۇنىڭ ئالدىدىن چىقىپ (ساۋۇت داموللامنىڭ ئىشخانىسى خوجىنىياز ھاجىمنىڭ ئىشخانىسىغا ئۇدۇلمۇ- ئۇدۇل ئىكەن) داموللىنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ، ئۇنىڭغا خوجىنىياز ھاجىمنىڭ تاپشۇرۇقىنى يەتكۈزدۈم.

ساۋۇت داموللام ئەكەشتامدا بولغان سۆھبەتنى سورىدى. مەن ئەركەشتامدا ناچالنىك بىلەن بولغان سۆھبەتنى، تاشكەنتتىن كەلگەن ۋەكىللەرنىڭ ئېلىپ كەلگەن سۆزىنى (يۇقىرىدا ئېيتقانلارنى) قالدۇرماي سۆزلەپ بەردىم. ئاندىن: زىرىپ قارى ھاجى باشلىق تۆت نەپەر ھۆكۈمەت ئەزاسىنىڭ نەزەر بەند قىلىنغانلىقىدىن خەۋەرلىرى بارمۇ؟ دەپ سورىۋىدىم، ئۇ، خەۋرىم بار دېدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ساۋۇت داموللام مەيگە ئولتۇرۇپ، مىلەتچىنىڭ يايپتۇرۇپ (ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ)، ئۆزىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن ئۆزىگە راسلانغان باغقا چىقىپ كەتتى (20 دەك مۇھاپىزەتچى بار ئىدى).

ئەتىسى خوجىنىياز ھاجىم مىنى چاقىرتىپ:«سىز ساۋۇت داموللىغا ئېيتىڭ، بۈگۈن قاغىلىققا چىقىپ كەتسۇن، ئەتە مەن چىقىمەن» دېدى.

مامۇت سىجاڭنىڭ باش ۋەكىل (باش مىنىستىر) ساۋۇت داموللىنى قولغا ئېلىپ، شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنى ئاغدۇرۇشى

مامۇت سىجاڭ يېڭىسارىدا ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشماي، ئەمىر نۇرمۇھەممەتنى سېپىلنىڭ ئىچىدە قورشاۋدا قالدۇرۇپ، يەكەنگە بېرىپ، 4- ئاينىڭ 13- كۈنى 200 دەك ئەسكەرنى ساۋۇت داموللامنى تۇتۇپ كېلىشكە ئەۋەتىدۇ. ئۇلار بېرىپ، باغنى قورشىۋالىدۇ. بۇ چاغدا، ساۋۇت داموللىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرى ئۆگزىگە چىقىپ ئۇرۇشۇشقا تەييارلىنىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان داموللا مۇھاپىزەتچىلەرنى ئۇرۇشماسلىققا، قورالليرىنى تاپشۇرۇپ بېرىشكە كۆندۈرۈپ، ئۆزى كىيىم- كېچەكلىرىنى كىيىپ، تۇتقىلى كەلگەنلەرنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مامۇت سىجاڭ ئەۋەتكەن ئەسكەرلەر داموللامنى تۇتۇپ مامۇت سىجاڭنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىدۇ. مامۇت سىجاڭ ساۋۇت داموللام، زىرىپ قارى ھاجى ۋە سۇلتان بەگلەرنىڭ پۇتىغا كىشەن سالدۇرۇپ، ئۈچ مەيگە

ئولتۇرغۇزۇپ 10 ئەسكەر بىلەن قاغىلىققا يولغا سالىدۇ.

شۇ كۈنى مامۇت سىجاڭ خوتەنلىك مەتمىن ھەزرەتنىمۇ تۇتۇپ كېلىشكە 100ئەسكەر ئەۋەتكەن، لېكىن ئۇ بۇنى تۇيۇپ قالغانلىقتىن، خوتەنگە قېچىپ كېتىدۇ. مۇشۇنىڭ بىلەن شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ئاخىرلىشىدۇ. بۇ 1934- يىلى 4- ئاينىڭ 13- كۈنى ئىدى. شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى 1933- يىل 11- ئاينىڭ 10- كۈنى قۇرۇلۇپ، 1934- يىل 4- ئاينىڭ 13- كۈنى ئاخىرلاشتى. ئۇ، پەقەت ئالتە ئايلا ئۆمۈر كۆردى.

مەن شۇچاغدا پوسكامنىڭ ئىككىسۇ دېگەن يېرىدە ئىدىم. ساۋۇت داموللامنى مەپىلىك ئىكىسۇ بازىرىغا ئېلىپ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ بازارغا كۆرۈشكىلى كىرسەم، قاغىلىققا ئېلىپ كېتىپتۇ. ئۇلار قاغىلىققا بېرىپ ئىككى كۈن بولمايلا، مامۇت سىجاڭ خوجنىياز ھاجىمغا خەت يېزىپ، مەھبۇسلارنى مەكىتكە يۆتكەشنى ئېيتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوجنىياز ھاجىم ئۆزىنىڭ 200 دەك مۇھاپىزەتچى ئەسكىرىنى ئېلىپ، مەكىت ئارقىلىق ئاقسۇغا يولغا چىقىدۇ. ساۋۇت داموللام باشلىق مەھبۇسلارنى ئون ئەسكەر يالاپ ماڭىدۇ، خوجنىياز ھاجىم مامۇت سىجاڭ بىلەن مەكىتتە ئۇچرىشىدۇ. يېڭىساردىكى ئەمىر نۇرمۇھەممەت بىلەن ماجەنساڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشتىن ھېچكىمنىڭ كارى بولمايدۇ. ماجەنساڭ يېڭىسار سېپىلىنى پارتلىتىپ، ئەمىر نۇرمۇھەممەتنىڭ تىز پۈكمىگەن قورالىق- قورالسىز بولۇپ بەش- ئالتە يۈزدەك ئەسكىرىنى قىرىپ تاشلاپ، سىرتتا قېلىپ قالغان بىرقانچە يۈز خوتەنلىك قورالسىز ئەسكەرنى ئۆزىنىڭ ئەسكىرىگە قوشۇپ، 1500 چە ئەسكەر بىلەن مامۇت سىجاڭ ۋە خوجنىياز ھاجىمنى قوغلاپ يەكەنگە بارىدۇ. شۇ چاغدا باي ئاخۇن يەكەندە ھاكىم ئىدى. ئۇ، ماجەنساڭنىڭ مامۇت سىجاڭنى قوغلاپ يەكەنگە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، مىشا دېگەن يەرگە چۈشكۈن راسلاپ، شەھەرنىڭ باي- موللىلىرىدىن بولۇپ بىر قانچە يۈز كىشى بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىدۇ. (ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، باي ئاخۇن بىلەن ماجەنساڭنىڭ تونۇشلۇقى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ھاكىملىقىغا تەگمىگەن.) ماجەنساڭ مامۇت سىجاڭ، خوجنىياز ھاجىملارنىڭ يەكەندىن كەينىگە يېنىپ، مەكىتكە كېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ مەكىتكە بارىدۇ. بۇ يەردە ماجەنساڭ بىلەن خوجنىياز ھاجىم ئوتتۇرىسىدا خېلى قاتتىق جەڭ بولىدۇ. ئاخىرى خوجنىياز ھاجىم ماجەنساڭنىڭ ئەسكەرلىرىگە تەڭ كېلەلمەي، يەكەن دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىغا ئۆتۈپ ئاقسۇغا قاراپ يول ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى قوغلاشنى توختىتىپ، ئارقىسىغا قايتىدۇ.

شۇ نۆۋەتتە خوجنىياز ھاجىم ئاقسۇغا ساۋۇت داموللام، زىرىپ قارى ھاجىلارنىمۇ بىللە ئېلىپ كېلىدۇ.

يەكەندىن ئاقسۇغا كەلگۈچە بولغان ۋەقەلەر

ساۋۇت داموللام، زىرىپ قارى ھاجى، سۇلتان بېكلەر مەپىلىك مەكتىكە ئېلىپ كېلىنىۋاتقاندا، ماجەنساڭ ئەسكەرلىرى خوجنىياز ھاجىمنى قوغلاپ يېتىپ ئىككى ئوتتۇرىدا قاتتىق جەڭ بولىدۇ. بۇ چاغدا، ساۋۇت داموللىنى ئېلىپ ماڭغان ئەسكەرلەر مەپىنى تاشلاپ قېچىپ كېتىدۇ. شۇ يەردىكى دېھقانلار ساۋۇت داموللىنى كۆرۈپ قېلىپ ئۇنى مەپىدىن چۈشۈرۈپ، پۇتىدىكى كىشەننى چېقىپ تاشلاپ، ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ باقىدۇ. شۇ ئارىلىقتا سۇلتان بېك قېچىپ كېتىدۇ. پەقەت ساۋۇت داموللا بىلەن زىرىپ قارى ھاجى قېپقالىدۇ.

خوجنىياز ھاجىم شۇ ماڭغانچە مارالبېشىنىڭ شاقۇ دېگەن يېرىگە كەلگەندە ئاندىن كۆڭلى تىنىدۇ ۋە ساۋۇت داموللىنى يادىغا ئالىدۇ. سۈرۈشتۈرسە ھېچ كىشى بىلمەيدۇ. ئۇ قاتتىق چېچىلىپ ھەر تەرەپكە ئادەم چاپتۇرىدۇ. ئىزدىگۈچىلەر سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىرى مەكتىنىڭ ئېغىز دېگەن يېرىدىن تاپىدۇ.

مەن (قادىر ھاجى) ئىككىسۇدىن قاغىلىققا بارسام، خوجنىياز ھاجىملار، مەكتىكە كېتىپ قالغان ئىكەن. مەن ئىلگىرىكى نىشان بويىچە قاغىلىقتىن خوتەنگە قاراپ يولغا چىقتىم. قاغىلىقتىن تارتىپ خوتەنگىچە بولغان گۇما، قاراقاش، زاۋا قاتارلىق جايلارنىڭ ھەممىسىگە مەمتىمىن ھەزرەتنىڭ قورالىلىق- قورالسىز ئەسكەرلىرى توشۇپ كېتىپتۇ. (ئۇلار ماجەنساڭ ئەسكەرلىرىگە قارشى تويلانغانىكەن) ئادەمنىڭ كۆپلىكىدىن سارايلارمۇ توشۇپ كېتىپتۇ. ئىلاجى بولماي، قۇربان ھاجى دېگەن بىر كىشىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن خوتەننىڭ بىر يېزىسىغا بېرىپ ئورۇنلاشتىم. بىز ئىككى ئەسكەر قوشۇلۇپ ئوندەك ئادەم ئىدۇق. ئەتىسى قۇربان ھاجى خوتەننىڭ ۋالىيسى مەھەممەتنىياز ئەلەمنىڭ قېشىغا باشلاپ باردى. ۋالىي مەندىن قەشقەر، يېڭىسار، يەكەنلەرنىڭ ئەھۋالىنى سورىدى، مەن قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم. ئۇ كىشى ساۋۇت داموللام ھەققىدە خوجنىياز ھاجىمدىن رەنجىدى. 3- كۈنى مېنى مەمتىمىن ھەزرەت قوبۇل قىلدى. ئۇ ئادەمنىڭ ھەممە ئىشلاردىن خەۋىرى بار ئىكەن. مەندىن بەزى نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرگەندىن كېيىن مۇنداق دېدى:«ساۋۇت داموللام خوجنىياز ھاجىمغا قارشىلىق بىلدۈرۈشى ياكى خوتەنگە كېلىشى كېرەك ئىدى. ئەگەر خوجنىياز ھاجىم، ماموت سىجاڭ، ساۋۇت داموللىلار بىرلىكتە خوتەنگە كەلگەن بولسا، بىز ماجۇڭيىڭنىڭ ئەسكەرلىرىگە تاقابىل تۇرالايتتۇق».

ماخۇسەننىڭ خوتەنگە بېسىپ كېلىشى

خوجنىياز ھاجىم بىلەن ماموت سىجاڭ يەكەندىن چېكىنىپ مەكىت ئارقىلىق ئاقسۇغا كەتكەندىن كېيىن ماخۇسەن ماجۇڭيىڭنىڭ ھەممە قوشۇنلىرىغا سىجاڭ بولۇپ خوتەنگە قاراپ ماڭىدۇ. يەكەن، پوسكام، قاغىلىقلارنى ئېلىپ گۇمىغا كەلگەندە مەمتىمىن ھەزرەتنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن بىر كۈندەك قاتتىق ئۇرۇش قىلىدۇ. خوتەن قوشۇنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىدا قورال بولمىغانلىقى، قورال بولسىمۇ ناچار

قورال بولغانلىقى ئۈچۈن، چېكىنىپ زاۋۇغا قايتىدۇ. بۇ 1934- يىلى 5- ئاينىڭ ئاياغلىرى ئىدى. ئۇلار زاۋۇدىكى ئەسكەرلەر بىلەن بىرلىشىپ، ماخۇسەننىڭ ئەسكەرلىرىگە قارشى ئىككى كېچە-كۈندۈز قاتتىق ئۇرۇشىدۇ. ئاخىرى بولالماي خوتەنگە چېكىنىدۇ. ماخۇسەن خوتەن ئەتراپىغا بېسىپ كېلىدۇ.

بۇ چاغدا مەمتىمىن ھەزرەت ئۆز ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئېلىپ ھىندىستانغا قېچىپ كېتىش تەييارلىقىنى كۆرۈۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن خوتەن مۇداپىئەسىز قالغان ئىدى. ماخۇسەن ئەسكەرلىرى خوتەن شەھىرىگە يېقىنلاشقاندا، خوتەن ۋالىيسى مەھەممەتنىياز ئەلەم شەھەرنىڭ موللا، يۇرت كاتتىلىرىنى ئېلىپ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئۇلارنى شەھەرگە باشلاپ كىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوتەن ماخۇسەننىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتىدۇ.

مەن (قادىر ھاجى) مەمتىمىن ھەزرەتنىن كېيىن يۇرۇتقاش ئاكتىلىق دېگەن يۇرت بىلەن يۇرۇپ ئىسلام ئاۋاتقا بېرىپ، ئۇ يەردىن خوتەن دەرياسىنى بويلاپ مېڭىپ، ئون كۈن بولغاندا، ئاقسۇ ئاۋاتنىڭ غورو چۆل دېگەن يېرىگە يېتىپ كەلدىم. شۇ چاغدا ئاقسۇ ئاۋاتتا 6- شى (شېڭ شىسەي ماموت سىجاڭنىڭ شىسنى 6- شى قىلىپ ئۆزگەرتىپ، ماموت مۇھىتنى سىجاڭلىققا تەيىنلىگەنىكەن) 1- تۇەننىڭ تۇەنجاڭى سەمەت ھاجى بار ئىكەن. ماموت سىجاڭنىڭ يېڭىدىن بەلگىلىگەن خىزمەت ئورنى قەشقەردە بولغانلىقتىن، قەشقەرگە كېتىپ قاپتۇ. مەن غورو چۆلدا ئىككى كۈن تۇرۇپ، ئاقسۇ ئاسۇققا باردىم، 3- كۈنى خوجىنىياز ھاجى بىلەن كۆرۈشتۈم. خوجىنىياز ھاجى ماڭا مېنى شېڭ شىسەي شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە بەلگىلەپ ئۇرۇمچىگە چاقىرتىپتۇ دەپ سۆزلەپ بەردى.

ماجۇڭيىڭنىڭ سوۋېتقا كېتىشى

1934- يىلى ماجۇڭيىڭ شېڭ شىسەي تەرىپىدىن ئۇرۇمچى ئەتراپىدىكى ئۇرۇشتا يېڭىلگەندىن كېيىن جەنۇبقا سۈرۈلۈپ، بىر تەرەپتىن، شېڭ شىسەي بىلەن يەنە بىر تەرەپتىن، خوجىنىياز ھاجى بىلەن ئۇرۇشۇپ، 5- ئاينىڭ باشلىرىدا قەشقەرگە يېتىپ كەلدى. قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن ئۇ پەقەت چىقىش يولى تاپالماي، (ئۇ ئەسكەرلىرى بىلەن يا ئارقىغا قايتالماي، ياكى باشقا ياققا چىقىپ كېتەلمەي) مادوتەي ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەشقەردىكى كونسۇلى بىلەن ئالاقىلىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا بارىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن شېڭ شىسەي ماجۇڭيىڭ ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى قوغلاشنى مارالبېشىدا توختاتتى. شۇنداق قىلىپ 1934- يىلى 7- ئاينىڭ باشلىرىدا ماجۇڭيىڭ 200 چە ئەسكىرى بىلەن قەشقەردىن ئەركەشتام ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى ماخۇسەن باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەرنىڭ خوتەندە تۇرۇشىغا

رۇخسەت قىلىندى.

ماھمۇت سىجاڭنىڭ 2- قېتىم قەشقەرگە كېلىشى

خوجىنىياز ھاجى بىلەن ماھمۇت سىجاڭلار يەكەندىن تارىم ياقىلاپ مېڭىپ ئاقسۇغا كەلگەندىن كېيىن، ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى خوجىنىياز ھاجىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە، ماھمۇت سىجاڭنى جەنۇبىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىڭى، قۇشۇمچە 6- شىنىڭ سىجاڭلىقىغا بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن خوجىنىياز ھاجىم ئۈرۈمچىگە قاراپ ماڭىدۇ. ماھمۇت سىجاڭ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ 1934- يىلى 7- ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قەشقەرگە كېلىپ ئەسلى ئورنى يۇمىلاق شەھەر كۆلبېشىغا ئورۇنلىشىدۇ. بۇ چاغدا ماجۇڭيىڭنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى ماخۇسەن باشچىلىقىدا خوتەنگە كېتىدۇ. پوسكام ناھىيىسى ئوتتۇرىدىكى چېگرا بۇلۇپ بېكىتىلىدۇ. ماشاۋۇ قەشقەرگە قايتىدىن ۋلىي بۇلۇپ بەلگىلىنىدۇ.

ماھمۇت سىجاڭنىڭ چەتئەلگە قېچىشى

ماھمۇت سىجاڭ شىسى (دىۋىزىيە) 1934- يىلى 7- ئايلاردا شىڭ شىسەيىنىڭ 6- شىسىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن رىبالكىن دېگەن بىر ساقاللىق روس مەسلىھەتچى تەرىقىسىدە قويۇلدى. رىبالكىن دېگەن ئادەم نامدا مەسلىھەتچى بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە 6- شىنىڭ ھەربىي، سىياسى ھوقۇقىنى ئۆز قولىدا تۇتقاندىن تاشقىرى، قەشقەر گۇڭئەنجۈنىڭ ئىشىنىمۇ ئۆز قولىدا تۇتاتتى. شۇڭلاشقا، ماھمۇت سىجاڭنىڭ سىرتتا كىملەر بىلەن باردى- كەلدىسى بار؟ ئۇنىڭ يېنىغا كىملەر كىرىپ- چىقىدۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى رازۋېد قىلىپ تۇراتتى. قەشقەر گۇڭئەنجۈنىڭ باشلىقى قادىر ھاجى، گۇڭئەنجۈ ساقچى ئەترەت باشلىقى ئىسھاق بەگلەرمۇ رىبالكىننىڭ يوليورۇقى بويىچە ئىش قىلاتتى.

1934- يىلى 11- ئايلاردا ماھمۇت سىجاڭنىڭ قول ئاستىدىكى يېقىن كىشىلەر ۋە تۇغقانلاردىن قۇربان سەئىدى، قۇربانىنىياز، ئابلا ئەپەندى دېگەنلەرنى تاشكەنتكە ئوقۇشقا ئەۋەتتى. ئۇلار بىر يىل ئوقۇپ 1935- يىلى 10- ئايدا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن قۇربان سەئىدى 6- شىنىڭ سەنمۇجاڭلىقىغا، قۇربانىنىياز 2- تۇەننىڭ تۇەنجاڭلىقىغا، ئابلا ئەپەندى 4- تۇەننىڭ تۇەنجاڭلىقىغا تەيىنلەندى. قۇربان سەئىدى قىسقا كۇرۇس ئېچىپ لىيەندىن يۇقىرى ئوفىتسىرلارنى تەربىيىلەشكە باشلىدى. يەنە بىر تەرەپتىن شىڭ شىسەي سەمەت ھاجى، غوپۇر تۇەنجاڭ قاتارلىق ئون نەچچە كىشىنى ئۈرۈمچىگە چاقىرتىپ بىر مەزگىل شىڭدۇ بەن نامىدىكى كۇرستا ئوقۇتۇپ ھەربىي، سىياسى جەھەتتىن تەربىيىلىدى، نەتىجىدە تاشكەنت ۋە ئۈرۈمچىگە بېرىپ ئوقۇپ كەلگەنلەردە ئىدىيە جەھەتتە مەلۇم

ئۆزگىرىش بولدى. 6- شىنىڭ ھەربىي، سىياسى ھوقۇقى ئاشۇ كىشىلەرنىڭ قولىدا بولغانلىقتىن، ماموت سىجاڭ ئىلگىرىكىدەك ئەركىن بولالمىدى. شېڭ شىسەيمۇ ئۇنى كۆپ قېتىم ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلدى. يۇقىرىقى بىر قاتار ئىشلار ماموت سىجاڭنىڭ چەتكە قېقىلىشىغا تۈرتكە بولدى. شۇنىڭ بىلەن ماموت سىجاڭ چەتكە قېقىلىشتىن بىر- ئىككى ئاي ئىلگىرى ئوۋغا چىقىشنى باھانە قىلىپ، قېچىشنىڭ تەييارلىقىغا چۈشتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، شەھەر كاتتىلىرىنى، ئوقۇغۇچىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئۈرۈمچىگە بارماسلىق ئۈستىدە نامايىش قىلدۇرۇپ، ئابدۇغۇپۇر ھاجى شاپتۇل سۇيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈپ تاشلاندى (ئابدۇغۇپۇر ھاجى شاپتۇل شېڭ شىسەينىڭ يېنىغا ئۈرۈمچىگە بېرىپ كەلگەندىن كېيىن بىر يىغىندا:«مۇندىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ. ئەگەر كېلىدىغان بولسا، شېڭ دۇبەن جانابلىرى كەلگەن بولاتتى» دەپ سۆزلىگەن) ئۇنىڭ قاتىلى تېپىلمىدى، بۇنىڭدىن شېڭ شىسەي قاتتىق گۇمانلىنىپ، ماموت سىجاڭغا بىۋاستە چېقىلالماي، ئۇنىڭ يېقىن كىشىلىرىدىن ئابدىراخمان ھاجى، ئەمەت قۇل ھاجىلارنى گۇڭئەنجۇ ئارقىلىق قولغا ئېلىپ ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كەتتى. بۇ بىر قاتار ئىشلار ماموت سىجاڭنىڭ قېچىشنى تېخىمۇ تېزلەتتى. مۇشۇنداق بىر پەيتتە، ماموت سىجاڭ ئۆزىنىڭ ئىشەنچلىك ئادىمى سەمەت ھاجى تۇەنجاڭغا:«ھازىر شېڭ دۇبەن بىزنىڭ دېۋىزىيىنى (ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنى) ئۆتكۈزۈۋېلىشقا تەييارلىنىۋاتىدۇ.شۇڭا بىز ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئۈرۈمچىگە قارشى ھەرىكەتلەنسەك قانداق؟» دەپ مەسلىھەت سالىدۇ. سەمەت ھاجى«ئويلىنىپ باقاي» دەيدۇ. سەمەت ھاجى ماموت سىجاڭنىڭ يېنىدىن چىقىپ، بۇ گەپنى ئۆزىنىڭ يېقىن بىر لىيەنجاڭغا ئېيتىدۇ ھەمدە «بىز نۇرغۇن ئىنقىلاب قىلىپ جاپا چەكتۇق، ئەمدى سىم كارىۋاتتا ئىگە بولۇپ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرەرمىزمىكىن دېسەك، سىجاڭ يەنە ئىنقىلاب قىلىشنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ» دەيدۇ. بۇ گەپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا سىجاڭنىڭ قۇلىقىغا يېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بۇ گەپنىڭ پاش بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، سەمەت ھاجىنى قولغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا باشقا بىر جىنايەتنى ئارتىپ، شېڭ شىسەيگە مەلۇم قىلىدۇ. (شۇ چاغدا، سەمەت ھاجى ماموت سىجاڭغا سۇيىقەست قىلغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغان دېگەن گەپ تارقالغانىدى. بۇ ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس ئىدى.) شۇ ئارىلىقتا يەنى 1934- يىلى 1- ئايدا شېڭ شىسەي ماموت سىجاڭنى ئۈرۈمچىگە يەنە چاقىرتىدۇ. سىجاڭ تۈرلۈك يوللار بىلەن رەت قىلىدۇ. ئاخىرى بولماي، ئۇ ئۈرۈمچىگە بېرىشقا تەييارلىنىۋاتىمەن دەپ ھەر ھەپتىدە ئوۋغا چىقىپ قېچىشنىڭ تەييارلىقىنى كۆرۈۋېرىدۇ. بۇ ۋاقىتتا، 6- شىدىن ئۈرۈمچىگە ئوقۇشقا كەتكەن تۇەنجاڭ، لىيەنجاڭلار قايتىپ كېلىدۇ. ئۇلار شېڭ دۇبەننىڭ ماموت سىجاڭغا يوللىغان سالىمىنى يەتكۈزۈش بىلەن بىللە، ئۇنى ئۈرۈمچىگە بېرىپ كېلىشكە دەۋەت قىلىدۇ. ماموت سىجاڭ ئۇلارغا ئۈرۈمچىگە بارىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. شۇ پەيتتە ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خىزمەت ئورۇنلىرىغا قايتىش ھەققىدە سىجاڭغا ئىلتىماس سۇنىدۇ. ماموت سىجاڭ ئۇلارنىڭ، بولۇپمۇ غوپۇر تۇەنجاڭنىڭ ئوقۇشقا بېرىش بىلەنلا ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىنى سىزىپ ئۆز ئورنىغا قايتىپ خىزمەت ئىشلىشىگە يول قويماي، «ھازىرچە

دەم ئېلىپ تۇرۇڭلار» دەپ ئۇلارنى دەم ئېلىشقا دەۋەت قىلىدۇ. مامۇت سىجاڭ بۇ كىشىلەرگە قىسمىنى تۇتقۇزماي تۇرۇپ، چەتئەلگە قېچىپ كېتىشنىڭ كويىدا بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئىككى ھەپتە ئۇۋغا چىقىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئۈچىنچى ھەپتىسى رەسمىي قېچىشقا تەييارلىق كۆرىدۇ. شۇ كۈنى ئۇ، ئاكىسى موسۇل ھاجى، توختى ھاجى باشلىق بىر تۈركۈم كىشىنى يېڭىسارغا يولغا سالىدۇ. ئارقىدىن، سىلىگبۇدا بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئىشلەيدىغان ئۆزىنىڭ رەقىبلىرىدىن بىرى بولغان ئىدارىسىنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي ئوۋغا چىقمىز دەپ، بىللە ئېلىپ ماڭىدۇ. ئۇ، ئەتىگەن سائەت سەككىزلەردە شىبۇدىن يولغا چىقىپ ساۋخۇغا بارغاندا، ئىدرىسنىڭ يان قورالىنى ئېلىۋېلىپ باغلاپ، ئىككى ئەسكەر بىلەن ئالدىن يېڭىسارغا يولغا سالىدۇ. (ئىدرىس رۇسچە بىلەتتى ھەم سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئالاقە قىلىپ تۇراتتى.) ئارقىدىن ئۆزى يېرىم كېچىدە يېڭىسارغا يېتىپ بېرىپ، 3- تۆەنگە چۈشىدۇ. 3- تۆەندە ئۆزىنىڭ ئىشەنچىلىك ئادەملىرىدىن ئىسمايىل ئاخۇن، مايىت ئاخۇنلار بار ئىدى. مامۇت سىجاڭ بۇ يەردە ئەسكەرلەرنى جەڭگىۋار ھالەتتە تۇرغۇزۇپ، 1- لىيەنىڭ لىيەنجاڭى ئابدۇنىيازنى بىر لىيەن ئەسكەر بىلەن يېڭىشەھەردىن چىقىپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان ئەسكەرلەرنى توسۇش ئۈچۈن ياپچانغا ئەۋەتىدۇ. ئارقىدىن مۇئاۋىن تۆەنجاڭ ئىسمايىل ئاخۇن لىيەنجاڭنى كىچىك ئاخۇن بىلەن بوغالتىر ئابلىمىتنى تۇتۇپ كېلىشكە بۇيرۇپ، يېڭىسار باجخانىدىكى پۇلنىڭ ھەممىسىنى ئالدۇرۇپ ئېلىپ كېتىدۇ. قىزىلغا بارغاندا مامۇت سىجاڭ ئىدرىسنى ئېتىپ تاشلاپ، تاشقا باستۇرۇپ قويۇپ، كۆك راۋاتقا قاراپ ماڭىدۇ. 6- شىنىڭ 4- تۆەنى يەكەندە بولۇپ، ئۇنىڭ مۇئاۋىن تۆەنجاڭى بوساق نىيازنى مامۇت سىجاڭ قەشقەردىن بىرگە ئالغاچ كەلگەنىدى. ئۇنىڭغا 4- تۆەنىنىڭ تۆەنجاڭى سايىم، بوغالتىرى ھېكىمجان، يەكەن ھاكىمى ئەخمەتجان (ئەخمەتجان تاشكەنت ئۇيغۇرلىرىدىن ئىدى) لارنى ئۆلتۈرۈشنى بۇيرۇپ، بانكىدىكى پۇلنىڭ ھەممىسنى ئېلىپ 4- تۆەنىنى باشلاپ كاچۇڭغا بېرىشنى بۇيرۇق قىلىدۇ. بوساق نىياز يەكەنگە كىرىپ سىجاڭنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنداپ كاچۇڭغا بارسا، سىجاڭ كاچۇڭدا تۇرماي يەكەن دەرياسىدىن ئۆتۈپ، تاغ بويلاپ مېڭىپ، قاغىلىقنىڭ كۆكيارىدىن لاداخقا يۈرۈپ كېتىپتۇ، ئۆزى بىلەن بىرگە كەلگەن ئەسكەرلەرگە:«سىلەر قايتىپ كېتىڭلار، سىلەرگە ھېچ گەپ يوق، شېڭ دۇبەننىڭ يامان كۆرگەن ئادىمى مەن، مەن چىقىپ كەتسەم، ھەممە غەۋغا بېسىقىدۇ» دەيدۇ- دە، ھىندىستانغا كېتىدۇ.

مامۇت سىجاڭ بىلەن كۆكيارغا بارغان ئەسكەرلەر قايتىپ، كاچۇڭغا كېلىپ، بوساق نىيازنىڭ ئەسكەرلىرىگە قوشۇلىدۇ.

مامۇت سىجاڭ قەشقەردىن ئايرىلىش ئالدىدا 2- تۆەنىنىڭ مۇئاۋىن تۆەنجاڭى ياقۇپقا: تۆەنجاڭ قۇربان نىيازنى ئۆلتۈرۈپ، تۆەنىنى باشلاپ ئۆزىنىڭ ئارقىسىدىن يېڭىسارغا بېرىشنى بۇيرۇغان. بۇيرۇققا ئاساسەن تۆەنجاڭ ياقۇپ، قۇربان نىياز تۆەنجاڭنى ئاتىدۇ. لېكىن ئوق ئۇنىڭ پۇتىغا تېگىپ يارىلىنىدۇ. ئابدۇنىياز يېڭىشەھەردىن چىقىدىغان ئەسكەرلەرنى توسۇش ئۈچۈن ياپچانغا بارسا،

كىچىك ئاخۇننىڭ يېڭىشەھەرگە يوللىغان خېتى قولىغا چۈشىدۇ. ئۇ، بۇ خەتنى دەرھال يېڭىسارغا ئەۋەتىدۇ. لېكىن بۇ چاغدا، مامۇت سىجاڭ كېتىپ قالغان. ئابدۇنىياز ياپچاندا ئىككى كۈن تۇرۇپ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ يېڭىسارغا قايتىدۇ.

قەشقەردە خىزمەتتە خاتالىشىپ تۈرمىگە كىرىپ قالغان مۆيدىن تەنفۇ (مۇئاۋىن تۇەنجاڭ مۆيدىن) يېڭىساردا تۈرمىدە ئىدى. ئابدۇنىياز ئۇنى تۈرمىدىن بوشىتىپ، سىجاڭنىڭ كەينىدىن كاچۇڭغا ئەۋەتىدۇ. ئۇ كاچۇڭغا كەلگەندە، پۈتۈن ئەسكەرلەر ئۇ يەرگە توپلانغانىدى. مۆيدىن تەنفۇ كاچۇڭدا تۇرۇۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ئوفىتسېرلىرىنى يىغىپ، مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا سىجاڭلىققا بىرەيلەننى سايلاشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. نەتىجىدە مۆيدىن تەنفۇنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن ئابدۇنىياز سىجاڭلىققا سايلىنىدۇ.

يۈسۈپجان قۇر بېشى بىلەن سېتىۋالدىجاننىڭ ئاقىۋىتى

يۈسۈپجان قۇر بېشى يۈزۈردىكى يەكەن ۋەقەسىدىن كېيىن تاغارما، بۇلۇڭكۆل، بوستان تېرەك ئەتراپلىرىدا ئەسكەرلىرى بىلەن ئايلىنىپ يۈرۈپ، ماخۇسەن قەشقەر يېڭىشەھەردىن خوتەنگە يۆتكەلگەندە يېڭىسار ئەتراپىغا كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىر قانچە قېتىم توسۇپ ئۇرۇش قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا يېڭىلىپ، تاشقورغاننىڭ تاغارما دېگەن يېرىگە ئورۇنلىشىدۇ. مامۇت سىجاڭ ئاقسۇدىن قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن ئۇلار ئەسكەرلىرى بىلەن مامۇت سىجاڭغا تەۋە بولۇپ شەھەرگە قايتىپ كىرىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەي رىبالكىننىڭ كۆرسىتىشى بويىچە مامۇت سىجاڭ يۈسۈپجاننى مارالبېشىدا تۇرۇشقا بۇيرۇيدۇ، بۇ چاغدا مارالبېشىدا سوۋېت ئىنتىپاقىنىڭ «ئالتايسكى» دەپ ئاتالغان روس قوشۇنى بار ئىدى، ئۇ بېرىپ شۇنىڭ ئىختىيارىدا بولىدۇ. شۇ ئارىلىقتا مامۇت سىجاڭنىڭ ئوسمان ئېلىنى ئەسكەرلىرى بىلەن قۇرالسىزلاندۇرۇپ، قولىغا ئالغانلىقىنى ئاڭلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن يۈسۈپجان ۋەھىمىگە چۈشۈپ بىر كېچىدىلا ئىككى ئەسكىرى بىلەن مارالبېشىدىن يەكەن تەرەپكە قاچىدۇ، مەكىتكە كېلىپ بىر دېھقاننىڭ ئۆيىدە قونغاندا شۇ كېچىسى ئۆلتۈرۈلىدۇ، كىمنىڭ ئۆلتۈرگەنلىكى ئېنىق ئەمەس، كېيىنكى ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ئۇنىڭ يېنىدا بىر قىسىم ئالتۇن، كۈمۈش بولۇپ ئۇنى ئۆزىنىڭ ئەسكەرلىرى ئۆلتۈرۈپ تاشلىغان دېيىشىدۇ.

سېتىۋالدىجان

سېتىۋالدىجان خوتەندە شامەنسۇرغا قارشى ئۇرۇشقا قاتنىشىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن خىزمەتتىن بوشاپ قەشقەر شەھرىدە بىكارچى بولۇپ قالغان، 1934- يىلى 2- ئايدا تاشقورغان ئارقىلىق

ھىندىستانغا چىقىپ كەتكەن. كېيىن ئاڭلىشىمىزچە ئۇ ھىندىستاننىڭ گىلگىتكە بارغاندا، گىلگىتنىڭ يەرلىك ھۆكۈمىتى ئۇنى قولغا ئېلىپ قەشقەر ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقورغاندىكى قاراۋۇللۇق ئورنىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن (بۇ چاغ شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنى تىكلەنگەن چاغ ئىدى)، 35- يىلىنىڭ باشلىرىدا لىۋ سىلىڭ تەرىپىدىن يىڭشەھەردە ئۆلتۈرۈلگەن.

ئوسمان ئېلىنىڭ ئاقىۋىتى

ئوسمان سىجاڭ شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى تەرىپىدىن 1933- يىلىنىڭ ئاخىرىدا يەكەندە نەزەربەند قىلىنىدۇ.

1934- يىلى 4- ئايدا مامۇت سىجاڭ تەرىپىدىن يەكەندە شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى تارقىتىلىپ، ھۆكۈمەت ئەزالىرى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئوسمان نەزەربەنتتىن بوشاپ ئۆزىنىڭ يۇرتى ئۆلۈغچاتنىڭ قىزىلئويغا قايتىپ كېتىدۇ، بۇ چاغدا شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت مۇداپىئە نازىرى ئۆراز بېك مەلۇم سەۋەب بىلەن ئۆلۈپ ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى تارقاپ كەتكەن چاغ ئىدى، ئۇ كىلىپلا تاغدا تارقاپ كەتكەن قىرغىز ئەسكەرلىرىنى يىغىپ ئۇلارنىڭ سانىنى 500 گە يەتكۈزىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان مامۇت سىجاڭ رىبالكىننىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئۇنى ئەسكەرلىرى بىلەن شەھەرگە كىرىپ ئۆزى بىلەن بىرگە تۇرۇشقا خەت چىقىرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ شەھەرگە قايتىپ كىرىدۇ. ئوسمان ئېلى شۇنىڭدىن ئېتىبارەن تىنجىپ مامۇت سىجاڭنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش كۆرۈپ بىر مەزگىل خاتىرجەم بولۇپ قالىدۇ، مانا شۇنداق بىر پەيتتە رىبالكىن مامۇت سىجاڭ ئارقىلىق ئوسمان ئېلىنى سىجاڭنىڭ ئىشخانىسىغا چاقىرىپ كىلىپ (ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان) شۇ يەردە قولغا ئالىدۇ. ئۇنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىمۇ قورالسىزلاندۇرۇلىدۇ، ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ھەممىسى قورالسىزلاندۇرۇپ ئائىلىسىگە قايتۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوسمان ئېلى پۈتۈنلەي تۈگىشىدۇ.

ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ئوسمان ئېلى بىر قانچە يىلدىن كېيىن ئۈرۈمچىدە شىڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىدە ئۆلگەن.

ئابدۇنىيازنىڭ يەكەنگە كىرىشى

مامۇت سىجاڭ ھىندىستانغا چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئابدۇنىياز كاچۈڭدا توپلانغان ئەسكەرلەر تەرىپىدىن سىجاڭلىققا سايلىنىدۇ، ئاندىن ئۇ ئەسكەرلەرنى قايتا تەشكىللەپ ئۇلارنىڭ ئاۋالقى تۇەنجاڭلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن لىيەنجاڭلارنى تۇەنجاڭلىققا ئۆستۈرۈپ كاچۈڭدىكى 1000 دىن ئوشۇق ئەسكەرنى تۆت تۇەنگە بۆلۈپ، 1937- يىل 4- ئاينىڭ 12- كۈنى يەكەنگە كىرىپ ئورۇنلىشىدۇ. بۇ تۆت تۇەننىڭ، ئەسكەرلىرى ئاساسەن يېڭىساردىكى 3- تۇەننىڭ يەكەندىكى 4-

تۆەنىنىڭ، ئازراق بىر قىسمى قەشقەردىكى 1-، 2- تۆەنىنىڭ ئەسكەرلىرى ئىدى.
يېڭىسار تۆەنىنىڭ فۇتۆەنجاڭى ئىسمايىل ئاخۇن مامۇت سىجاڭنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە يېڭىساردىكى ئىشلارنى تۈگىتىپ 50 نەپچە كىشى بىلەن قاغىلىقنىڭ كۆكيارغا كەلسە سىجاڭ ئاللىقاچان چېگرىدىن ئۆتۈپ كەتكەنىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئەسكەرلىرى بىلەن بىرلىكتە بۇ يەردە قونىدۇ، شۇ كېچىسى قاغىلىقتا تۇرۇشلۇق ماخۇسەننىڭ ئەسكەرلىرى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ 200 دەك ئەسكەر چىقىرىپ ئۇلارنى قورشىۋېلىپ ئۇلارغا ماخۇسەننىڭ قاغىلىققا كەلگەنلىكىنى، مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا ئابدۇنىياز سىجاڭ بولغانلىقىنى، قورال تاپشۇرسا ئابدۇنىيازغا ئۆتكۈزۈپ بېلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىسمايىل قوراللىرىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، قاغىلىقتا ماخۇسەننىڭ ئالدىغا كېلىدۇ، ماخۇسەن فۇ تۆەنجاڭ ئىسمايىل بىلەن كامال لىيەنجاڭنى قوبۇل قىلىپ ئۇلارغا: سىلەرنى ھازىر ئەسكەرلىرىڭلار بىلەن يەكەنگە يەتكۈزۈپ بېرىمەن (ئۇ چاغدا قاغىلىقمۇ خوتەنگە يەنى ماخۇسەنگە قارايتتى، قاغىلىقنىڭ بۇ تەرىپى قەشقەرگە قارايتتى) ئابدۇنىياز سىجاڭغا ئېيتىڭلار، مەن خوتەندىن مامۇت سىجاڭ بىلەن كۆرۈشۈپ شېڭ شىسەيگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا مەسلىھەتلەشكىلى كېلىۋېدىم. مامۇت سىجاڭ كېتىپ قاپتۇ. ئەگەر ئابدۇنىياز سىجاڭ قوبۇل قىلسا بىز ئىتتىپاقلىشىپ شېڭ شىسەيگە قارشى ئۇرۇش قىلساق، دەيدۇ ھەم ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى قوللىرىغا قايتۇرۇپ بېرىپ ئەپۇ سوراپ ئىككىسۇ دېگەن يەرگىچە ئۇزىتىپ قويىدۇ.
ئىسمايىل يەكەنگە كەلگەندىن كېيىن ئابدۇنىياز بىلەن كۆرۈشۈپ ماخۇسەننىڭ پىكرىنى يەتكۈزىدۇ. ئابدۇنىياز ئويلىنىپ باقايلى دەيدۇ ھەمدە ئىسمايىلنى ئۆزىگە مۇشاۋىر قىلىپ بەلگىلەيدۇ. كامال لىيەنجاڭنى تۆەنجاڭلىققا ئۆستۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى لىيەنلەرگە تارقىتىۋېتىدۇ، كىچىك ئاخۇن مامۇت سىجاڭدىن قېچىپ قاغىلىققا چىقىۋالغانىكەن، ئۇنى بۇ قېتىم قايتۇرۇپ ئەكىلىپ نەزەربەند قىلىپ قويىدۇ، شۇ ۋاقىتتا ئابدۇنىيازغا يەكەن (شۇ چاغدا يەكەن ئىككى ناھىيە ئىدى)، پوسكام، مەكىت بولۇپ تۆت ناھىيە قارايدىغان بولىدۇ.
ئابدۇنىياز سىجاڭ بۇلۇپ يەكەندە تۇرغاندىن كېيىن لىۋ سىلىڭ ئابدۇنىيازغا ئىككى ۋەكىل ئەۋەتىدۇ (بۇلار ئاتۇشلۇق كېرىم ھاجى بىلەن تۇسەنگۈسىنىڭ مۇدىرى ئابدىكىرىمخان). ئۇلار مامۇت سىجاڭنىڭ نېمە بولغانلىقىنى، قەيەرگە كەتكەنلىكىنى، بۇ ھەقتە ئابدۇنىيازنىڭ قەشقەرگە ۋەكىل ئەۋەتىپ بۇ ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈشنى ئېيتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئابدۇنىياز سىجاڭ يەكەندىن مېنى (قادىر ھاجى)، مولللاردىن ئابدۇللا دامولللامنى قەشقەرگە ۋەكىل بولۇپ بېرىشقا تەيىنلىدى، بۇ چاغدا مەن: قەشقەرگە بارمسام بولاتتى، چۈنكى قەشقەر گۇڭئەنجۇ مېنى رازۋېتكا قىلىۋاتىدۇ. بۇ قېتىم بارسام مېنى تۇتۇپ قېلىشى مۇمكىن دەپ ئۆزرەمنى ئېيتسام ئۇنىمىدى، «ئۇنداق بولىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا، بىز ئۇرۇش بىلەن قايتۇرۇۋالىمىز» دېدى، شۇنىڭ بىلەن نائىلاج يۈرۈپ كەتتىم. ئابدۇنىياز لۇسىلىڭغا، سوۋېت كونسۇلىغا خەت يېزىپ بەردى. لىۋسىلىڭغا يازغان خەتتە

مامۇت سىجاڭنىڭ چىقىپ كېتىش جەريانلىرى چۈشەندۈرۈلۈپ، مۇنۇ ئۈچ تەلەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان:

(1) 6- شىنى يەكەندە تۇرۇشقا تەستىقلىسا؛

(2) 6- شىنىڭ تەمىناتى ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بېرىلسە؛

(3) ئابدۇنىياز 6- شىنىڭ سىجاڭلىقىغا بەلگىلەپ بېرىلسە؛

ئەگەر يۇقۇرىدىكى تەلەپ ئورۇندالسا ھۆكۈمەتنىڭ قانداق بۇيرۇقى بولسا ئورۇندايمىز دېيىلگەن.

سوۋېت كونسۇلىغا يازغان خېتىدە: سوۋېت ئىتتىپاقى ئىزىلگۈچى مىللەتلەرنىڭ باش پاناھى، شۇڭا شۇ شوئارىغا ئاساسەن بىزگە ياردەم بەرسە، بىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئەمەس، بىز سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دوست ئۆتۈشنى خالايمىز. سوۋېت ئىتتىپاقى بىزنىڭ يۇرتىمىزدا قانداق سودا- سانائەتنى يولغا قويسا بىز ئۇنى ھىمايە قىلىمىز ۋە قوغدايمىز دېيىلگەن. بىز 4- ئاينىڭ 20- كۈنى ماشىنا بىلەن يېڭىسارغا بارساق ئۇ يەر پاراكەندە ئىكەن، بازار ئىچى ئەسكەر ۋە ساقچى بىلەن توشۇپ كېتىپتۇ. ساقچىلار ماشىنىنى توستى. بىزنى ئېلىپ كەلگەن ۋەكىللەر ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈۋېدى، قويۇۋەتتى. بىز قەشقەر يېڭىشەھەر سىلىڭبۇغا چۈشتۇق ھەم لىۇ سىلىڭ بىلەن كۆرۈشتۇق. لىۇ سىلىڭ مامۇت سىجاڭنىڭ قېچىپ كېتىش جەريانلىرىنى سورىدى ھەم ئۆزىنىڭ مامۇت سىجاڭنىڭ قېچىشىدىن خەۋرى يوقلىقىنى ئېيتتى، بىز ئۇيەردىن ئايرىلىپ ئەتىسى مۇۋەققەت سىجاڭ قۇربان سەئىدى بىلەن كۆرۈشتۇق (بىز يولدىن ئۆتكىچە 12- ئاپرىل بايرىمىنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن قىزىلدا راسلانغان سەھنە ۋە باشقا جاھازلارنىڭ شۇ پېتى تۇرغانلىقىنى كۆردۇق، ئۆتكۈزۈلمەپتۇ). قۇربان سەئىدى بىزنى شى شتابىنىڭ ئالدىغا چىقىپ كۈتۈۋالدى. ئۆزىنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ كىرىپ بىز بىلەن پاراڭلاشتى. شۇ ئارىلىقتا (تېلېفون بەرگەن بولسا كېرەك) سوۋېت كونسۇلى ئابدۇللا ئەپەندى (تاتار) كىرىپ كەلدى. ئۇ كىشى بىزدىن يەكەن ئەھۋالنى سورىدى، ئاندىن ئابدۇنىيازنىڭ كونسۇلغا يازغان خېتىنى بەردۇق، خەتنى شۇ يەردىلا ئېچىپ كۆرۈپ:«ھازىر مىنىڭ ئىشىم ئالدىراش، سىلەر قايتىدىغان چاغدا ئابدۇنىيازغا خەت يېزىپ بېرىمەن، ئالغاچ كېتەرسىلەر» دېدى. شۇ بويىچە بۇ كونسۇل ئەپەندىمنى ئىككىنچى كۆرمىدۇق، خەتمۇ يېزىپ بەرمىدى.

مۇۋەققەت سىجاڭ قۇربان سەئىدى سۆزلەپ مۇنداق دېدى: مامۇت سىجاڭ ئۈرۈمچى ھۆكۈمىتىگە ئىزچىل ئىشەنمەسلىك پوزىتسىيىسىدە بۇلۇپ كەلدى، ئۆزىنىڭ ئادەملىرىگىمۇ ئىشەنمىدى، شېڭ دۇبەن ئۈرۈمچىگە چاقىرتقاندا ماقۇل دەپ قويۇپ بارماي بىر مۇنچە ئاۋارىگەرچىلىكنى تاپتى. مىللەت مەجلىسىگە مائارىپ ساھەسىدىكىلەرنى قوزغاپ خەلق نامىدىن ئەرز يازدۇردى. بۇ ھەقتە مەن سىجاڭنىڭ قېشىغا كىرىپ، «ئاكا، بۇنداق ھەرىكەتلەرنى قىلىپ يۈرمەڭ، ئۇنىڭ پايدىسى يوق، شېڭ دۇبەن چاقىرتقاندىن كېيىن ئۈرۈمچىگە بېرىپ كۆرۈشۈپ كېلىڭ، ھېچقانداق خەۋپسىرەيدىغان ئىش يوق، ئەگەر باشقىچە تەلەپلىرىڭىز بولسا كونسۇل بىلەن كۆرۈشۈپ شۇنىڭغا ئەھۋالىڭىزنى ئېيتىڭ، كونسۇل (سوۋېت كونسۇلى) ئوتتۇرىدا تۇرۇپ ھەل قىلىپ قويىدۇ. ئەڭ

ياخشىسى ئۈرۈمچىگە بارغىنىڭىز تۈزۈك، شىنىڭ دۈبەن بىلەن ئۆزىڭىز كۆرۈشكىنىڭىز ياخشى» دېدىم. مامۇت سىجاڭ مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ بولۇپ، «ئۇكام، سىنىڭ سۆزۈڭ توغرا، ئۇقۇغان ئادەمنىڭ زېھنى ئۆتكۈر كېلىدۇ، ئويلاپ ئەتە جاۋاب بېرەي» دېدى. ئەتىسى سىجاڭ مېنىڭ ئىشخانامغا كىرىپ، «سىنىڭ سۆزۈڭ توغرا ئىكەن، مەن ئەمدى ئۈرۈمچىگە بېرىشقا تەييارلىق قىلىمەن» دېدى. لېكىن ئۇ شۇ كۈندىن تارتىپ قېچىشقا تەييارلىق قىلغانىكەن، ئەگەر مەن ئۇنى بىلىپ قالغان بولسام ئۆگزىگە پىلمۇت قۇرۇپ قويۇپ ئۇنى مىدىرلاتمىغان بولاتتىم، دەپ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، بىزنى 1- تۆەننىڭ تۆەنجاڭى ئەمەت مەخسۇمنىڭ ئىدارىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى. بىز شۇ يەردە ئەمەت مەخسۇمنىڭ فۇگۇەنى مەمەتجان بىلەن بىرگە تۇردۇق. بىز يەكەندىن كېلىپ 4- كۈنى ئۈرۈمچىدىن بىز بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزگىلى مالىيە نازارىتى سەيتىڭجاڭ، ئىچكى ئىشلار نازىرى، خەلق ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ (كىيىنكى ئىككى كىشىنىڭ ئىسمى ئىسىمدىن چىقىپ قاپتۇ) جەمئى ئۈچ كىشى كەلدى. ئۇلار يېڭىشەھەرگە چۈشكەنىكەن، بىزمۇ شۇ يەرگە چىقىپ سۆھبەتلەشتۇق، ئۇلار يەكەن ئەھۋالىنى سورىدى. بىز ئەھۋال تونۇشتۇرۇپ ئابدۇنىيازنىڭ ھۆكۈمەتكە قارشى ئەمەسلىكىنى، ھۆكۈمەتكە قويىدىغان بىر قانچە تەلىپىنىڭ بارلىقىنى يەتكۈزدۇق. ئۇلار مۇنداق دېدى: بۇ تەرەپلىرىڭلار ئورۇندىلىدۇ. لېكىن مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا ئولتۇرۇپ يەكەن، قەشقەرلەردىكى ئۇيغۇر ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزى باشقۇرۇش كېرەك. ئۇنداق بولمىغاندا تىنچلىق ئورنىتىلمايدۇ.

بىز ئۇلارغا: بىزنىڭ ھېچقانداق پىكرىمىز يوق، بىز ۋەكىل. سىلەرنىڭ سۆزۈڭلارنى ئەينەن يەتكۈزىمىز، دېدۇق ھەم شۇ كۈنى قەشقەر كونىشەھەرگە قايتىپ كىردۇق.

بىزنى قۇربان سەئىدى قۇبۇل قىلىپ يېڭىشەھەردە بولغان سۆھبەتنى سورىدى. بىز ئېيتىپ بېرىۋىدۇق، «ياخشى بوپتۇ، ئابدۇنىياز كەلسە مەن پۈتۈن ئەسكەرلىرىمنى ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن، ياردەملەشكىن دېسە ياردەملىشىمەن» دېدى.

قەشقەر شەھرىدە ماشىنا يوق 10 كۈن تۇرۇپ قالدۇق. بىرىنچى ماي كۈنى بىر ماشىنا شىبۇغا كىردى. بىز شۇ ماشىنا بىلەن قايتىدىغان بولدۇق. ماشىنىغا چىقىدىغان چاغدا بىزگە دېھقان سۈپەت ئىككى ئادەمنى قوشۇپ قويدى ھەمدە قۇربان سەئىدى شوپۇرغا «بۇ ئىككى ئادەم يەكەنلىك ئىكەن، يول تۇسۇلۇپ قېلىپ كىتەلمەي قىينىلىپ قاپتۇ، ئالغاچ كېتىڭ» دەپ قويدى.

ئۇلارمۇ يەكەنگە يېقىن قالغاندا ماشىنىدىن چۈشۈپ قالدى، ئۇ ئىككىسىنى ئىشپىيونمىكىن دېيىشتۇق. بىز يەكەنگە شۇ كۈنى باردۇق. يەكەن سىلىڭبۇغا كىرسەك، شىبۇنىڭ ئىچى خېلى جىددىيلىشىپ قالغانىكەن. مەن (قادىر ھاجى) قەشقەرگە ۋەكىل بولۇپ كەتكەندە ماخۇسەن ئابدۇنىيازنى قاغىلىققا چاقىرىپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈپتۇ.

ئابدۇنىياز بىلەن ماخۇسەنىنىڭ بىرلىشىپ قىلغان ھەرىكىتى

1937- يىلى 5- ئايدا ئابدۇنىياز بىلەن ماخۇسەن قاغىلىقتا سۆھبەت ئۆتكۈزىدۇ. سۆھبەتتە ھەر ئىككى تەرەپ ئىتتىپاقلىشىپ شىڭ شىسەيگە قارشى ئۇرۇش قىلماقچى بولىدۇ. شۇ چاغدا ماخۇسەن مۇنداق دەيدۇ: «ماڭا شىڭ شىسەيدىن دىيەنباۋ كەلدى، سەن ئابدۇنىياز بىلەن ئۇرۇشۇپ، ئۇنى قورالسىزلاندۇرۇساڭ، مەن ساڭا ياردەم بېرىمەن، دەپتۇ. مەن ئۇنىڭغا ماقۇل دەپ قويدۇم، ئۇنىڭ ئەكسىچە مەن سەن بىلەن پۈتۈشتۈم، ئەگەر ئىككىمىز بىرلىشىپ شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرساق ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرالايمىز»، شۇنداق قىلىپ ماخۇسەن خىل قوراللانغان ئەسكەرلىرىدىن 300 نى ئابدۇنىيازنىڭ ئىختىيارىغا بەرمەكچى بولىدۇ. ئابدۇنىياز ئۆزىنىڭ قولىدىكى 1000 ئەسكەر قوشۇلۇپ جەمئى 1300 ئەسكەر بىلەن قەشقەر كونىشەھەرگە، ماخۇسەن ئۆزىنىڭ 1500 ئەسكىرى بىلەن قەشقەر يېڭىشەھەرگە تەگمەكچى بۇلۇپ پۈتۈشىدۇ.

ئابدۇنىياز ماخۇسەن بىلەن پۈتۈشكەن كېلىشىم بويىچە ئۆزى يەتتە يۈز ئەسكەر بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. مۆيدىن 600 ئەسكەر بىلەن تېرىم ئارقىلىق قەشقەر كونىشەھەرگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. بۇ 5- ئاينىڭ 25- كۈنى ئىدى. مەن شۇچاغدا يەكەندە مائارىپ خىزمىتىگە مەسئۇل ئىدىم. ئابدۇنىياز مېنى چاقىرتىپ ئۆزىگە مۇشاۋىر قىلىۋالدى. شۇنداق قىلىپ مەن ئىككىنچى قېتىم ھەربىي خىزمەتكە ئالمىشىپ ئابدۇنىيازنىڭ يۈرۈشىگە قاتناشتىم.

ئابدۇنىياز، مۆيدىنلەر ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقىپ 1937- يىلى 29- ماي كۈنى قەشقەرگە يېتىپ كەلدۇق. بىز دۆلەتباغ تەرەپتىن كېلىپ دەريانى بويلاپ كېرەمباغقا كەلگەندە قەشقەر گۇڭئەنجۈنىڭ ئەسكەرلىرى سىزىپ قېلىپ، بىزگە قارشى ئوق چىقاردى. لېكىن ئارىلىقىمىز يىراق بولغاچقا ئادەم چىقىم بولمىدى. شۇ چاغدا قەشقەر گۇڭئەنجۈنىڭ 300 دەك ئەسكىرى بۇلۇپ، ئۇنىڭغا ئىسھاق بېك قوماندانلىق قىلاتتى. بىز ئەتىسى ئەتتىگەنلىكتە يومىلاق شەھەرنى قورشىۋالدۇق. يۇمىلاق شەھەردىكى مامۇت سىجاڭنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى قۇربان سىجاڭنىڭ قوماندانلىقىدا سېپىلغا چىقىپ بىزگە قارشى ئوق چىقىرىشقا باشلىدى. بىر قانچە كۈندىن كېيىن بىزنىڭ ئەسكەرلەرنىڭمۇ يەكەندىن كەلگەن مامۇت سىجاڭنىڭ ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، «ھەر ئىككىمىز مۇسۇلمان تۇرۇپ، بىر- بىرىمىزگە ئوق چىقىرىشتۇق» دېيىشىپ بىرلەپ- ئىككىلەپ سېپىلدىن چۈشۈپ بىزگە قوشۇلۇپ سانىمىز غولداشقا باشلىدى. شۇڭا سوۋېت كونسۇلى ئالدىراپ- تېنەپ ئابدۇنىياز بىلەن قۇربان سەئىدنى كېلىشتۈرۈشكە ھەرىكەتلەندى ھەم بۇنىڭدىن ئۈنۈم ھاسىل قىلدى.

كونسۇلنىڭ كېلىشتۈرۈشى بويىچە: يۇمىلاق شەھەردىكى قۇربان سەئىدنىڭ ئەسكەرلىرى يېڭىشەھەرگە چىقىپ كېتىش، ئابدۇنىيازنىڭ ئەسكەرلىرى يۇمىلاق شەھەردىكى سىلىڭبۇغا كىرىپ

ئورۇنلىششى، بۇنىڭغا ئابدۇنىياز بىلەن ماخۇسەن قول قويغان. شۇ چاغدا بۇ كېلىشىمنىڭ ئارقىسىدا نېمە يوشۇرۇنغانلىقىنى سەزمەپتۇق. بۇ كېلىشىم ئاساسەن: ① قۇربان سەئىدىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئابدۇنىيازغا قوشۇلۇپ كېتىشىدىن ساقلىنىش؛ ② ئۈرۈمچىدىن كېلىدىغان شىك شىسەيىنىڭ ئەسكەرلىرى يېتىپ كەلگۈچە قەشقەرنى تۇتۇپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئىكەن. كېيىنكى ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدى.

بىز كېلىشىم بويىچە ماخۇسەن، ئابدۇنىياز باشچىلىقىدىكى قىسىملار قەشقەر يۇملاق شەھەر شىبۇغا ئورۇنلاشتۇق. لېكىن شۇ ئارىلىقتا بىز كېلىشىمگە ئەمەل قىلىپ ھېچ ئىشقا ئارىلاشماي جىم تۇرۇپتۇق. ئەمما گۇڭئەنجۇدىكى قادىر ھاجى گۇڭئەنجۇ تۇرمىسىدىكى 300 دىن ئوشۇق مەھبۇسنى تۇرمىگە كىرسىن چېچىپ ھەممىسنى كۆيدۈرۈپ تاشلاپ، ساقچىلىرىنى ئېلىپ يېڭىشەھەرگە كۆچۈپ كېتىپتۇ.

ئابدۇنىياز قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن يەنە مىنى ئۆتكەندە كونسۇلغا يازغان خەتنىڭ جاۋابىنى ئېلىشقا چىقاردى. مەن كونسۇلخانىغا چىقسام، مەن خەت تاپشۇرغان تاتار كونسۇل ئابدۇللا ئەپەندى كېتىپ ئۇنىڭ ئورنىغا بىر روس كونسۇل كەپتۇ. مېنىڭ سۆزۈمنى ئۇنىڭغا مۇئاۋىن كونسۇل تەرجىمە قىلىپ بەردى. ئۇ مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ بولۇپ، بىزگە ھېچ قانداق ياردەم بېرەلمەيدىغانلىقىنى، ئىككى ئوتتۇرىدىكى ماجرا ئۆز ئاراڭلاردىكى ماجرا، شۇڭا بۇنىڭغا ئارىلاشمايدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ خالىس ئادەم ئىكەنلىكىنى، ھېچقايسى تەرەپكە يان باسمايدىغانلىقىنى شۇنداقلا سوۋېت پۇقرالىرىنىڭ ھەم ئۆزلىرىنىڭ ھېچ قانداق دەخلى- تەرۇزغا ئۇچرىماسلىقىنى تەكىتلەپ سۆزىنى تۈگەتتى. مەن بۇ ئەھۋالنى ئابدۇنىيازغا دوكلات قىلدىم. ئابدۇنىياز:«مەن ئۇلارنى بىلەتتىم، ئۇلار بىزگە ياردەم بەرمەيدۇ. شىك شىسەيگە بېرىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ بىز سىناپ باقتۇق، ئۇنىڭ زىيىنى يوق» دېدى. شۇ ۋاقىتتا ئۈرۈمچىدىن بىزگە قارشى 10 ماشىنا ئەسكەرنىڭ ئاقسۇغا چۆشكەنلىكى توغرىسىدا خەۋەر كەلدى. بۇ ھەقتە ماخۇسەن بىلەن ئابدۇنىياز مەسلىھەتلىشىپ، قەشقەردە ماخۇسەن قېلىپ قېلىپ يېڭىشەھەر مۇھاسىرىسىنى باشلاش، ئابدۇنىياز خۇيزۇ، ئۇيغۇر بولۇپ 1400 دەك ئەسكەر بىلەن مارالبېشىغا بېرىپ ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنى توسۇش قارار قىلىندى.

بىز 37- يىل 6- ئاينىڭ 3- كۈنى قەشقەردىن يولغا چىقىپ 7- كۈنى مارالبېشىغا يېتىپ باردۇق. بىز بارساق ئۈرۈمچىدىن كەلگەن ئەسكەرلەر بىزنىڭ كېلىۋاتقانلىقىمىزنى ئاڭلاپ مارالبېشى سېپىلىنىڭ ئىچىگە كىرىپ دەرۋازىنى تاقاپ، سېپىلغا چىقىۋالغانىكەن. بىز بىرىپلا سېپىلنى قورشاپ ئىككى كۈن ئۇرۇشتۇق. شىمال تەرەپتىكى دەرۋازىنى ئوت قويۇپ، ئۆچۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئۇلار بىزگە ئۇرۇشنى توختاتساق، بىزگە ئىككى كۈن مۆھلەت بېرىلسە، قۇراللىنى ئاندىن تاپشۇرساق، دەپ ۋەكىل چىقاردى. بىز ئۇلارنىڭ شەرتىگە كۆندۇق. لېكىن ئۇلار ئىككى كۈنگىچە قېچىش تەييارلىقىنى كۆرگەنىكەن. مۇددەت توشقان كۈنى ئۇلار ماشىنىنىڭ ئۈستىگە پىلموتلىرىنى تىكلەپ قويۇپ ماشىنىلىرىنى ھەيدەپ،

بىزگە قارىتىپ پىلىمۇت ئېتىپ قېچىشقا باشلىدى. دەرۋازا ئېتىكلىك بولغاچقا ئىچىدىكى تەييارلىقتىن پەقەت خەۋەرسىز بولماپتۇ. بىزمۇ ئارقىدىن ئوق چىقاردۇق. لېكىن ئۇنىڭ ئۈنۈمى بولمىدى. ئەمما ئۇلار قېچىپ قۇتۇلۇپ كېتەلمىدى. بىز مارالبېشىغا كېلىپلا تۇمشۇقتا ئەۋەتكەن بىر لىيەن ئەسكىرىمىز، ئۇلارنىڭ ماشىنىسىدا قېچىپ كېتىشۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئوق چىقىرىپ ئىككى ماشىنىنى توختىتىپ قالغان. ئۇنىڭدىكى 70 ئادەمدىن 18ى ئۆلگەن 52سى ئەسىر چۈشكەن. 70 دانە مىلتىق، بىرقانچە ساندۇق ئوق غەنىيمەت ئالغان.

بىز تۇمشۇقتا كەلگەندە ئابدۇنىياز بۇ لىيەننى تەقدىرلىدى. بىز تۇمشۇقتىن يۈرۈپ كەلپىننىڭ سايۋاغ دېگەن يېرىگە بارغان چېغىمىزدا ئىككى ئايروپىلان ئۈستىمىزدە پەسلەپ ئۇچۇپ بىزگە پىلىموتتىن ئوق ئاتتى، بىزمۇ ئوق چىقاردۇق. بىرسىگە ئوق تېگىپ تاغ تەرەپكە چۈشۈپ كەتتى. ئۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتسەك، ئايروپىلاندىكى ئىككى ئادەمدىن بىرسى ئۆلۈپتۇ. لېيۇتچىك ساق قاپتىكەن، ئۇنى ھەيدەپ كەپتۇ. ئۇنى بىر دېھقاننىڭ ئۆيىدە قويۇپ ئۇنى ساقلاشقا بىر ئەسكەر قالدۇردۇق.

بىز ئۇيەردىن ئايكۆلگە بارغاندا ئابدۇنىياز ئەسكەرلىرىنى قايتىدىن تەشكىللىدى. بىر تۆۋەننى قۇمباشقا، بىر تۆۋەننى ئاۋاتقا، بىر تۆۋەننى غوروچۆلگە، بىر تۆۋەننى دەريا بويىغا ئورۇنلاشتۇردى. بىر لىيەننى ئۇچتۇرپان ئەتراپىغا، ئىككى لىيەننى شتابنى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئورۇنلاشتۇردى. بىز ئابدۇنىياز باشچىلىقىدا ئاۋاتقا كىرىپ ئورۇنلاشتۇق. ئۈرۈمچىدىن كەلگەن ئەسكەرلەر 2000 دەك بولۇپ، ئۇلار ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇلاردىن تەركىب تاپقانىكەن. ئۇلار دەريانىڭ ئاقسۇ تەرىپىدە، بىز دەريانىڭ ئايكۆل تەرىپىدە ئورۇنلاشتۇق، ئۇلاردا پىلىمۇت، زەمبىرەك قاتارلىق قورالللارمۇ بار ئىكەن. بىزنىڭ قورالللىرىمىز بەك ئاددى بولۇپ، ئوقلىرىمىزمۇ يېتەرلىك ئەمەستى، شۇنداقتىمۇ ئانچە- مۇنچە ئۇرۇشۇپ تۇردۇق.

ئابدۇنىياز ئۈرۈمچى ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقا تەرىپىنى پاراكەندە قىلىش ئۈچۈن داۋۇت قارى دېگەن بىر كىشىنى لىيەنجاڭلىقتا ئۆستۈرۈپ، ئۇنى پارتىزانلىق ئۇرۇش ئېلىپ بېرىشقا 100 ئەسكەر بىلەن شايار، كۇچا ئەتراپىغا يولغا سالدى. ئۇ ئادەم خېلى تەدبىرلىك كىشى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇزاققا بارمايلا ئەسكەرلىرىنى تۆت- بەش يۈزگە يەتكۈزىۋالغان. ئۇلار كۇچانىڭ ياقا دېگەن يېرىگە بارغاندا ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقان ئىككى ماشىنا ئەسكەرنى توسۇپ، تەسلىم قىلىپ 80 دەك مىلتىق، نۇرغۇن ئوق- دورا غەنىيمەت ئالغان. بۇگۈردىمۇ ئۈرۈمچىدىن كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ماشىنىلىرىنىڭ چاقلىرىغا ئېتىپ ماشىنىلىرىنى توختىتىۋېلىپ 300 دەك قۇرالغا ئىگە بولغان. شۇنداق قىلىپ ئۈرۈمچىدىن ئاقسۇدىكى ئەسكەرلەرگە بارىدىغان ياردەمنى ئۈزۈپ قويۇپ، ئاقسۇدىكى ئەسكەرلەرگە زور خەۋپ يەتكۈزگەن.

شۇڭا ئۈرۈمچى قىسىملىرى قورالللىرى خىل، ئادەم سانى كۆپ بولسىمۇ بىر مەزگىل بىزگە يۈرەكلىك ھۇجۇم قىلالمىدى، لېكىن ئاندا- ساندا ئۇرۇش قىلىپ تۇردى. شۇ مەزگىلدە ئابدۇنىياز سىجاڭ ئاۋاتتا

مۇشاۋىر ئىسمايىل ئاخۇننى 100 دەك ئەسكەر بىلەن قالدۇرۇپ، ئۆزى 100 دەك ئەسكەر بىلەن دەريا بويىدىكى ئەسكەرلەرنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ بولۇپ، ئۈچتۇرپانغا چىقىپ كەتتۇق. دەريا بويىدىكى ئەسكەرلەر ئانچە- مۇنچە ئوق چىقىرىپ ئۇرۇشۇۋاتقانىكەن.

بىز ئۈچتۇرپانغا كېلىپ ئۇ يەردە ئوق زاۋۇتى، يەنە بىر كىيىم- كېچەك كارخانىسى قۇردۇق. ئۇلار قىسقىلا ۋاقىت ئىچىدە خېلى كۆپ ئوق قۇيۇپ بەردى ھەم خېلى كۆپ ئۆتۈك، چاپان تىكىپ بەردى. بىز ئۈچتۇرپاندا 20 كۈندەك تۇردۇق.

37- يىل 8- ئاينىڭ 5- كۈنى شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرى بىزگە ھۇجۇم باشلىدى. بىز بىرقانچە كۈن ئۇرۇشقان بولساقمۇ، ئۇلار باستۇرۇپ كېلىۋەردى، شۇنداق قىلىپ بىزنىڭ قىسىم ئۈچتۇرپانغا چېكىندى. ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئارىلىقىمىز 10 كىلومېتىرلا قالغانىدى، ئۇرۇش جىددىيلەشكىلى تۇردى. بىز ئاخىرى بولالماي ئاقچىغا چېكىندۇق. بىزنىڭ چېكىنگەن ئەسكەرلىرىمىز 400 دەك كېلەتتى، قالغانلىرى ئاۋات تەرەپتە قالغانىدى. شىڭ شىسەينىڭ بىزنى قوغلاپ كېلىۋاتقان ئەسكەرلىرى 1000 دىن ئاشاتتى ھەم ئۇلارنىڭ قوراللىرى خىل ئىدى. بىز ئاقچىدىمۇ تۇرالماي، تاغ يولى بىلەن يۈرۈپ ئەتىسى كەلپىنگە يېتىپ كەلدۇق. كەلپىندە 10 كۈندەك تۇرۇپ، ئۇ يەردىن يەنە ئاۋاتقا كەتتۇق.

قىستۇرما:

(1) ئابدۇنىياز شىسىنىڭ سەنمۇجاڭى مۇيدىن ئاۋاتقا كەلگەندە بىزدىن يۈز ئۆرۈپ ئۇنىڭ شىڭ شىسەي تەرەپكە بىزنىڭ قىسمىنىڭ ئەھۋالى ھەم قىسمىنىڭ بىر قىسىم مەخپىيەتلىكلىرى توغرىسىدا يازغان خېتى قولىمىزغا چۈشۈپ قالدى. بۇنى نۇرغۇن تەكشۈرۈشلەر ئارقىلىق ئىسپاتلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىقرارىغا ئاساسەن، ئۆلۈم جازاسى بېرىلدى. (ھېلىقى سوۋېت ليۇتېچىكنىمۇ شۇ قۇيۇپ بەرگەنىكەن.)

(2) پارتىزانلىق ئۇرۇشقا كۆچا تەرەپكە ئەۋەتىلگەن داۋۇت قارى شىڭ شىسەينىڭ ئەسكەرلىرىنى يولدا توسۇپ ئۇرۇشۇپ، خېلى راۋاجلىنىپ، ئەسكىرى 400 گە يەتكەنىدى ھەم يىغىجاڭلىققا ئۆستۈرۈلگەنىدى. كېيىنكى چاغلاردا بىز ئاقسۇ، ئۈچتۇرپانلاردا يېڭىلىپ ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالالماي ھەم يولىيۇرۇق بېرەلمەي ئۆزىمىز بىلەن بولۇپ يەكەن تەرەپكە چېكىنىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارمۇ پارچىلىنىپ، ئەسكەرلىرى تارقاپ كېتىپ، ئاخىرىسىدا داۋۇت قارى قېچىپ دۇڭخۇاڭ بىلەن لەنجۇغا كىرىپ كەتكەن (مەن كېيىن لەنجۇغا بارغاندا شۇ يەردىكى سودىگەرلەردىن ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلىدىم.)

(3) يۇقىرىدا خوجنىياز ھاجىم تەرىپىدىن مۇسۇل ھاجىم بىلەن تاشكەنتكە ۋەكىللىككە ئەۋەتىلگەن ئەمەت پاختا دېگەن ئادەم بىلەن يەنە بىر ئاقسۇلۇق ئوسمان ئەپەندىنى ئۈچتۇرپاندا ئۇچراتتۇق. ئەمەت پاختا شۇنىڭدىن كېيىن ئاقسۇدا بانكىغا باشلىق بولۇپ شۇ يەردە ئىشلىگەنىكەن. ئەمەت پاختا بىزدىن ئايرىلىپ قەشقەرگە كەتتى. كېيىن ئاڭلىساق ھىندىستانغا چىقىپ ئۇيەردىن تۈركىيىگە

كەتكەنىكەن.

ئاقسۇ ئاۋاتتىن چېكىنىش

ئابدۇنىياز بىر تۈركۈم ئەسكەرلىرى بىلەن ئاقسۇ دەرياسى بويىدا، ئۈچتۇرپاندا شىڭ شىسەيىنىڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ يېڭىلگەندىن كېيىن ئاقچى ئارقىلىق كەلپىنگە چىقىپ، ئۇ يەردىن ئاۋاتقا بېرىپ، ئۆزىنىڭ چوڭ قوشۇنىغا قوشۇلدۇ. بۇ چاغدا شېڭ شىسەيىنىڭ قىسىملىرى سوۋېتنىڭ ئالتايىسكى رۇس ئەترىتىنىڭ ياردىمى بىلەن دەريادىن ئۆتۈپ، ئابدۇنىيازنىڭ قىسىملىرىغا قارشى ھۇجۇمغا ئۆتىدۇ. بۇ، 9- ئاينىڭ5- كۈنى بولۇپ، ئابدۇنىيازنىڭ قۇمباش، ئايكۆلدىكى 100 دەك ئەسكىرى قاتتىق مۇداپىئەدە تۇرىدۇ. قارشى تەرەپ 2000 دەك ئەسكەر بىلەن ھۇجۇم باشلاپ، ئىككىگە بۆلۈنۈپ، بىر بۆلۈكى غوروچۆل تەرەپكە، يەنە بىر بۆلىكى ئاۋاتنىڭ ئۆزىگە ھۇجۇم قىلىدۇ. غوروچۆلدىكى مۇداپىئەگە ئابدۇنىياز ئۆزى قوماندانلىق قىلىدۇ. بىز ئاۋاتتا بىر كېچە- كۈندۈز ئۇرۇشۇپ، ئاخىرى بولالماي، شتابنى ئاۋات بازىرىدىن يۆتكەشكە مەجبۇر بولدۇق. ئاۋات پۈتۈنلەي قورشاۋدا قالدى. بۇ چاغدا ئۇلارغا ياردەمگە ئايروپىلانمۇ كەلمىدى، لېكىن ئاۋات بازىرىغا بېسىپ كىرىشكە پېتىنالمىدى. بىز مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، شەھەردىن چېكىنىپ چىقىپ، شەھەرنىڭ غەرب تەرىپىگە قاراپ، 20 كىلومېتىردەك يول بېسىپ، بىر يېزىغا كېتىۋاتقىنىمىزدا، شىڭ شىسەيىنىڭ ئەسكەرلىرى كۆرۈپ قېلىپ، يىراقتىن ئوق چىقىرىشقا باشلىدى، لېكىن ئارىلىقىمىز يىراق بولغاچقا بىزنى چىقىمغا ئۇچرىتالمىدى، بىز ماڭغان يول شاللىق ئوتتۇرىسىدىكى يول بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىككى تەرىپى پاتقاق ئىدى. بىز بىر يېزىغا قېچىپ بېرىپ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ تىزىملىكىنى ئالساق، بىرىمۇ چىقىم بولماپتۇ. بىز بىلەن بىللە ئۇرۇش قىلغان ماخۇسەنىنىڭ بىر تۈەن ئەسكىرى ئالدىمىزدا ئىدى. ئۇلار شۇ ماڭغانچە توختىماي يول يۈرۈپ، مارالبېشى تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بۇ 9- ئاينىڭ 7- كۈنى ئىدى.

غوروچۆلدە ئابدۇنىياز باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلەر بىر كۈن قاتتىق ئۇرۇشۇپ، ئاخىرى بولالماي يەكەن دەرياسىنى بويلاپ، غەربكە يۈرۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ چېكىنىپ پىچاق سىندىغا بېرىشىمىزغا بۇيرۇق قىلىندى. بىز يولغۇنلۇق (ھازىرقى ساچىڭزا) غا كېلىپ، كەيىنمىزدىن كېلىۋاتقان قىسىملارنى پىچاق سىندىغا بېرىشقا بۇيرۇپ كېتىۋەردۇق. مارالبېشىدىن خەۋەر ئالساق سوۋېتنىڭ تويۇق ئارقىلىق قازاق، قىرغىز بۆلۈپ، 2000 دەك ئەسكىرى مارالبېشىغا كەپتۇ ھەمدە ئۇلاردىن 500 ئاتلىق ئەسكەر بىزنى توسۇش ئۈچۈن مارالبېشىدا ساقلاپ يېتىپتۇ، قالغان 1500 ئەسكەر قەشقەر، يەكەنلەرگە يۈرۈپ كېتىپتۇ. ماخۇسەنىنىڭ پەيزاۋاتنى ساقلاپ ياتقان مالۇيجاڭ باشچىلىقىدىكى ئەسكەرلىرى سوۋېت كونسۇلىنىڭ خىزمەت ئىشلىشى بىلەن ئىسيان كۆتۈرۈپ، شىڭ شىسەيگە ئۆتۈپ كېتىپتۇ ھەم يېڭىشەھەرگە بېرىپ ماخۇسەنگە قارشى ئۇرۇش قىلىۋېتىپتۇ. مۇشۇنداق بىر پەيتتە، سوۋېت ئارمىيىسى

قەشقەرگە بېسىپ كىردۇ، شۇنىڭ بىلەن ماخۇسەن ئەسكەرلىرىنى ئېلىپ يەكەنگە چېكىندۇ. پېشقەدەملىكى قۇربان سەئىدىنىڭ ئۇيغۇر ئەسكەرلىرى پېشقەدەمدىن كونىشەھەرگە قايتىپ كىردۇ.

مالۇيجاڭ ماخۇسەننى قوغلاپ يەكەنگە باردۇ، ماخۇسەن ئۇ يەردىمۇ تۇرالماي، 100 دەك ئەسكىرى بىلەن قاغىلىققا بېرىپ، ئۇ يەردىن ھىندىستانغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. ماخۇسەننىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرى قېچىپ خوتەنگە يېتىپ بارغۇچە، چولاق ساي دېگەن يەردە سوۋېت ئايروپىلانلىرىنىڭ بومباردىمان قىلىشى، پىلىموتقا تۇتۇشى بىلەن كۆپ قىسمى قىرىلىپ تۈگەيدۇ.

پىچاق سىندى ئەھۋالى

بىز پىچاق سىندىغا توپلانغىنىمىزدا، ئابدۇنىيازنىڭ 1300 ئەسكىرىدىن پەقەت 1000 ئادەم قاپتۇ. قالغانلىرى ئۆلۈپ، قېچىپ تۈگەپتۇ. بىز مارالبېشىدا روس ئەسكەرلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، شاقۇردىن ئۆتۈپ، يەكەن دەرياسىنى بويلاپ، ئورمانلىق بىلەن مەكىتكە يۈرۈپ كەتتۇق. كېتىۋاتقىنىمىزدا كۈندە بىر قانچە سوۋېت ئايروپىلانلىرى كېلىپ بومبا تاشلاپ، بىزنى پاراكەندە قىلىپ تۇردى.

بىز يول باشلىغۇچىدىن ئابدۇنىياز سىجاڭنىڭ كۆلنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. ئاندىن بىزمۇ ئۆتمەكچى بولدۇق. بىز 100 دەك ئادەم ئىدۇق، قېيىققا ھەر قېتىمدا تۆتتىن ئولتۇرۇپ بىر كۈندە ئاران ئۆتۈپ بولدۇق. شۇڭا ئابدۇنىيازنىڭ ئارقىسىدىن يېتىشەلمىدۇق. ئايروپىلان بىزنى كۆپ قېتىم ئوققا تۇتتى، ئات ـ ئۇلاغلىرىمىز ئۆلدى، كۈندۈزى مېڭىشقا ئامالسىز قالدۇق.

يولدا كېتىۋېتىپ كىچىك ئاخۇن بىلەن بىرگە بولۇپ قالدىم، ئۇماڭا:«قادىر ھاجىم، بىز ئەمدى يېڭىلدۇق، ئالدىمىزنى سوۋېت ئەسكەرلىرى توسۇپ يېتىپتۇ، خوتەنگە ئۆتەلمەيمىز، شۇڭا ئىككىمىز يەكەنگە بېرىپ، روس ئەسكەرلىرىگە تەسلىم بولايلى (ئەل بولايلى)، بىزنى قارشى ئالىدۇ» دېدى. مەن ئۇنىڭ سۆزىگە جاۋابەن:«قورشاۋنى بۆسۈپ، خوتەن تەرەپكە ئۆتۈپ كېتەيلى، ئۇ يەردىمۇ تۇرالمىساق، ھىندىستانغا چىقىپ كېتەرمىز. ئەگەر ھازىر ئەل بولساق، ئۇ رۇسلار بىر ئاز كېچىكتۈرۈپ بولسىمۇ بىزنى ئۆلتۈرىۋېتىدۇ» دېدىم.

ئاخىرى كىچىك ئاخۇن ئۆزىنىڭ سوۋېت كونسۇلى بىلەن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى، ماڭا كاپالەتلىك قىلدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن بۇنىڭغا كۆنمىدىم، ئاندىن ئۇ:«مېنى كۆرمەسكە سالساڭ، مەن قېچىپ كېتەي» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ قېچىپ كەتتى.

كىچىك ئاخۇن ئىلگىرىمۇ بىر قېتىم يەكەندىن قاچقاندا تۇتۇلۇپ قېلىپ، تووۋا قىلغاندىن كېيىن ئابدۇنىياز كەچۈرۈم قىلغان. ماموت سىجاڭ ۋاقتىدا سوۋېت كونسۇلغا يازغان خېتى ئاشكارىلىنىپ

قىلىپ، توۋا قىلغاندىن كېيىن، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالغانىدى.

كىچىك ئاخۇن يۇشۇرۇن قېچىپ شىك شىسەي تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئاخىرقى ھېسابتا يەنە شىك شىسەي ئۆلتۈرۈۋەتتى.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئابدۇنىيازنىڭ دوختۇرى مۇسا يەكەنگە قېچىپ بېرىپ، سوۋېت ئەسكەرلىرىگە تەسلىم بولدى.

مەن يولدا ھەممىنىڭ ئارقىسىدا قالدىم. مىڭ تەستە ئىككى كۈندىن كېيىن پوسكام دېگەن يېزىدا ئابدۇنىيازغا يېتىشۋالدىم. ئابدۇنىياز كىچىك ئاخۇن، مۇسا دوختۇر قاتارلىق بىر قانچە ئەمەلدارنى سۈرۈشتە قىلدى. ئۇلارنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ خېلى غەزەپلەندى. ئاندىن بىزگە:«ئادەملەر مۇشۇنداق ۋاقىتتا سىنىلىدۇ. شۇڭا ئۇنداق ئادەملەرنىڭ بىزدىن بۇرۇنراق كەتكىنى تۈزۈك. گەپ ئەمدى ئالدىمىزدا، باغ جىگدىگە ئورۇسلارنىڭ 1000 دەك ئەسكىرى تويلىنىپتۇ. ئۇ يەرگە ئۇيغۇر، خۇيزۇ بولۇپ 1000 دەك ئەسكەر ئەۋەتتۇق، ئۇلار ئوق چىقارسا بۇلارمۇ ئوق چىقىرىدۇ. بولمىسا، ئاستا ئۆتۈپ كېتىدۇ. بىز بۈگۈن شامدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يولغا چىقىپ، كېچىلەپ ئۆتۈپ كېتىمىز، ئەگەر ئۇلار توسۇپ ئۇرۇشسا، بىزمۇ ئۇرۇشىمىز. ئەگەر بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتەلىسەك، قاغىلىققا چىقىپ كېتىمىز، ئۇ يەردە ئورۇسلارغا ئەل بولغان خۇيزۇ قوشۇن بار. ئۇ يەردىنمۇ ئۆتۈپ كېتەلىسەك ئاندىن خوتەنگە يېتىپ بارالىشىمىز مۇمكىن. ئۇ چاغدا خوتەندىكى خۇيزۇ قوشۇن بىلەن بىرلىشىپ، خوتەننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن تىرىشىمىز. ئەگەر ئۇنىڭغىمۇ بولمىسا، قاراڭغۇ تاغقا چېكىنىپ چىقىپ، شۇ يەرنى بازا قىلىپ ئۇرۇشىمىز. مۇبادا ئۇمۇ ئەپلەشمىسە، ھىندىستانغا چىقىپ كېتەرمىز» دېدى. مەن ئابدۇنىيازنىڭ پىكرىگە قارىتا:«بۇ قارارلىرى ياخشى بوپتۇ. لېكىن ئۇ روس ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتىش قىيىن. چۈنكى، ئۇلارنىڭ قولىدا زەمبىرەك، پىلىمۇت قاتارلىق خىل قوراللار بار. بىزدە بولسا، ئۇنداق قوراللار يوق، ھەتتا ئوقلىرىمىزمۇ يەرلىك ئوق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئەسكەرلەرنىڭ روھى چۈشۈپ كەتتى. شۇڭا بىز مۇشۇ يەردىكى 100 دەك ئەسكەر بىلەن تەكلىماكان ئارقىلىق گۇمىغا بېرىپ، سانجۇ ئارقىلىق ھىندىستانغا چىقىپ كەتسەك، قالغان 200 چە ئەسكەرنى باغ جىگدىدىكى قىسىملارغا ياردەمگە ئەۋەتسەك، ئۇلار مۇشۇ يەردە ئۇرۇشۇپ يېڭىلىپ قالسا، تارقاپ كەتمەمدۇ؟» دېدىم.

ئابدۇنىياز:«ئۇ پىكرىڭىز توغرا ئەمەس، بىز يەكەندىن چىقىپ قەشقەرگە بېرىپ، ئۇ يەردىن ئاقسۇ ئاۋات، ئۈچتۇرپان قاتارلىق جايلاردا غەلىبىلىك جەڭ قىلدۇق. ئەمدىلىكتە ئورۇسلار ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، بىز مەغلۇبىيەتكە يۈزلەنگەندە، ئۇلارنى تاشلىۋېتىپ، نېمە بولساڭ بول دەپ، ئۆزىمىزنىڭ جېنىنى ئېلىپ چەتكە چىقىپ كەتسەك بىزگە سەت ئەمەسمۇ؟! ھەرگىز ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ. نېمە بولساق، ئەسكەرلەر بىلەن بىللە بولىمىز. ئۇرۇشۇپ، شۇلار بىلەن بىرگە قۇربان بولىمىز. مامۇت سىجاڭ چەتكە چىقىپ كېتىپ نېمە نەتىجىگە ئېرىشتى؟ بىر لېگەن پولونى يەپ بىزنىمۇ ئۇنتۇپ قالدى. بىرەر

پارچە خېتىمۇ يوق. بىزمۇ چىقساق، شۇنداق بۇلارمىز. چەتنىڭ ياردەم بېرىشىمۇ تايىنلىق. بۇنداق پىكىردىن قايتسىلا» دېدى (ئەسلىدە ئابدۇنىياز بىزنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن، ھېچ بولمىغاندا، ھىندىستانغا چىقىپ كېتەرمىز دەپ قويغانىكەن)، ئۇنىڭ ئەسكەرلەرنى تاشلاپ چىقىپ كېتىش نىيىتى زادى يوق ئىدى. بىز ئۇنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ بېسىلىپ قالدۇق.

ئابدۇنىياز ئەسكەرلەرنى تەييار بولۇشقا بۇيرۇدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ يېنىدا 300 چە ئەسكەر قالغانىدى. 9-ئاينىڭ 15- كۈنى نامازشام بىلەن باغ جىگدىگە قاراپ يۈرۈپ كەتتۇق. ئابدۇنىياز ئەسكەرلەرنى تارقاپ كەتمىسۇن دەپ، پات- پات ئاتلىق قىسمنىڭ ئالدى- ئارقىسىغا ئۆتۈپ تەكشۈرۈپ تۇردى. تاڭ ئاتقاندا، بىر چوڭ ئۆستەڭگە دۈچ كەلدۇق. ئابدۇنىياز ئەسكەرلىرى بىلەن ئۆستەڭدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىز ئىدارە كادىرلىرى توسۇلۇپ قالدۇق. شۇ ئارىلىقتا ئېتىم كۆۋرۈكتىن ئۆتەلمەي ئۆستەڭگە چۈشۈپ كەتتى. مەن ئاتنى سۇدىن چىقىرىپ نەرسە- كېرەكلىرىمنى باشقىدىن جايلاپ بولغۇچە، قىسىم ئۇزاپ كېتىپ قالدى. مەن ئەمدى يولنى تەكلىماكانغا سالاي دەپ تۇرسام، ئابدۇنىياز، باش كاتىپ مەھەممەت ئىمىن مەخسۇم بىلەن ئوسمان ئەپەندىنى مېنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. مەن ئۇلارغا:«ئەمدى ئۇرۇشۇشنىڭ ئەھمىيىتى قالمىدى. بۇ ھەقتە ئابدۇنىياز سىجاڭغا پىكىر بەرسەم قوبۇل قىلمىدى، شۇڭا بىز ئۈچىمىز مۇشۇ يەردىنلا گۇمىغا چىقىپ، ئۇ يەردىن ھىندىستانغا ئۆتۈپ كەتسەك» دېدىم. ئۇلار ماڭا قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىز بىر ئادەمگە يول باشلىتىپ، قۇملۇقتا بىر كۈن يول يۈرۈپ مازار قۇم دېگەن يەرگە يېتىپ باردۇق، ئۇ يەردە ئون ئۆيلۈكتەك ئاھالە بار ئىكەن. ئۇلار بىزنى كۈتۈۋالدى. بىز ئۇيەردىن ئۈچ كۈنلۈك ئوزۇق سېتىۋېلىپ، بىر ئادەمنى يول باشلاشقا 100 سەرگە ياللاپ، يولغا چىقتۇق. ئۇ يەردىن قاغىلىق تەۋەسىدىكى چەچ قۇم، قار باستىم، ئىسمىسالا، ئۇششاقباش ئارقىلىق تاغ ئىچىگە كىرىپ، لاداققا بارىدىغان يول بىلەن قارا قۇرۇم داۋىنىدىن ئېشىپ، ھىندىستانغا چىقىپ كەتتۇق.

ئابدۇنىيازنىڭ ئاقىۋىتى

ئابدۇنىياز يەكەندە روس ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، بۆسۈپ ئۆتۈپ كېتەلمەي، 50- 60 ئەسكەر بىلەن يېڭىسارغا چېكىنگەندە، يېڭىشەھەردىن ئىككى ماشىنا ئەسكەر چىقىپ، سارايىنى قورشىۋېلىپ ئۇرۇشىدۇ. ئىككى- ئۈچ سائەت ئۇرۇشقاندىن كېيىن ئوق چىقىش توختايدۇ. كىرىپ قارىسا ئابدۇنىيازنىڭ ئەسكەرلىرى ئۆلۈپ تۈگىگەن ئابدۇنىياز بولسا يارىدار بولۇپ ياتقان. يېڭىشەھەردىن چىققان ئەسكەرلەر ئۇنى ماشىنىغا سېلىپ، يېڭىشەھەرگە ئېلىپ بېرىپ، داۋالاپ ساقايتقاندىن كېيىن، ئۇنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ بېرىدۇ (بۇ، ياپچانلىق كىشىلەرنىڭ ئېيتىپ بېرىشى).

يەنە بىر خەۋەرگە قارىغاندا، باغ جىگدىدە بولغان ئۇرۇشتا بۆسۈپ ئۆتۈپ قاغىلىققا قاراپ ماڭغاندا،

پوسكام بىلەن قاغىلىق ئارىلىقىدا شىۋېك شىسەينىڭ ئەسكەرلىرىگە ئەسىرگە چۈشكەن. شۇنىڭ بىلەن ئابدۇنىيازنىڭ ئۇرۇشمۇ ئاياغلاشتى.

قۇربان سەئىدى مامۇت سىجاڭنىڭ ئورنىغا سىجاڭ بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇمۇ ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلىپ، شىۋېك شىسەي تۈرمىسىدە ئۆلگەن.

شىۋېك شىسەي مامۇت سىجاڭ ۋەقەسى تۈپەيلىدىن، تۈرلۈك بەتنامىلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، شىنجاڭدا بىر قانچە 10 مىڭ ئادەمنىڭ بېشىغا چىقتى. بۇنى شىنجاڭ خەلقى ھەرگىزمۇ ئۇنۇتمايدۇ.

تۈگىدى

بايانات : <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ھەرقانداق ئېلكىتابنىڭ ئەسلى ماتېرىيالىنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقى شۇ ماتېرىيال يوللانغان توربەت ھەم شۇ توربەتكە يوللىغۇچى ئاپتورغا مەنسۇپ !!!

<<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ئېلكىتابلار پەقەت ئۆگىنىش ۋە بىرقىسىم پايدىلانغۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن تورغا يوللاندى ، ئۇنىڭدىن باشقا سودا ئىشلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش مەنئىي قىلىنىدۇ . ئەگەر قانۇنسىز باشقا ساھەلەردە ئىشلىتىلىپ بىرەر ئاقىۋەت كېلىپ چىقسا بارلىق ئاقىۋەتكە شۇ ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ . <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!!

يۇقىرىقىلاردىن باشقا <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزگەن ھەرقانداق ئېلكىتابقا نىسبەتەن پىكىر-تەلەپلىرىڭىز بولسا <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> بىلەن بىۋاستە ئالاقىلاشسىڭىز بولىدۇ .

<<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> نىڭ QQ توپى : 55451683

2008 - يىلى 1-ئاينىڭ 27-كۈنى

شەندۈڭ---جىنەن